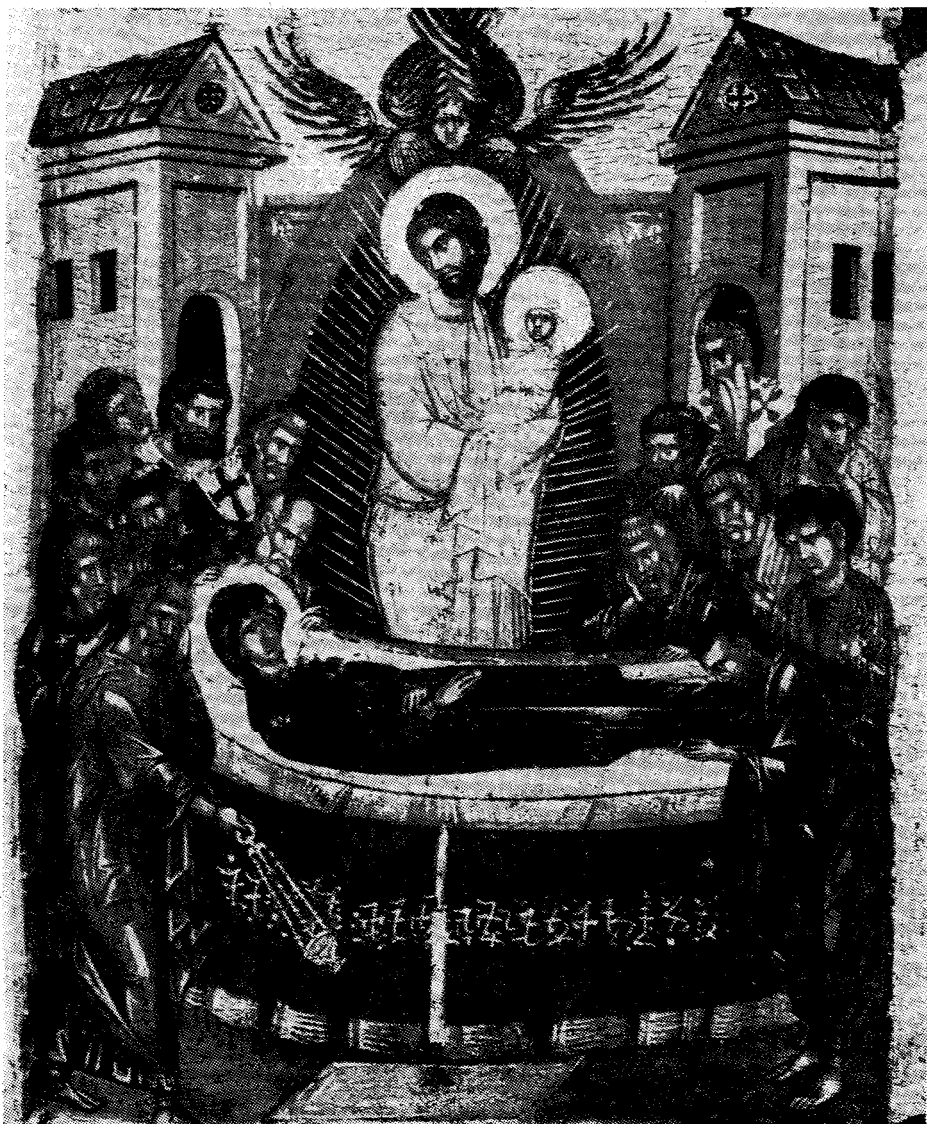

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΜΑ' | ΑΘΗΝΑΙ, ΦΙΛΟΘΕΗΣ 19. — Τηλ. 227-689 | 15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1964 | ΑΡΙΘ. 16

Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ. (15ος αλ. Πάμπος, Μονή Θεολόγου).

ΗΜΕΡΑ ΕΠΙΦΑΝΗΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗ

Ἐπειτα ἀπὸ τὸ ἅγιον Πάσχα, τὴν «κλητὴν καὶ ἁγίαν ἡμέραν» καὶ «ἐορτὴν ἐορτῶν καὶ πανηγυριῶν πανηγύρεων», ἡ ἐορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἶναι διὰ τὸν γνησίως θρησκευόμενον λαὸν μας ἡ περισσότερον προσφιλέστατος καὶ περισσότερον ἱερά καὶ εὐσημος. Ἡμέρα ἀληθῶς ἐπιφανῆς καὶ μεγάλη καὶ ἀρρήτου πνευματικῆς χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως. Διότι κατ' αὐτήν, ὅπως θεοπνεύστως ψάλλει ὁ ὕμνωδός, «ἐπαίρονται πύλαι οὐράνιοι. Καὶ ὑποδέχεται Χριστὸς τὸ τῆς παρθενίας αὐτοῦ μητρῶν κειμήλιον». Καὶ ὡς «εὐχῶ σάλπιγγι ὑψηλῆς διανοίας», περαιτέρω ὕμνωδεῖ, «νενίκηγται τῆς φύσεως οἱ ἄνθρωποι· παρθενεὺει ὁ τόκος· καὶ ζωὴν προμνηστεύεται θάνατος».

★

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐτίμησε πάντοτε, πηγαίως καὶ βαθέως, τὴν ἀγνότητα τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀθωότητα καὶ καθαρότητα τῆς διαθέσεως. «Τὰν εὐσεπτον ἀγνείαν λόγων τε ἔργων τε πάντων» ὕμνησεν ὁ Σοφοκλῆς ὡς ὑπέρτατον ἰδανικόν. Λειμῶνας ἀβάτους ἀφιέρωναν εἰς τὴν Ἀρτέμιδα οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι, ὡς προστάτιδα τῆς ἀθωότητος καὶ ἀγνότητος καὶ τῆς ἠθικῆς καθαρότητος τῆς συζυγικῆς ζωῆς· καὶ τῶν ὁποίων τὰ ἑαρινὰ ἄνθη ἦσαν τὸ ἔμβλημα τῆς ἀσπιλότητος τῶν παρθενικῶν ψυχῶν. Τὴν δὲ Ἐργάνην Ἀθηναίαν, τὴν ἐμπνέουσαν πάσας τὰς τέχνας καὶ τὰ ἐπαγγέλματα καὶ προεξάρχουσαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ γυναικείου φύλου, τὴν ἐλάτρευσαν ὡς Παρθένον θεᾶν τῆς σοφίας· καὶ τὴν ἠθέλησαν γεννηθεῖσαν ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. Οὐδὲν ἄλλο, ὅτι ἡ πρὸς τὴν Θεοτόκον λατρεία του εἶναι βαθυτάτη καὶ ἀπόλυτος καὶ ἀπεριόριστος. Διότι ἔχει ἐπίγνωσιν, ὅτι δι' αὐτῆς κατεκτήθη ἐντὸς τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς καὶ ἐντὸς τοῦ ἀμαρτωλοῦ αὐτοῦ κόσμου ἡ ἄκρα καθαρότης καὶ ἡ ἄκρα ἀγνότης, ἀθωότης καὶ ἀκεραιότης. Καὶ ἀπέβη τοιοῦτοτρόπως ἐφικτὴ καὶ δυνατὴ ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἔλευσις ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου Του, τὸν ὁποῖον ἐβάστασεν ἐν γαστρὶ καὶ ἐγέννησεν ἐν τῷ πνεύματι.

★

Ἄγιος ἀπλῶς ἀποκαλεῖ ὁ λαὸς μας τοὺς μυριοπληθεῖς καὶ θεοφόρους ἀθλητὰς τοῦ Χριστοῦ· ὅσοι, σημειώσαντες θέρμην καὶ ἀκεραιότητα πίστεως, κατηξιώθησαν διὰ τοῦ πανευλογήτου μαρτυρίου των τῆς οὐρανίας μακαριότητος. Ἄγιοι ἐπίσης ἀπλῶς προσαγορεύονται ὑπ' αὐτοῦ καὶ οἱ δώδεκα ἀλαβάστρινοι στύλοι τοῦ Εὐαγγελικοῦ οἰκοδομήματος· οἱ δώδεκα θεῖοι Ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἄγιος ἐπίσης ἀπλῶς καὶ ὁ τίμιος Πρόδρομος καὶ Βαπτιστὴς τοῦ Θεοῦ μας λυτρωτοῦ Ἰωάννης· περὶ τοῦ ὁποῖου διεκήρυξε τὸ ἀψευδές του στόμα, ὅτι «οὐκ ἐγγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων» (Ματθ. ια', 11). Καὶ μόνον εἰς τὴν Πανάχαραντον Θεοτόκον ἀπέδωκεν, ὡς ἔκφρασιν τῆς ἀπολύτου τελειότητος καὶ ἀγιότητος, τὸν τίτλον τῆς Παναγίας. Καὶ ἡ προσωνομία αὐτῆ, ἡ συμβολίζουσα καὶ ἐνθυμίζουσα τὴν πανάσπιλον φύσιν τῆς, ἀπόθησεν εἰς βάθος, καὶ σχεδὸν ἠχρήστευσεν πᾶσαν ἄλλην.

★

Καὶ ἡ Παναγία κόρη τῆς Ἰουδαίας ὕμνοлогεῖται ὡς «τιμιωτέρα τῶν Χερουβὶμ καὶ ἐνδοξοτέρα τῶν Σεραφίμ»· ἔχει ἐγγαρχοῦν εἰς τὰ βάθη τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως, ὡς ἡ ἰδεώδης εἰκὼν τῆς γυναικός· καὶ παραμένει ἀστερέυτος πηγὴ ἀγαθοῦ καὶ δημιουργικῶν ἐμπνεύσεων. Καὶ διὰ τοῦτο, πανηγυρὶς χαρμόσυτος καὶ ἐορτὴ ἀθανασίας εἶναι διὰ τὸν λαὸν μας ἡ ἁγία τῆς Κοιμήσεως. Καὶ ἀντὶ πένθους, φῶς χαροποιῶν πλημμυρίζει τὰς ψυχὰς καὶ συναγάλλεται ἡ κτίσις ὅλη.

Καὶ δικαίως, δικαιοτάτα. Διότι χάρις εἰς Αὐτὴν διηνοίγει, ὡσάν ἄνθος ὁ κόσμος πρὸς τὸν ἀνέσπερον Ἥλιον τῆς θείας Ἀληθείας καὶ Δικαιοσύνης. Ὑπερεβλήθη ἡ ἀγωνιώδης μόνωσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ κατεβλήθη εἰς ἐρείπια ὁ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου μεσότοιχος. Ὁ θάνατος ἐγένετο ζωὴ, νικηθεὶς ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς. Ὁ ἀνθρώπος ἀνυψώθη εἰς τὰς ἀπροσίτους κορυφὰς τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγιότητος. Καὶ ἡ χαμαιπετής, μαρασμώδης καὶ ἐρπύζουσα ψυχὴ του, νικήσασα, ἐν Χριστῷ, τὰς θανατηφόρους δυνάμεις τοῦ κόσμου, ἀπέβη θριαμβεύτρια τοῦ

ΟΜΙΛΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΟΠΛΙΤΑΣ ΤΟΥ 3167 Τ.Ε.Α.

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΜΗΣ ΔΕΜΑΤΩΝ (12.6.1964) ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΙΜΑΚΙΟΥ ΤΗΣ «ΦΑΝΕΛΛΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ»

Ἀξιότιμε Κύριε Νομαρχῶν,
Κύριοι Ἀξιωματικοί,
Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Αἰσθανόμεθα μεγάλην χαρὰν κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν, διότι παρέχεται εἰς ἡμᾶς ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπικοινωνήσωμεν μετὰ τῶν προσφιλῶν σας προσώπων καὶ σᾶς προσφέρωμεν τὴν εὐλογίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ τὰς εὐχὰς τῆς Ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία πάντοτε ἐπευλογεῖ τὸν φιλόχριστον ἡμῶν στρατὸν καὶ πάντας τοὺς ὀπλίτας, τοὺς ἐργαζομένους ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας τῆς χώρας ἡμῶν καὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἐδάφους αὐτῆς, ὡς καὶ τῆς διατηρήσεως τῶν ιδεωδῶν τοῦ Ἔθνους ἡμῶν.

Πρὸς τοῦτο ἐκφράζομεν τὰς θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὸν ἀξιότιμον κ. Διοικητὴν τοῦ Τάγματος τῶν Τ.Ε.Α. τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν, διότι προσεκάλεσεν ἡμᾶς διὰ ν' ἀναπέμφωμεν δεήσεις καὶ εὐχὰς πρὸς τὸν Ὑψιστον ὑπὲρ πάντων τῶν ὀπλιτῶν τοῦ Τάγματος τούτου.

Ὅταν, φίλοι ὀπλίται, ἡ πατρίς μας ἔχη τοιοῦτους ἀνδρας, ἀνθρώπους ἐμπνευσμένους, ἔχοντας ἀκράδαντον πίστιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἰδανικά τῆς Πατρίδος μας, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ πάντοτε νὰ φυλάσσεται τὸ Ἔθνος μας ὑψηλὰ εἰς τὴν στάθμην τὴν πνευματικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτέθη κατόπι τῶν αἰμάτων καὶ θυσιῶν, τὰς ὁποίας προσέφερον οἱ Ἕλληνες, εἴτε εἰς τὸν στρατὸν εἴτε εἰς τὰ χωρία των καὶ εἰς τὰς πόλεις, διὰ νὰ διατηρήσουν ἀλώβητον τὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέδωκαν οἱ πρόγονοί μας.

Σεῖς, φίλοι ὀπλίται, οἱ ὁποῖοι κατοικεῖτε εἰς αὐτὰ τὰ ἀκριτικά χωρία τῆς Μητροπόλεώς μας, εἰσθε ὄχι ἀπλῶς ὁ ἐπικουρικός στρατός, ἀλλὰ τὸ ἔμφυχον ὕλικόν τοῦ λαοῦ μας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προεῖπον διαφυλάσσεται. Δὲν ὁμοιάζετε πρὸς ἄλλους ὀπλίτας, οἱ ὁποῖοι ἐκτελοῦν τὴν ὑπηρεσίαν των εὐσυνειδήτως καὶ εὐδόκως· σεῖς εἰσθε πρωτοπόροι. Σεῖς διακρίνεσθε, διότι διαμένετε ὡς ἱεραπόστολοι τοῦ ἔθνους μας, εἰς αὐτὰ τὰ ἀκριτικά χωρία τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν, ποῦ εὐρίσκεται μέσα εἰς τὴν προκόλυσιν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἡ Μητρόπολις μας, στὰ πρόσωπά σας ἀτενίζει διαρκῶς τοὺς συμπαραστάτας, τοὺς ὑπερμάχους ἀγωνιστὰς τῶν ιδεωδῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

Εἶπον κάποτε εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ 628 Τ.Π. καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω διὰ νὰ τὸ ἀκούσετε καὶ σεῖς. Ὁ Χριστός, ὁ Ἀρχηγὸς τῆς πίστεώς μας, ἰδιαιτέρως μᾶς διδάσκει καὶ παραγγέλλει νὰ εἴμεθα ἀγρυπνοὶ φρουροὶ τῶν ἰδανικῶν τοῦ Ἔθνους μας. Καὶ θὰ σᾶς ἀναφέρω ὅπως ἀκριβῶς τὸ λέγει ὁ Χριστός: «Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσει τὴν ἑαυτοῦ αὐλήν, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ» (Λουκ. 11, 21). Δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον νὰ τοῦ ἀφαιρέσουν τὰ ἀγαθὰ του.

Αὐτὸ πράττομεν ὅλοι οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰ ἅγια καὶ ἱερά αὐτὰ χῶματα τῆς πατρίδος μας. Φρουροὶ τῆς πατρίδος, ἀγρυπνεῖτε διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ στηρίζομεν τὰς ἐλπίδας μας εἰς σᾶς, τοὺς ἐμπνευσμένους χριστιανούς, τοὺς ἀκαμάτους ὀπλίτας καὶ

χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ θανάτου. Καὶ μ' ἐλευθέραν τὴν πτῆσίν της, εἰσδύει εἰς τὸ ἀπρόσιτον μυστήριον τῆς πνευματικῆς αἰωνίας ζωῆς.

★

Ὡ, δὲν ὑπάρχουν ἀληθῶς γλυκύτεροι καὶ κατανυκτικώτεροι ὕμνοι, ἀπὸ τοὺς ψαλλομένους κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς, διὰ τῆς μουσικῆς τῶν καρδιῶν φόρμιγγος, πρὸς τὴν «Θεοδόχον στάμναν» καὶ πανακῆρατον Μητέρα τοῦ Κυρίου μας. Διότι δι' αὐτῆς ἀπέβη δυνατὸν ν' ἀπαντήσωμεν εἰς τὴν θεῖαν κλήσιν. Καὶ ἀποτελεῖ τὴν καθαγιασθεῖσαν ὑπὸ τῆς Χάριτος καὶ θεωθεῖσαν φύσιν τοῦ κόσμου. Καὶ εἶναι καὶ θὰ παραμείνῃ ἡ ἐγκόσμιος βᾶσις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἐντὸς τῆς ὁποίας καὶ μόνον, ἀπαλλασσόμενοι διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος τοῦ προπατορικοῦ

ρῦπου, δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθέρως τὴν θέωσιν τῆς ὕλικῆς μας φύσεως. Καὶ ὅπως ψάλλει, μὲ τὴν θεοκίνητον γλῶσσάν του, ὁ ὕμνωδός, ἡ πανάχραντος Θεοτόκος θ' ἀποτελῆ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, «λιμένα σωτηρίας» καὶ «δωδεκάτειχον πύργον προστασίας», διὰ πᾶσαν ὀδυνωμένην καὶ χειμαζομένην ψυχὴν.

Καὶ πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς γλυκυτάτην καὶ πρόθυμον Μεσίτριαν πρὸς τὸν Πανάγαθον Θεόν, θὰ καταφεύγῃ πάντοτε τὸ Ἔθνος μας. Τοῦ ὁποίου κλῆρος εἶναι—ὅπως τοῦ Υἱοῦ της καὶ Θεοῦ μας Λυτρωτοῦ—τὸ μαρτύριον καὶ ὁ ἀκάνθινος στέφανος. Ἀλλὰ καὶ ἡ αἰωνία δόξα. Διότι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀφθαρτος. Καὶ τὸ πνεῦμα θὰ θριαμβεύῃ καὶ θὰ δεσπόζῃ πάντοτε τῶν κατωτέρων στοιχείων τῆς ὕλης.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΟΥ

16. ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΔΙΑΛΟΓΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ—ΕΡΓΑΤΟΥ

Πρέπει να δηλογηθῆ ὅτι ἡ σύνθεσις τῆς συγχρόνου ἐνορίας πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι τὸ κῦτταρον τῆς πνευματικῆς τροφοδοσίας. Αἱ σχέσεις τῶν ἐνοριτῶν, ἰδίως εἰς τὰς μεγαλουπόλεις, ἔχουν ἀλλάξει ριζικῶς.

Τί συμβαίνει συνήθως εἰς μίαν συνήθη ἐνορίαν βιομηχανικῶν πόλεων; Ἡ πλειονότης φεύγει τὴν ἡμέραν διὰ νὰ ἐργασθῆ. Ἐπιστρέφει μόνον τὸ βράδυ διὰ νὰ φάγη καὶ διὰ νὰ κοιμηθῆ. Ὑπάρχουν καὶ οἱ ἄλλοι, ἴσως οἱ ὀλιγώτεροι, οἱ ὁποῖοι τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας μένουσιν ἐν τῷ σπιτί.

Ὁ διαχωρισμὸς τῆς ποιμαντικῆς ἀντιμετώπισεως καὶ τῆς κηρυκτικῆς μεθόδου ἐπομένως προκύπτει αὐτομάτως. Δὲν θὰ ὀμιλήσωμεν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἰς τὰς δύο αὐτὰς τάξεις τῶν ἐνοριτῶν. Πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν

στρατιώτας τῆς πατρίδος μας. Καὶ φρουρεῖτε τὰ σύνορα καὶ τὰ προστατεύετε ἀπὸ πάσης πλευρᾶς καὶ δίδομεν τὸ παρὸν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν διὰ νὰ τὸ πληροφορηθοῦν οἱ γείτονές μας, διὰ νὰ ἐκτιμήσουν τὸ ψυχικὸν θάρρος, τὴν ἀνδρείαν, τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔθνικοῦ τούτου στρατοῦ.

Παρέχομεν τὴν ἀπάντησιν καὶ πρὸς τοὺς Ἀλβανούς καὶ δὲν παύομεν νὰ διεκδικῶμεν τὰ δίκαιά μας διὰ τὴν Βόρειον Ἠπειρον. Δίδομεν τὴν ἀπάντησιν καὶ πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τοὺς Τούρκους. Οὐδενὸς τὴν χώραν ἐπιβουλευόμεθα. Οὐδὲν ἀπολύτως ζητοῦμεν, ὅλλὰ θέλομεν σεβασμὸν καὶ τιμὴν πρὸς τὰς ἱεράς παραδόσεις τοῦ Ἔθνους μας.

Γνωρίζομεν ὅλοι μας πόσον κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διώκεται. Τὰ περιοδικὰ του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τυπωθοῦν, ἀφοῦ ἐκλείσθη τὸ τυπογραφεῖόν του καὶ ὁ Πατριάρχης μας εἶναι δέσμιος μέσα εἰς τοὺς τοίχους τοῦ Φαναρίου καὶ δὲν εἶναι δυνατὴ οὐδεμία ἐπικοινωνία τοῦ Πατριάρχου μετὰ τῶν εὐσεβῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν Ἑλλήνων. Τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀδίκως διώκεται καὶ ἀποπέμπεται τῆς Τουρκίας. Παρέχομεν λοιπὸν τὴν ἀπάντησιν καὶ πρὸς αὐτοὺς καὶ πιστεύομεν ἀκραδάντως εἰς τὸν Θεόν, ὅτι θὰ μᾶς προστατεύσῃ καὶ θὰ μᾶς βοηθήσῃ.

Οὐχ ἦττον παρέχομεν τὴν ἀπάντησιν καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μας, τοὺς Ἑλληνας τῆς μεγαλονήσου Κύπρου, ὅτι εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ δώσωμεν τὸ «παρὼν», Κλῆρος καὶ λαός, διότι οὐδέποτε διεχώρισε τὴν θέσιν του ὁ Ὁρθόδοξος ἱερός Κλῆρος διὰ τὰ ἰδανικά, τὰ ὁποῖα ἐπιζητεῖ ὁ Ἑλληνικὸς λαός.

Δὲν καταδυναστεύομεν κανένα, ἀλλὰ θέλομεν

ποῦ πηγαίνουν, ποῦ συχνάζουν; «Κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον», ἀποφαίνεται τὸ πόρισμα ἐνὸς ΡΚαθολικοῦ Συνεδρίου εἰς τὸ Charleroi τοῦ Βελγίου, «Techniques humaines et Apostolat», «μεταβαίνουν εἰς ἓνα περιβάλλον μὴ Χριστιανικόν, déchristianisé. Ὅσους συναντοῦν τυχὸν ὡς δῆθεν θρησκείοντας εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι παραμορφωμένα δείγματα, συνουθλεύματα προλήψεων καὶ ἀνθρώπων τοῦ τύπου τῆς ἐπιφανείας, demi-pratiquants. Εἶναι οἱ χειρότεροι ἐκπρόσωποι τῆς ὑγιᾶς ἐναρέτου ζωῆς. Εἶναι ἡ ἀκρωτηριασμένη ἐκείνη θρησκευτικότης, ἡ συμβατικὴ δι' ὀρισμένας ἡμέρας τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους καὶ δι' ὀρισμένας μόνον στιγμὰς τοῦ βίου».

Οἴκοθεν ἐννοεῖται ὅτι ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς τῆς ζωῆς ἐπηρεάζει κάθε πιστόν. Ἡ πραγματικότης τῆς ζωῆς ἐμφανίζει διαφορετικὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ λατρευτικά του καθήκοντα, καὶ διαφορετικὸν εἰς τὸν δρόμον, ἔξω ἀπὸ τὸν Ναόν, εἰς τὸ ἐργαστάσιον. Τοιοῦτου εἶδους κόσμον θὰ συναντήσῃ ὁ νέος μετανάστης καὶ μὲ τοι-

καὶ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς τῆς ἀκριτικῆς περιφερείας τῆς χώρας μας τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν, ν' ἀκουσθῆ ἡ φωνὴ μας, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἐκδήλωσις δικαίας ἀγανακτήσεως, διὰ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον μᾶς φέρονται οἱ ἔχθροί μας.

Εὐχόμεθα ὀλοψύχως, Κύριοι Ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ φίλοι ὀπλίται, ὁ Χριστὸς νὰ εἶναι πάντα μαζί μας νὰ εὐλογῆ τὰς σημαίας μας, τὸ Ἔθνος μας νὰ φωτίσῃ τὸν Βασιλέα μας, τοὺς Ἀρχοντας τοῦ ἔθνους μας, νὰ τοὺς προστατεύῃ καὶ νὰ μᾶς διαφυλάττῃ ἀπὸ κάθε ἐπιβουλήν ἄλλοτριών.

Εὐχόμεθα τέλος πρὸς τὴν ἔνδοξον VIII Μεραρχίαν πᾶσαν ἀπὸ Θεοῦ εὐλογίαν μὲ τὸν ἔνδοξον Στρατηγὸν τῆς, τὸ λαμπρὸν καὶ ἄριστον ἐπιτελεῖόν τῆς, τοὺς κ. ἀξιωματικούς καὶ ὅλους ἐν γένει τοὺς ἐργαζομένους ὑπὲρ εὐδοξείας τοῦ φιλοχρίστου ἡμῶν στρατοῦ. Καὶ ὅταν ἔχωμεν τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας, τῆς Ὑπερμάχου Στρατηγοῦ, εἴμεθα ἀτρόμητοι καὶ γενναῖοι, ἐμπνευσμένοι καὶ θαρραλέοι, τολμηροὶ εἰς ἱερούς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Προσφέρω τὰς ταπεινάς μου εὐχὰς πρὸς ὅλους σας καὶ σὰς παρακαλῶ, ὅταν θὰ ἐπιστρέψετε εἰς τὰ χωρία σας, ἀσπασθῆτε ἐκ μέρους τοῦ ταπεινοῦ Ἐπισκόπου σας τὰ παιδιὰ σας. Προσφέρατε τὴν εὐλογίαν τοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτά.

Ἀγκαλιάσατέ τα ἄλλη μιὰ φορὰ εἰς τὴν στοργικὴν σας ἀγκάλην καὶ δώσατέ τους τὴν πνοὴν τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὴν ὁποίαν καὶ μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ εἰρηνεύσῃ ὁ κόσμος καὶ ν' ἀποκτήσουν οἱ λαοὶ τῆς γῆς τὰ δίκαιά των. Ὁ Χριστὸς νὰ εἶναι πάντα μαζί μας. Ἀμήν.

† Ὁ Παραμυθίας ΤΙΤΟΣ

ούτου είδους συναδέλφους θά είναι υποχρεωμένους να συναναστρέφεται.

Διά καυστικών κηρυγμάτων και σκληρών άψυχολογήτων επιθέσεων δέν κερδίζεται βεβαίως ό άσυνεπής αυτός τύπος και ό άδιάφορος. Όμοιομορφία και ένότης πνευματική δέν είναι καρπός βίας και άσπλάγγχων άυστηρών θρησκευτικών κινήσεων. Χρειάζεται ύπομονητική καλλιέργεια. Μόρφωσης πυρήνων. Άφαιρέσεις από τής καρδίας του άνθρώπου των διαλυτικών στοιχείων του έγωϊσμοϋ.

Τελείως διαφορετική είναι ή εικών τής ύπαίθρου άκόμη.

Είς τό χωριό ύπάρχει έπαφή ψυχική. 'Η Βάπτισις του ένός λαμβάνει κοινωνικόν χαρακτήρα δι' όλον τό χωριόν, τό όποϊον πανηγυρίζει και συμμετέχει. Αυτή ή συγγένεια λείπει έδώ. 'Ο κοινοτικός χαρακτήρ εις τας μεγαλουπόλεις έχει έξασθενήσει. 'Η νοσοτροπία έδώ είναι άτομιστική και άπομονωτική. 'Ο καθείς άκολουθεί τόν δρόμον του. Δέν άσχολείται με τούς άλλους. Δέν έννοεί και οι άλλοι ν' άσχοληθούν με τά κατ' αυτόν. 'Αφ' έτέρου μεγαλώνουν τά παιδιά κατ' τοιοϋτον τρόπον, ώσαν να πρόκειται να έξυπηρετήσουν τά συμφέροντα του όμίλου αυτού που λέγεται οικογένεια. 'Ενθυμούνται τόν κοινοτικόν χαρακτήρα, δηλ. ότι άνήκουν εις κάποιαν 'Ενορίαν ή Κοινότητα, όταν πρόκειται να έχουν όφέλη ή όταν θά χρειασθῆ να ζητήσουν κάποιο πιστοποιητικόν !

Τό συμπέρασμα ; 'Η Χριστιανική δράσις δέν μπορεί να στηριχθῆ εις μίαν φαινομενικήν ένότητα, ής οι κρίκοι εις τήν πραγματικότητα έχουν σπάσει ή κινδυνεύουν να σπάσουν. 'Ακόμη δε θλιβερώτερα είναι ή περίπτωσις των κατερχομένων εις τας πρωτευούσας άγροτών, οι όποιοι κυριολεκτικώς έξερριζώθησαν απ' τά χωριά τους και άποτελοϋν μίαν μεμονωμένην μονάδα εις τας άχανείς μεγαλουπόλεις, ξένας δι' αυτούς γλωσσικώς, έθνικώς, θρησκευτικώς...

Είναι πραγματικά ξένοι. Και ό τόπος τούς είναι άκόμη πιό ξένος, όταν τύχη να πέσουν εις περιοχάς όπου αι χριστιανικά άξία παραθεωρούνται και ή ύλιστική αντίληψις τής ζωής επικρατεί. Μεταβαίνουν εις τήν εκκλησίαν. 'Αλλά κανείς δέν τούς προσέχει. Ζοϋν εις τήν τρομεράν μόνωσιν, που τόσο φθείρει και πιέζει. 'Εάν δε τύχη και μεταναστεύση ό εργάτης, τότε έκθαμβώνεται από τήν έξωτερικήν λάμψιν των μηχανικων εύκολιων αι όποϊαι κατακοϋν τήν ζωήν του και τας σκέψεις του.

"Όταν τό βράδυ γυρίζη σπίτι του, που έχει άκόμη τό χρώμα των πνευματικων άξιων και παραδόσεων, διχάζεται. 'Εδώ ό εργάτης. 'Εκει ό πατήρ τής οικογενείας. 'Εάν τό περιβάλλον τής εργασίας του ήτο όμοιογενές με τό τής οικογενειακής του έστίας, άσφαλώς εύκόλως θα προσημόζετο. 'Αλλ' έδώ είναι έτερογενές και ή αντίθεσις είναι ζωηρά. Δέν εύρίσκει κοινά σημεία. Είναι άπομονωμένος και τό αίσθημα αυτό τής μονώσεως τόν στενοχωρεί. 'Η τεχνική ύπεροχή και αι άλλαι άνέσεις έχουν μίαν καταθλιπτικήν επίρροην επάνω του.

"Όπως μία μητέρα, νοερώς παρακολουθοϋσα τό

ξενητευμένο παιδί της, διαβλέπει τούς διαφόρους κινδύνους που τό περιβάλλον, κατ' τον ίδιον τρόπον και ή 'Εκκλησία δέν μπορεί ν' άγνοή τά εμπόδια των μελών της. Προβλέπει και αναλόγως τούς θωρακίζει. Οι πιστοί της, όπου και άν ζοϋν, συναντοϋν σκάνδαλα, άποσύνθεσιν, στρώματα κοινωνικά, χαμηλά και ύψηλά, όπου αι ύλικαι άξια περισσότερο εκτιμώνται παρά αι πνευματικά.

Πράγματι, όμοιάζομεν οι εύσεβείς Χριστιανοί τούς 'Ιουδαίους κατ' τούς μετά τήν αιχμαλωσίαν τής Βαβυλώνος χρόνους, σκορπισμένους, αέν διασπορά». 'Από μίαν ένότητα εύρέθημεν διαλελυμένοι, έγωκεντρικοί, άποκλειστικοί. 'Η επίδρασις των όλίγων εύσεβων δέν είναι πολύ αισθητή εις τούς άλλους. Δέν ζή πλέον ό κόσμος έντός του Χριστιανικου κύκλου. 'Αντιθέτως, οι Χριστιανοί ζοϋν έντός του κόσμου. Εύρισκόμεθα εις τήν επικράτειάν του. 'Αντί να περιβάλλωμεν ήμεϊς τόν κόσμον, ό κόσμος περιβάλλει ήμας, ως μικράν μειοψηφίαν.

Συχνά κινδυνεύομεν να πέσωμεν εις τήν λανθασμένην εκτίμησιν, ότι δήθεν ή αιώνιος ζωή άρχίζει με τήν πέραν του τάφου ζωήν και κατάστασιν. Τήν θεωροϋμεν ως κάτι πολύ άπομακρυσμένο, χρονικώς και τοπικώς, άσχετον με τήν καθημερινήν πραγματικότητα.

Και όμως ή αιώνιος αυτή ζωή άρχίζει έντεϋθεν. 'Εννοείται ότι έχει τά στάδια τής ώριμάνσεως, τής αύξήσεως και τής προόδου, τά όποια μόνον με τήν πίστιν δυνάμεθα να συλλάβωμεν. 'Η αιώνιος ζωή— ή ζωή δηλαδή του Θεοϋ μεθ' ήμων—άποτελεί χωρίς ύπερβολήν μίαν εμπειρίαν καθημερινήν. 'Εκφράζει τήν πραγματικότητα του οϋρανοϋ, άρχισασαν έν σπέρματι ήδη ένταϋθα, και οϋδέν δύναται να τήν άπομακρύνη, μηδε και αυτός άκόμη ό θάνατος. Οι δυο πόλοι τής επιγείου και τής μεταθανάτιου ζωής συνδέονται και είναι δύσκολον να καθορισθοϋν τά σύνορα του διαχωρισμοϋ των απ' άλλήλων. Τό πρόσκαιρον και τό άφθαρτον άναποφεύκτως συναντώνται και συμπλέκονται. Τό πρώτον προετοιμάζει τό δεϋτερον. Μόνον με τούαύτην όπτικήν τής στενής συσχέτισεως τής ύλης με τό πνεϋμα ικανώνεται ό άνθρωπος να βλέπη τά προβλήματα του κόσμου τούτου διαφορετικά. Πώς θ' άντιληφθώμεν τό πελώριον δένδρον εάν δέν μελετήσωμεν τήν μυστηριώδη σύστασιν του και τούς νόμους τής σιωπηλής έξελίξεως του μικροϋ σπόρου ;

'Η άπέραντος αυτή ανθρωπινή ζωή με όλα τά προβλήματα, εργατικά και οικονομικά, έχει ιερότητα, διότι εκφεύγει από τας καθαρώς βιολογικάς άνάγκας και έμπερικλείει πολυ πνευματικωτέρας άνάγκας. "Ο,τι γίνεται δια τόν ένα έχει άντίκτυπον και εις τό όλον σώμα, κατ' τήν γνωστήν Παυλικήν διδασκαλίαν περί του σώματος του Χριστοϋ. 'Η χάρις κυκλοφοροϋσα εις τόν ένα μεταδίδεται και εις τόν άλλον. 'Αποτελεί άνάίρεσιν τής έννοιας τής πλέον θεμελιώδους άρετῆς, τής Χριστιανικής άγάπης, ό περιορισμός ένός οϊουδήποτε άγαθοϋ εις μόνον τόν ένα. Είναι συμφωνία, ή μεταξύ των χριστιανων κοινωνία και άλληλομετάδοσις. Μακράν έπομένως ή διαλυτική και

ατομιστική αντίληψις τῆς χρήσεως τῶν οἰωνδήποτε ἀγαθῶν. Τὴν συνεχῆ αὐτὴν μεταδοτικότητα καὶ ἀλληλεγγύην ἀντελήφθησαν ἐνωρίτατα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Σχολιάζοντες τὰ ἀγαθὰ τοῦ Βαπτίσματος παρατήρουν, ὅτι ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος γινόμεθα νέοι ἄνθρωποι καὶ μεταδοτικοί, διότι «κατεχόμενοι ἤδη ὑπὸ τοῦ Κυρίου συγχρόνως καὶ ἡμεῖς κατέχομεν Αὐτόν», πρὸς μετάδοσιν καὶ μαρτυρίαν τοῖς ἄλλοις. (Ἱερώνυμος. ΕΠΙΣΤ. 52, 5).

Ἐναντι τῶν οἰωνδήποτε κοινωνικῶν προβλημάτων, ἐναντι οἰωνδήποτε ἰδεολογικῶν καθεστώτων καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν, δὲν δικαιολογεῖται ὁ πιστὸς νὰ κλεισθῆ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, με τὴν ἰδέαν ὅτι οὐδὲν πλέον ἔχει νὰ προσφέρῃ. Οὐχὶ μόνον ἡ σιωπηλὴ φύσις, ἀλλὰ καὶ τὰ πλέον βίαια ὀλοκληρωτικὰ καὶ τερατώδη καθεστῶτα μᾶς προσκαλοῦν καὶ μᾶς προκαλοῦν ν' ἀνακαλύψωμεν τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν τρόπον τῆς μαρτυρίας τοῦ ὀνόματός του. Ὁ μηχανοκρατικὸς αἰὼν πρέπει νὰ μᾶς ἀφυπνίσῃ, ὥστε νὰ μεταμορφώσωμεν τὴν ἐργασίαν εἰς τὴν ἰδεωδεστέραν τῆς ἐννοίας. Διότι δύναται νὰ γίνῃ ἡ βαθμὶς πρὸς συνάντησιν τοῦ Δημιουργοῦ. Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἄς μὴ λησμονώμεν, συνήντησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ πεδῖον τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐνσάρκωσις του ἐγνώρισε καὶ ἐνηγκαλίσθη τὸν κόσμον τοῦ ἐργάτου. Ἐκεῖ συνήντησε ὁ Θεὸς τὸν ἐργάτην. Εἰς τὴν πλέον ὠμὴν καὶ στεγνὴν ἐργασίαν δύναται νὰ συμβῆ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ δὲ προβάλλει ἡ μεγάλη ἀλήθεια ἡ λυτρωτικὴ περὶ τῆ τιμῆς τοῦ ἐργάτου, ὅτι «ὡς μαθητῆς οὐ Χριστοῦ, εἶναι συγχρόνως καὶ βασιλεὺς κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Χριστοῦ—Βασίλεως», ὡς παρητηρεῖ ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας (Στρωματ. ι, 4 18. P.G. 8,951—952).

Ὅχι μόνον ἀπαθεῖς δὲν πρέπει ὁ πιστὸς καὶ ἡ ποιμαίνουσα Ἐκκλησία νὰ μένουν ἐνώπιον τῶν συγχρόνων κοινωνικῶν μεταβολῶν, ἀλλὰ ἀντιθέτως, καλοῦνται νὰ λάβουν ἐνεργὸν μέρος. Οὐδὲν δικαιολογητικὸν δύναται νὰ προβάλλῃ διὰ νὰ καταντήσῃ τὸν ἄνθρωπον τῆς πίστεως, ἄνθρωπον τῆς φυγῆς καὶ τῆς ἀδρανείας. Ὁ πιστεύων ἔχει βίαν τὰς δυνατότητας νὰ ἀντικρούσῃ ὀξείας κρίσεις καὶ κοινωνικὰς ἀνατροπὰς καὶ νὰ εὕρῃ τὰς ὀρθὰς λύσεις. Ὅ,τι συμβαίνει σήμερον ἐκπληκτικόν, καὶ ὅ,τι ἀκόμη αὐριον ἐνδέχεται νὰ συμβῆ, δὲν πρέπει νὰ μᾶς καταλαμβάνῃ ἐξ ἀπίνης. Διότι τὰ ὀποιαδήποτε ἐντυπωσιακὰ ἐπιτεύγματα δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ μᾶς ἐμβάλουν εἰς ἕνα εἶδος πανικοῦ. Οὔτε ὁ Χριστιανισμὸς γίνεται ἐμπόδιον εἰς τὴν πρόοδον, οὔτε ἡ σύγχρονος πρόοδος γίνεται ἐμπόδιον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν. Διότι ὁ Χριστιανισμὸς τὴν θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ὑψηλοτέρων ἰδανικῶν. Εἰς κάθε ἀνακάλυψιν διαβλέπει τὸν Κύριον αὐτῶν. Τὰ θαυμάζει, ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπει νὰ γίνον ἐῖδωλα λατρείας. Ἐνθυμεῖται πάντοτε τὴν α' ἐντολήν: «Οὐκ ἔσται σοι Θεὸς ἕτερος πλὴν ἐμοῦ».

Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀρχίζει τὸ δράμα τῆς ἀντιθέσεως καὶ τῆς διαφορετικῆς ἀξιολογήσεως μεταξὺ τοῦ χριστιανοῦ καὶ τοῦ ἀπίστου τῶν ἐφημέρων πραγμάτων.

Πολὺ συχνὰ μιὰ ἐλλιπῶς σχηματισμένη ἐννοία τοῦ κόσμου, παρακινεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ ἐνδιαφέρονται

ὑπὲρ τοῦ κόσμου μέχρις ἐνὸς ὀρισμένου σημείου, καὶ πολὺ ἐνωρὶς κουρασμένοι νὰ ἐγκαταλείπουν τὸν ἀγῶνα. Δὲν προχωροῦν καὶ εἰς ἄλλα ἐξ ἴσου ἐνδιαφέροντα καὶ ἐξ ἴσου ζωτικὰ σημεῖα. Μὲ ἀποτέλεσμα, νὰ οἰκοδομηθῆται κάτι καὶ νὰ μένῃ τὸ ὑπόλοιπον ἐλλιπὲς ἢ καταδικασμένον νὰ ἐρειπωθῆ. Εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, ὅσάκις ὁ Χριστιανισμὸς ἐσταμάτησεν τὴν ἀνάμιξίν του, τότε ἡ πρωτοβουλία μοιραίως περιῆλθεν εἰς χεῖρας ἄλλων. Οὕτω πρέπει νὰ ἐξηγηθῆ τὸ φαινόμενον τῶσαν κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων, ἰδεολογιῶν, ἀπὸ τοῦ Μαρξισμού μέχρι τῆς ἀθρήσκου Δυτικῆς νεοειδωλολατρίας. Κατὰ τὸ παρελθόν, μιὰ ὑπερ—πνευματικὴ καὶ ὑπερσυντηρητικὴ ἀντίληψις τῆς θέσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ συνετέλεσεν, ὥστε αὐτὴ ν' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν στίβον τῆς προβολῆς τοῦ Χριστιανικοῦ μηνύματος. Ἀλλ' ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτὴ δὲν ἐγένετο μόνον ἀπὸ τὸν «κόσμον», τὸν συχνὰ ἐννοούμενον ὅτι κεῖται ἐν τῷ πονηρῷ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὸν κόσμον ὑπὸ τὴν καλὴν ἐννοίαν, ὡς τὴν καλὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ.

Ἐνώπιον τοῦ προβαλλομένου διλήμματος: θέσις σταθερὰ ἢ φυγὴ, ἔρχεται ἡ φωνὴ τοῦ Παύλου νὰ μᾶς ὑπενθυμίσῃ, ὅτι ὁ Χριστὸς κατῆλθεν ἵνα λυτρώσῃ σύμπασαν τὴν δημιουργίαν. Τὰ πάντα συνεφιλόσωσεν. Ἡ «ἀνακεφαλαίωσις» αὐτὴ ἀποκλείει πᾶσαν ἰδέαν διαρκείας καὶ διχοτομήσεως μεταξὺ αὐτοῦ τὸ ὅποῖον ἀποκαλοῦμεν «πνευματικόν» καὶ «ὕλικόν» ἢ κοσμικόν. Τὸ λυτρωτικὸν ἔργον δὲν περιόρισθη εἰς μόνον τὸν λαὸν του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κτίσιν ὅλην. Οἰαδήποτε ἄλλη ἐξωκοσμικὴ ἐρμηνεία, κινδυνεύει νὰ καταδικάσῃ τὴν Ἐκκλησίαν νὰ σταθῆ εἰς τὸ περιθώριον καὶ οὐχὶ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς μάχης καὶ ὑποταγῆς τοῦ κόσμου εἰς τὸ σκῆπτρον τοῦ βασιλέως Χριστοῦ.

Ὅπου πιστοί, ὑπὸ τὴν α' ἢ β' πρόφασιν προσπαθοῦντες νὰ λησμονήσουν ἢ νὰ δραπετεύσουν ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς εὐθύνas εἰς τὴν δίνην ἐνὸς κόσμου διαρκῶς ἐξελισσόμενου, κινδυνεύουν νὰ γίνον περισσότερον θεωρητικοὶ ἢ «πνευματικοί», παρ' ὅσον ἦτο αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς. Διὰ τὸν Θεὸν τὸ φθαρτὸν αὐτὸ ὑλικὸν στοιχεῖον εἶναι τὸσον πνευματικὸν ὅσον πνευματικὸν εἶναι τὸ νῆπιον ἐν τῇ φάτῃ τῆς Βηθλεέμ, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος διὰ τὴν μετατροπὴν των μυστηριακῶς εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ὑπάρχει ἕνα εἶδος «ἱεραῶς κοσμικότητος» καὶ ἀναμίξεως εἰς τὰ τῆς κοινωνίας. Ἀφ' οὗτου ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, δὲν δυνάμεθα νὰ διαφύγωμεν τὴν ἀνάμιξίν μας εἰς τὰ ἐγκόσμια καὶ νὰ μὴ λάβωμεν θέσιν. Ἐναντι τῆς μιᾶς ἀκρότητος τοῦ Μαρξισμού, ἐπιδιώκοντος νὰ «ὀλοποιήσῃ» πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, με τὸ ἀπόλυτον κριτήριον τοῦ οικονομικοῦ παράγοντος, ἐξ ἴσου ἀποδοκιμαστέα εἶναι καὶ ἡ ἄλλη ἀκρότης, νὰ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ πᾶσαν ἀνάμιξιν ἐν τῷ κόσμῳ, με τὴν δικαιολογίαν, ὅτι εἴμεθα πνευματικοὶ καὶ αἰθέριοι.

Ἡ ἀλήθεια ἐγκείται εἰς τὸ μέσον. Ὁ Χριστὸς ἐλύτρωσε τὴν κτίσιν ὅλην. Ἐθεσεν ἐπομένως τὴν σφραγίδα τοῦ μυστηρίου εἰς τὴν δημιουργίαν ὀλοκληρον. Ὁ σύγχρονος πιστὸς καλεῖται με μεθόδους ζωντανὰς, ἀσφαλῶς διαφόρους ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ

Η ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ "ΕΝΔΕΚΑΘΗ ΕΒΔΟΜΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ,"

Ἀπὸ τῆς 30ῆς Ἰουνίου μέχρι καὶ τῆς 3ῆς Ἰουλίου ἐ.ε. συνεκλήθη εἰς τὸ ἐν Παρισίοις Ρωσικὸν Ἰνστιτούτον τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας «Ἅγιος Σέργιος» διεθνὲς λειτουργικὸν συνέδριον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐνδεκάτη ἐβδομάς λειτουργικῶν σπουδῶν» (Onzième semaine d'études liturgiques). Τὸ συνέδριον τοῦτο διοργανοῦται καθ' ἔτος ὑπὸ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ρωσικοῦ Ἰνστιτούτου, ὅπερ, ἂν καὶ δεινῶς χειμάζεται ἐξ οικονομικῶν δυσχερειῶν καὶ πίεσεων πρὸς ὑπαγωγήν του ὑπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Μόσχας, παραμένει μέχρι τοῦδε ὑπὸ τὴν πνευματικὴν καθοδήγησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἀποτελεῖ ἐν τῇ Δύσει λαμπρὰν ἔκφασιν καὶ ἐστὶν οὐ μόνον τῶν Ὁρθοδόξων Ρώσων τῆς Διασποράς, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθ' ὅλου Ὁρθοδόξου πνεύματος.

Τῆς ἀνδεκάτης ἐβδομάδος λειτουργικῶν σπουδῶν μετέσχον περὶ τὴν λειτουργικὴν κυρίως ἀσχολούμενοι ἐπιστήμονες, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ἐκ διαφόρων χωρῶν καὶ ὁμολογιῶν, κυρίως Ὁρθόδοξοι καὶ Ρωμαιοκαθολικοί, ὡς καὶ τινες Προτεστάνται. Αἱ ἐργασίαι τοῦ συνεδρίου ἐγένοντο καθ' ἑκάστην εἰς πρωινὰς καὶ ἀπογευματινὰς συνεδρίας κατὰ τὰς ὥρας 10-12½ καὶ 16-18½.

Τὸ κύριον καὶ κεντρικὸν θέμα τῆς ἀνδεκάτης ἐβδομάδος λειτουργικῶν σπουδῶν ἦτο ἡ ἐν τῇ λειτουργικῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίως κατὰ τὰς ἐορτάς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων παρουσία τοῦ Κυρίου. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐπὶ μέρος θεμάτων, ἀναφερόμενα εἰς τὸ κεντρικὸν τοῦτο θέμα, ἦσαν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα καὶ ἐγένοντο ἀφορμὴν διαφωτιστικῶν συζητήσεων. Αἱ γενόμεναι ἀνακοινώσεις, παρουσιαζόμεναι ἐν τῷ προγράμματι κατὰ ἀλφαβητικὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων τῶν ὁμιλητῶν, εἶναι αἱ ἐξῆς: Ὁ καθηγητὴς J. J. von ALMEN (Doyen de la Faculté de Théologie ἐν Neuchâtel) ὁμίλησεν ἐπὶ τοῦ θέματος: «Ὁ ἐορτασμὸς τῶν Χριστουγέννων κατὰ τὰ ἐν χρῆσει μετερρυθμισμένα λειτουργικὰ βιβλία» (La célébration de Noël d'après les livres liturgiques réformés actuels). Ὁ Dom Bernard

BOTTE, O.S.B., διευθυντὴς τοῦ Ἀνωτέρου Λειτουργικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Παρισίων ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «Μαραναθὰ» (Maranatha). Ὁ ἱερεὺς H. R. T. BRANDRETH, O.G.S. (Église anglicane Saint-Georges —Paris) ὁμίλησε διὰ τὴν ὕμνογραφίαν τῶν Χριστουγέννων ἐν Ἀγγλίᾳ» (Hymnographie de Noël en Angleterre). Ὁ ἐπίσκοπος CASSIEN, διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου «Ἅγιος Σέργιος» ὁμίλησε διὰ «τὴν φανέρωσιν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου» (La manifestation de la gloire du Christ dans l'évangile de Saint Jean). Ὁ Dom Mayeul COQUIN, O.S.B. (Prieuré de Toumliline, Maroc) ἔκαμε ἀνακοινώσιν ἐπὶ τοῦ θέματος: «Ἡ εὐλογία τοῦ ὕδατος» (La bénédiction de l'eau, la nuit de l'Épiphanie). Ὁ πατὴρ Irénée DALMAIS, O.P. (Couvent de la Glacière, Paris) ἀνέπτυξε τὸ θέμα «Ἐσχατολογία καὶ Παρουσία εἰς τὰς συριακὰς λειτουργίας» (Eschatologie et Parousie dans les liturgies syriennes). Ὁ πατὴρ J. DANIELOU (Doyen de la Faculté de Théologie catholique de Paris) ἀνεφέρθη εἰς τὸ θέμα «Ἐπιφάνεια ἐν τῇ Βίβλῳ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χριστιανικῇ φιλολογίᾳ» (Epiphaneia dans la Bible et l'ancienne littérature chrétienne). Ὁ πατὴρ A.M. DUBARLE, O.P. (Faculté de Théologie du Saulchoir) ὁμίλησε διὰ τὴν «θεοφανειακὴν φανέρωσιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Ἰσραὴλ» (La Manifestation théophanique de Dieu dans la Liturgie d'Israel). Ὁ πρύτανις τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἐν Trier Baltasar FISCHER παρουσίασεν εἰσήγησιν ἐπὶ τοῦ θέματος: «Ἡ ψαλμωδία τῶν μετὰ τὰ Ἐπιφάνεια λειτουργιῶν τῶν Κυριακῶν εἰς τὸ Missale Romanum» (Die Psalmodie der Sonntagsmessen nach Epiphanie im Missale Romanum). Ὁ καθηγητὴς André GRABAR (Collège de France) παρουσίασε μετὰ προβολῆς διαφανειῶν τὴν «εἰκονογραφίαν τῆς Παρουσίας» (L'iconographie de la Parousie). Ὁ Abbé Kurt HRUBÝ (Institut Catholique, Paris) διεπραγματεύθη τὸ θέμα: «Μεσσιανισμὸς καὶ Ἐσχατολογία ἐν τῇ ραββινικῇ παραδόσει» (Messianisme et Eschatologie dans la tradition rabbinique). Ὁ πατὴρ Elie MELIA (Église orthodoxe géorgienne Sainte Nino de Paris) ὁμίλησε διὰ «τὸ θέμα τοῦ φωτός ἐν τῇ βυζαντινῇ ὕμνογραφίᾳ τῶν Χριστουγέννων» (Le thème de la lumière dans l'hymnographie byzantine de Noël). Ὁ Abbé J. MOSSAY (Collège Saint-Barthélemy, Liège) ἔκαμε λόγον διὰ τὸν ἐορτασμὸν τῶν «Χριστουγέννων καὶ Ἐπιφανείων εἰς τὴν Καππαδοκίαν κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα» (Noël et Épiphanie en Cappadoce au IVe siècle). Ἡ

ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὸ παρεθὸν νὰ ἐγγίση τὰ ἐγκόσμια καὶ τὰ ἀνθρώπινα, χωρὶς νὰ λησμονῇ ἢ νὰ παραβλέπη τὰ αἰώνια καὶ τὰ ἀφθαρτα. Ὅφειλε νὰ συνθέσῃ τοὺς δύο κόσμους εἰς ἓνα ἀρμονικόν, ὅπου ἡ ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν νὰ καθοδηγήσῃ εἰς τὴν χρῆσιν καὶ ὄχι κατάρχησιν. Καὶ εἰδικώτερον, νὰ ἐπιστρατεύσῃ ὅλας τὰς ἱκανότητας καὶ τὴν συμπάθειάν του διὰ τὴν βοήθειαν τῶν χιλιάδων αὐτῶν νεαρῶν βλαστῶν καὶ ἀδελφῶν Μεταναστῶν, οἱ ὅποιοι ἀσυγκράτητοι λαμβάνουν τὴν ἀγούσαν πρὸς τὸ Ἐξωτερικόν.

(Συνεχίζεται)

† Ὁ Μελὸς ΑἰΜΙΑΙΑΝΟΣ

Ο ΕΛ ΓΚΡΕΚΟ ΚΑΙ Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

Ἐνα μνημειῶδες ἔργον διὰ τὸν πασίγνωστον Κρητικὸν ζωγράφον Δομήνικον Θεοτοκόπουλον (1541—1614), κοινῶς γνωστὸν ὡς Ἐλ Γκρέκο, ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν του εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην τὸ 1961, μετὰ τὸν τίτλον *El Greco Revisited*, «Νέα Ἐπίσκεψις εἰς τὸν Ἐλ Γκρέκο». Συγγραφεὺς του εἶναι ὁ Οὐγγρική καταγωγῆς Ἀμερικανὸς Pál Kelemen, διακεκριμένος μελετητὴς τῆς τέχνης, ἰδίως τῆς τέχνης τῆς βορείου καὶ νοτίου Ἀμερικῆς. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ 180 σελίδας μεγάλου σχήματος, καὶ 112 πίνακας μετὰ δύο ἢ περισσότερας φωτογραφίας ὁ καθένας.

Ὁ Κέλεμεν βασιζέται εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, ὄχι μόνον εἰς διάφορα συγγράμματα διὰ τὸν Κρητικὸν ζωγράφον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀμεσον γνωριμίαν τῶν ἔργων του, καθὼς καὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων. Ἡ εὐρεΐά του μελέτη τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀμερικανὸν συγγραφέα τὴν δυνατότητα νὰ διακρίνῃ πολλὰ στοιχεῖα τῆς Ὀρθοδόξου, βυζαντινῆς τέχνης εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θεοτοκόπουλου, καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς τέχνης τοῦ κληροδότησε τὸ Βυζάντιον.

Σημαντικὸν εἶναι τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς πρώτας σελίδας τοῦ ἔργου του, ὁ Κέλεμεν ἐξαίρει τὴν σπουδαιότητα τῆς βυζαντινῆς τέχνης αὐτῆς καθ' ἑαυτῆς, καθὼς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν τέχνην τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. «Ἡ βυζαντινὴ τέχνη», παρατηρεῖ, «ἐπὶ πολὺν καιρὸν παρεξηγημένη, ἂν ὄχι ἠγνοημένη, εἰς τὰς Ρωμαιοκαθολικὰς καὶ Προτεσταντικὰς χώρας, ὡς ἓνα παράδειγμα ἐκφύλου Χριστιανισμοῦ, ἀκτινοβολεῖ κάθε χρόνον καὶ λαμπρότερα, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀναθεωρήσεως ἢ ὅποια κατέστη δυνατὴ ἐν μέρει ἀπὸ μίαν πλέον διαφωτισμένην στάσιν καὶ ἐν μέρει ἀπὸ τὰς

ἀνακοίνωσις τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν Ἑλληνικὴν Θεολογικὴν Ἐπιστήμην Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Εὐαγγέλου ΘΕΟΔΩΡΟΥ, γενομένη γερμανιστί, ἀνεφέρετο εἰς τὸ θέμα: «Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων» (Johannes Chrysostomus und das Weihnachtsfest). Ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου Cyrille VOGEL ἀνέπτυξε τὸ θέμα «Ὁ ἐσχατολογικὸς σταυρὸς» (La croix eschatologique). Ἡ ὑφηγήτρια τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Βασιλείας δς Helen WERTHEMANN ὠμίλησε διὰ «τὰ πρὸ τῶν Χριστουγέννων ἄσματα ἐν τῇ προτεσταντικῇ Ἐκκλησίᾳ» (Les cantiques de l' Avent dans l' Eglise protestante).

Πᾶσαι αἱ ἀνακοινώσεις αὐταί, ὡς καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν συζητήσεις, ἐγένοντο εἰς ὁκτώ ἐν ὄλῳ πρωϊνὰς καὶ ἀπογευματινὰς συνεδριάσεις. Αἱ ἀνακοινώσεις θὰ δημοσιευθοῦν εἰς ἰδιαιτέρον τόμον τῆ φροντίδι ρωμαιοκαθολικοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου τῶν Παρισίων.

περισσότερας εὐκολίας διὰ ταξείδια καὶ φωτογράφησιν» (σ. θ'). Καὶ παραπέρα λέγει: «Ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν τέχνην εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντλήσωμεν, ὄχι μόνον μίαν θρησκευτικὴν ἔκφρασιν, ἀλλὰ καὶ μίαν πνευματικὴν ἐμπειρίαν. Ὅμως ὁ πλουτισμὸς τοῦ φέρει ἔρχεται πολὺ καθυστερημένα εἰς τὸν Δυτικὸν κόσμον διὰ νὰ τὸν ὠφελῆσῃ πλήρως, λόγῳ τοῦ κατακλυσμοῦ ἀπὸ διαφόρους θρησκείας καὶ φιλοσοφίας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς» (σ. ι'). Ἐν συνεχείᾳ ὁ Κέλεμεν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ βυζαντινὴ τέχνη εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν «ἀκτινοβόλησεν εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν» (σ. 3), καὶ ὅτι τὸ Βυζάντιον «ἐπλούτισε τὸν Δυτικὸν κόσμον ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη, διὰ μέσου τῶν ἐπιτευξέων του εἰς τοὺς τομεῖς τοῦ πνεύματος, τῆς διανοίας καὶ τῆς τέχνης» (σ. 8). Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχε «Σκοτεινοὺς Αἰῶνας» (σ. 2). Ἡ εἰκόνα τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου ποῦ ἔχει δώσει ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Γκίμπον, εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Παρακμὴ καὶ Πτώσις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας», λέγει ὁ Κέλεμεν, «ἦτο κατ' οὐσίαν ψευδής» (σ. 8).

Ἡ γνώσις καὶ ἐκτίμησις τῆς βυζαντινῆς τέχνης ποῦ ἀπέκτησεν ὁ Κέλεμεν διὰ τῆς μελέτης καὶ τῶν ταξειδίων του εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀλλοῦ, δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ παραγνωρίσῃ τὸ ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἰς τὸν Θεοτοκόπουλον, ὁ ὅποιος ἄρχισε νὰ τὸν γοητεύῃ πρὶν ἀπὸ ἀριστὰς δεκαετίας. Ἡ πολυετής του μελέτη τοῦ Ἐλ Γκρέκο καὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης ὠδήγησε τὸν Κέλεμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, τόσο πνευματικῶς ὅσον καὶ τεχνικῶς, ὁ Κρητικὸς ζωγράφος εἶχεν ἐκμάθει τὴν τέχνην τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν θέσιν τοῦ σπουδαίου του βιβλίου, «Νέα Ἐπίσκεψις εἰς τὸν Ἐλ Γκρέκο».

Εἰς μίαν σημείωσιν τὴν ὁποίαν προσήρτησεν εἰς τὸ βιβλίον (σ. 158α—158β), μερικὸς μῆνας μετὰ τὴν ἐκδόσιν του, ὁ Κέλεμεν φέρει εἰς τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ὅτι ἡ θέσις του ἐδικαιώθη πλήρως ἀπὸ τὸ συνέδριον ποῦ ἔλαβεν χώραν εἰς τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1961, ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὴν ἐκδόσιν τοῦ βιβλίου του. Οἱ περισσότεροι ποῦ ἔχουν γράψῃ διὰ τὸν Θεοτοκόπουλον κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη, ἔχουν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι ὁ φημισμένος αὐτὸς ζωγράφος ἦτο δεκαεννέα ἐτῶν ὅταν ἐφθάσεν εἰς τὴν Βενετίαν, ἓνας νεανίσκος μετ' ὀλίγην μόρφωσιν καὶ ἀμφίβολον γνώσιν τῆς ζωγραφικῆς. Ὁ Κέλεμεν παρατηρεῖ, ὅτι (α) τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ἡλικία αὐτῆ ἦτο ἀνδρική ἡλικία, καὶ ὅτι (β) σύμφωνα μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Ἡρακλείου, ὁ Θεοτοκόπουλος εὗρίσκετο εἰς τὴν γενέτειράν του εἰς ἡλικίαν εἴκοσι πέντε ἐτῶν, δόκιμος ἤδη ζωγράφος.

Τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτὴν τὴν ἔκαμεν ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, ἀρχιεπιφύλαξ καὶ ἱστορικός καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑποπρόξενος εἰς τὴν Βενετίαν. Ὁ Μέρτζιος βρῆκε ἓνα ἔγγραφο τοῦ 1566, ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή τοῦ Θεοδοκόπουλου, καὶ δίπλα τῆς ἡ λέξις ζωγράφος.

Τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ Κέλεμεν εἶναι τὸ τελευταῖον κεφάλαιον, ὅπου ὁ συγγραφεὺς δεῖκνυει λεπτομερῶς τὰς ὁμοιότητας τοῦ ὑπάρχοντος μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Θεοδοκόπουλου καὶ τῶν εἰκόνων τῆς βυζαντινῆς τεχνολογίας, καθὼς καὶ τὰς διαφορὰς τοῦ χωρίζοντος τὰ ἔργα τοῦ Κρητικοῦ ζωγράφου ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν ζωγράφων τῆς Δύσεως. Ἡ ἐπίδρασις τῆς βυζαντινῆς τέχνης φαίνεται ἰδιαιτέρως (α) εἰς τὴν συχρὴν χρησιμοποίησιν Ὁρθοδόξων προτύπων, εἴτε εἰς τὴν ἀπεικόνισιν μεμονωμένων προσώπων, εἴτε εἰς συνθέσεις· (β) εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῆς προοπτικῆς κατὰ τὸν βυζαντινὸν τρόπον, τοῦ δίδει εἰς τὰ ἔργα τοῦ ἐντύπωσιν τῶν δύο διαστάσεων, ἀντὶ τῶν τριῶν ὅπως ἡ ζωγραφικὴ τῆς Δυτικῆς Ἀναγεννήσεως· (γ) εἰς τὴν σχηματοποίησιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς· (δ) εἰς τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ἰδίου θέματος, ὅπως συνήθιζαν οἱ βυζαντινοὶ ἀγιογράφοι: «Ὁ Ἑλ Γκρέκο δὲν εἶχε καθόλου τὴν μετριοφροσύνην τῶν Δυτικῶν ζωγράφων ὅταν ἐπρόκειτο δι' ἐπανάληψιν» (σ. 114).

Σχετικῶς μὲ τὴν χρησιμοποίησιν βυζαντινῶν προτύπων, ὁ Κέλεμεν παρατηρεῖ π.χ. ὅτι ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Χριστοῦ Εὐλογοῦντος ἐνθυμίζει ζωηρὰ τὸν βυζαντινὸν Παντοκράτορα, τὸν παντεπόπτην καὶ παντογνώστην κριτὴν. «Ὅχι μόνον ἡ στάσις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ αἱ χειρονομίαι του, ἡ κόμη του, καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι φανερώουν τὴν Ὁρθόδοξον παράδοσιν, γνωστὴν ὡς βυζαντινὴν. Ὁ Χριστὸς αὐτὸς εἶναι τὸ πῶς βυζαντινὸν ἔργον τοῦ Ἑλ Γκρέκο. Καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος τοῦ Θεοδοκόπουλου, παρατηρεῖ, ἐνθυμίζει πολὺ τὸν Πρόδρομον τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων. Εἶναι ὑψηλὸς καὶ ἰσχνός, τὰ μαλλιά του σγουρὰ καὶ ἀκτένιστα, τὸ βλέμμα του θλιμμένον, τὰ δάκτυλά του λεπτὰ καὶ μακρὰ. Καὶ εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον τοῦ Θεοδοκόπουλου, ὁ Κέλεμεν βλέπει τὴν μορφήν τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως. Ὁ συγγραφεὺς ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς βυζαντινὰ στοιχεῖα καὶ διαφορῶν ἄλλων ἔργων τοῦ Θεοδοκόπουλου, καὶ τὸν παραπέμπει εἰς σχετικὰ φωτογραφία ὅπου δύναται νὰ τὸ διαπιστώσῃ, παραβάλλοντάς τὰ ἔργα τοῦ Κρητικοῦ ζωγράφου ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος μὲ εἰκόνας τῆς βυζαντινῆς τέχνης, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μὲ πίνακας ἀπὸ Δυτικοὺς ζωγράφους. Αἱ φωτογραφίαι αὗται εἶναι πολυάριθμοι καὶ ἐξαιρετικοί.

Μᾶς βοηθοῦν διὰ νὰ καταλάβωμεν τὴν σχέσιν τοῦ Ἑλ Γκρέκο πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ αἱ ἐξῆς παρατηρήσεις τοῦ Κέλεμεν: (Α) «Ὅτι εἰς τὸν κατάλογον, τοῦ λέγεται πὸς ἔγραψεν ὁ υἱὸς τοῦ Ἑλ Γκρέκο, τῶν βιβλίων τοῦ εἶχεν ἡ βιβλιοθήκη του, διαλαμβάνονται 27 ἑλληνικὰ βιβλία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 8 εἶναι θρησκευτικά, «καὶ ὅλα ἀνήκον εἰς τὸν Ὁρθόδοξον κόσμον» (σ. 112).

Τὰ βιβλία αὐτὰ ἦσαν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ Καινὴ Διαθήκη, αἱ ὁμιλίαι τοῦ Βασιλείου, οἱ λόγοι τοῦ Χρυσόστομου, τὸ Περί Οὐρανοῦ Ἱεραρχίας Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς, αἱ Ἀποστολικαὶ Διατάξεις, καὶ ἓνα ἔργο τοῦ ἀναφέρεται ὡς ὁ Ἅγ. Διονύσιος. (Β) «Ὅτι «ἡ βιβλιοθήκη δὲν φανερώνει οὔτε ἓνα ἔργον ἀπὸ Δυτικῶν Ἐκκλησιαστικῶν πατέρων» (σ. 113). Ἀπὸ τὰς πληροφορίας αὐτὰς ἡμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Θεοδοκόπουλος ἐτροφοδοτεῖτο πνευματικῶς, καὶ κατὰ τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ διαμονὴν του, ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολήν, ἀναπόσπαστος ἐκφανσις τῆς ὁποίας εἶναι καὶ ἡ βυζαντινὴ ἀγιογραφία. «Τὸ ἀρχαῖον ρητόν», παρατηρεῖ ὁ Κέλεμεν, «Δεῖξέ μου τὰ βιβλία σου καὶ θὰ γνωρίσω ποῖος εἶσαι», ἰσχύει καὶ διὰ τὸν Ἑλ Γκρέκο (σ. 113).

Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ὁρθοδόξου Βυζαντίου τὴν βλέπει ὁ Κέλεμεν, ὅχι τόσο εἰς τὴν ὅλην ἐντύπωσιν τῶν ζωγραφιῶν τοῦ Θεοδοκόπουλου, ὅσον εἰς χαρακτηριστικὰς λεπτομερείας, αἱ ὁποῖαι ἐνθυμίζουν τὴν βυζαντινὴν κληρονομίαν τοῦ Κρητικοῦ ζωγράφου, καὶ αἱ ὁποῖαι γίνονται πῶς ἔντονοι μὲ τὴν παραμονὴν του εἰς τὸ Τολέδο. Ἡ γνώμη του αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς δικαιολογημένη. Εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἑλ Γκρέκο ὑπάρχει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς Δυτικῆς ζωγραφικῆς, καθὼς καὶ ἡ ἰσχυρὰ προσωπικὴ του σφραγίδα. Τὰ διάφορα αὐτὰ στοιχεῖα δίδουν εἰς τὴν τέχνην του μοναδικὸν χαρακτήρα. Ἡ τέχνη τοῦ Ἑλ Γκρέκο δὲν εἶναι οὔτε βυζαντινὴ οὔτε Δυτικὴ, ἀλλ' ἓνα ἰδιότυπον κράμα Βυζαντινῆς καὶ Δυτικῆς τέχνης.

Ὁ Κέλεμεν ἀναγνωρίζει τὴν ἐπίδρασιν τῆς Δυτικῆς τέχνης εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θεοδοκόπουλου, ἀλλὰ δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπαριθμήσῃ καὶ νὰ σχολιάσῃ τὰ Δυτικὰ στοιχεῖα τοῦ διακρίνοντα εἰς αὐτά. Παραβάλλοντάς ὅμως τὰς ζωγραφίας τοῦ Θεοδοκόπουλου μὲ βυζαντινὰς εἰκόνας καὶ μὲ ἔργα τῆς ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως, ἡμποροῦμε νὰ διαπιστώσωμεν ἀρετὰ σημεῖα ὅπου ὁ Κρητικὸς ζωγράφος ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ πλησιάζει πρὸς τὴν Δυτικὴν τέχνην.

Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔχω παρατηρήσει τὰ ἐξῆς :

Οἱ πίνακες τοῦ Ἑλ Γκρέκο δὲν ἔχουν π.χ. τὴν ἀπλότητα τοῦ ἔχουν αἱ βυζαντιναὶ εἰκόνας. Αὐτὸ δύναται νὰ τὸ ἰδῆ κανεὶς ὅταν παραβάλλῃ μίαν σύνθεσιν τοῦ Ἑλ Γκρέκο ὅπως ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ μὲ μίαν βυζαντινὴν σύνθεσιν τοῦ ἰδίου θέματος. Ἡ Βάπτισις ὅπως παριστάνεται ἀπὸ τὸν Ἑλ Γκρέκο εἶναι παραγεμισμένη ἀπὸ περιττὰς μορφὰς, ἐνῶ ἡ ἰσθόρησις τῆς Βαπτίσεως εἰς μίαν βυζαντινὴν εἰκόνα περιορίζεται εἰς τὸ ἀπαραίτητον. Τὸ περίπλοκον καὶ περίτεχνον εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς Δυτικῆς τέχνης, ἐνῶ ἡ ἀπλότης καὶ ὁ περιορισμὸς εἰς τὸ οὐσιῶδες εἶναι γνωρίσμα τῆς Βυζαντινῆς.

Ἐπειτα, οἱ πίνακες τοῦ Ἑλ Γκρέκο μὲ θρησκευτικὰ θέματα δὲν ἔχουν τὴν ἱερατικότητα καὶ τὴν μυστικὴν γαλήνην τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων. Μᾶλλον χαρακτη-

ΤΟ ΠΡΩΤΕΙΟΝ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ

25. Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ Σύνοδοι τῆς Δύσεως καὶ τὸ πρωτεῖον.

Κρίνομεν περιττὸν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς δυστυχεστάτης περιόδου τοῦ μεγάλου ἐσωτερικοῦ σχίσματος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Σημειοῦμεν μόνον τὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ σύγχρονοι τῆς ἀξιοθρηνητοῦ περιπετείας ἐκείνης συνηθάνοντο ὅτι αἰτία αὐτῆς ἦτο κυρίως τὸ πρωτεῖον, ἡ ἀξίωσις τῶν παπῶν Ρώμης ὅπως ἄρχωσι τοῦ κόσμου. Διάφοροι συγγραφεῖς μετὰ τὴν ρῆξιν Βονιφατίου καὶ Φιλίππου ἀνέλαβον ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ὁ πάπας οὐδεμίαν κοσμικὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔλαβεν, ὡς ἰσχυρίσθη περὶ ἑαυτοῦ ὁ Βονιφάτιος. Ἡ λεγομένη «Δωρεὰ Κωνσταντίνου» πρὸς Σίλβεστρον ὑπὸ πολλῶν ἐχλευά-

ζετο²⁶. Ἐλέγετο ὅτι ὅτε ἐγένετο ἡ δωρεὰ ἐκείνη ἀντήχησεν ἀνὰ τοὺς αἰθέρας φωνὴ Ἀγγέλου λέγουσα «σήμερον χύνεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δηλητήριον»! Ὁ πολὺς Δάντης ἔγραφεν ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ περὶ Καθαρτηρίου πυρὸς «Ἡ Ἐκκλησία Ρώμης κυλιέται εἰς βόρβορον, διότι τὸ διπλοῦν ἀξίωμα καὶ ἡ διπλῆ ἐξουσία συγχέονται νῦν ἐν αὐτῇ, μολύνοντα αὐτὴν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὴν». Πλεῖστοι ἄλλοι συγγραφεῖς ἀμειλίχτως ἤλεγχον τὰς ἐπικρατησάσας ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Κλήρῳ αὐτῆς κακίας, τὸ δὲ συνταράσσον αὐτὴν ἐσωτερικὸν σχίσμα, ὁ φρικτὸς πόλεμος τῶν δύο ἢ καὶ τριῶν πολλὰκις παπῶν κατ' ἀλλήλων, προὐκάλεσε τὴν σπουδαιότατην κίνησιν

26. Pichler, ἐνθ' ἀν. I, 239 ἐξ.

ρίζονται ἀπὸ κάποιαν θεατρικότητα, αἰσθηματικότητα, καὶ ταραχὴν.

Κατόπιν, ὁ Θεοτοκόπουλος συχνὰ ἀποφεύγει τὴν ἐπένδυσιν τοῦ σώματος, ἡ ὁποία εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς εἰκόνας. Π.χ. ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος τοῦ Θεοτοκοπούλου παριστάνεται σχεδὸν ὀλόγυμνος, τόσον εἰς τὴν Βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ ὅσον καὶ εἰς μεμονωμένῃν ἀπεικόνισιν. Καὶ εἰς τὴν Βάπτισιν, τὸν Εὐαγγελισμόν, καὶ ἄλλα ἔργα του παρατηροῦμεν ὀλόγυμνα ἀγγελάκια, πού βλέπομεν καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν Ἰταλῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ποτὲ ὅμως εἰς βυζαντινὰς εἰκόνας.

Ἐπιπλέον, ἡ ἀπεικόνισις πολλῶν μορφῶν τοῦ Ἐλ Γκρέκο δὲν ἐνθυμίζει καθόλου τὰς ἀντιστοιχοῦσας μορφὰς βυζαντινῶν εἰκόνων. Π.χ. ἡ Παναγία του εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν καὶ ἄλλοῦ οὐδαμῶς ἐνθυμίζει τὴν Ὁρθόδοξον, βυζαντινὴν Θεοτόκον. Δὲν ἔχει οὔτε τὴν φυσιογνωμίαν τῆς, οὔτε τὴν ἱερατικότητά τῆς. Εἶναι μία συναίσθηματικὴ γυναῖκα μὲ καταπληκτικῶς μικρὰν κεφαλὴν, ἕνας τύπος πού ὡς φαίνεται ἤρρεσεν εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς.

Καὶ εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ζωγραφίζει τὰς πτυχώσεις τῶν ἐνδυμάτων, ὁ Ἐλ Γκρέκο ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν, καὶ ἀκολουθεῖ μᾶλλον τὴν δυτικὴν.

Ἐπίσης, ὁ Κρητικὸς ζωγράφος καταργεῖ τὸν φωτοστέφανον, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς βυζαντινῆς εἰκόνας. Καὶ ἐδῶ πάλιν ἀκολουθεῖ τοὺς ζωγράφους τῆς δυτικῆς Ἀναγεννήσεως.

Τέλος, ὁ Ἐλ Γκρέκο, ὅπως καὶ οἱ ζωγράφοι τῆς δυτικῆς Ἀναγεννήσεως πού ἠσχολήθησαν μὲ θρησκευτικὰ θέματα, δὲν ἔχει τὴν συναίσθησιν ὅτι ἐργάζεται ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν καὶ καθοδήγησιν τοῦ Θεοῦ, ὅπως οἱ βυζαντινοὶ ἀγιογράφοι, οἱ ὁποῖοι δι' αὐτὸν τὸν λόγον

ποτὲ δὲν ὑπέγραψαν τὰς εἰκόνας των, ἀλλὰ εἴτε τὰς ἄφιναν ἀνωμότους, εἴτε ὅταν ἐσημείωναν τὸ ὄνομα τους ἔβαζαν ἔμπροσθέν του τὴν λέξιν «Χεῖρ» ἢ τὴν φράσιν «Διὰ χειρός». Ὁ Θεοτοκόπουλος δὲν ἔχει τὴν συναίσθησιν τοῦ ὑπερατομικοῦ, τοῦ θεοῦ παράγοντος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων του, ἀλλὰ τὰ θεωρεῖ ὡς καθαρῶς προσωπικά του δημιουργήματα. Σπανίως προηγείται τοῦ ὀνοματός του ἡ λέξις «χειρ». Σχεδὸν πάντοτε βάζει τὴν ὑπογραφήν του: «Δομήνικος Θεοτοκόπουλος», εἰς τὴν ὁποίαν συνήθως προσθέτει τὴν λέξιν «ἐποίησιν».

Ἐπ' ἀρχῶν λοιπόν, κατὰ τὴν γνώμην μου, σοβαραὶ διαφοραὶ πού χωρίζουν τὴν τέχνην τοῦ Θεοτοκοπούλου ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν. Ἄν καὶ ἐξωγράφησε πολυάριθμα ἔργα μὲ θρησκευτικὰ θέματα, ὁ Θεοτοκόπουλος δὲν ἔμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀγιογράφος. Καὶ τὰ ἔργα του αὐτὰ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς εἰκόνας, ὡς ἀντικείμενα ἀρμόδια διὰ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπὸ ἕνα Ὁρθόδοξον Χριστιανόν. Παραμένον κατ' οὐσίαν κοσμικὲς ζωγραφιῆς μὲ θρησκευτικὰ θέματα.

Κρίνοντας τὰ ἔργα τοῦ Ἐλ Γκρέκο ἀπὸ ἀπόψεως πνευματικῆς ἐκφράσεως, θὰ ἔλεγα πὼς πρέπει νὰ τὰ τοποθετήσωμεν χαμηλότερα ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἀλλ' ὑψηλότερα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Δυτικῶν ζωγράφων τῆς μεταμεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀνωτέρα πνευματικὴ ἐκφρασις τῶν ἔργων τοῦ Κρητικοῦ ζωγράφου ὀφείλεται εἰς τὰ βυζαντινὰ των στοιχεῖα. Καὶ αὐτὰ πάλιν, καθὼς πειστικὰ ἀποδεικνύει ὁ Κέλεμεν, ὀφείλονται εἰς τὴν μαθητείαν του εἰς τὴν βυζαντινὴν σχολὴν ὅταν ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν γενέτειράν του, καὶ εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ μακρὰ διαμονή του εἰς τὴν Δύσιν, ἂν καὶ ἐγαλάρῳσεν τοὺς δεσμούς του μὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολήν, οὐδέποτε τοὺς διέσπασεν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΡΝΟΣ

πρὸς μεταρρυθμισιν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη. Πρὸς τοῦτο συνεκροτήθησαν μεγάλαι μεταρρυθμιστικαὶ Σύνοδοι, ἀγωνισθεῖσαι νὰ καταργήσωσι τὸ αἷτιον πάντων τῶν κακῶν παπικῶν πρωτεῖον τῶν ψευδοῖσιδωρεῖων διατάξεων καὶ τῆς Δωρεᾶς Κωνσταντίνου καὶ νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης εἰς τὴν θέσιν Ἐπισκόπου²⁷.

Ἡ ἐν Πίζη συνελθούσα Σύνοδος (25 Μαρτίου—7 Αὐγούστου 1409) ἠράκεσθη νὰ καθαιρέσῃ τοὺς τότε ἀντιμαχομένους πρὸς ἀλλήλους δύο πάπας Βενέδικτον γ' καὶ Γρηγόριον γ' ἐξέλεξε δὲ τὸν Ἕλληνα τὴν καταγωγὴν, ἐκ τῆς ἐνετοκρατουμένης Κρήτης, Πέτρον Φιλάργιον ὑπὸ τ' ὄνομα Ἀλεξάνδρου ε' (1409—1410). Ἀλλὰ τὸ σχίσμα δὲν κατέπαυσε διότι οἱ καθαιρεθέντες ἐπέμενον ὑπερασπιζόμενοι τὸ ἀξιώμα των, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ε' τάχιστα καὶ λίαν ὑπόπτως ἀπέθανε. Διεδέχθη αὐτὸν ὁ χειρίστος καὶ ὁ μᾶλλον διεφθαρμένος τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Βαλτάσαρ Δά-Κόσσα ὑπὸ τ' ὄνομα Ἰωάννης κγ' (1410—1415), ὅστις διὰ πολλῶν πεισθεὶς ἐδέχθη τὴν σύγκλησιν τῆς ἐν Κωνσταντία Συνόδου (5 Ἀπριλίου 1414—22 Ἀπριλίου 1418). Ἐν τῇ δ' συνεδρίᾳ αὐτῆς ἡ Σύνοδος ἀπεφάνθη: «Ipsa synodus in spiritu congregata legitime generale consilium faciens ecclesiam catholicam militantem representans, potestatem a Christo im mediate habet, cui quilibet cujuscunque status dignitatis, etiam si papalis existat, obedire tenetur in his quae pertinent ad fidem et extirpationem dicti schismatis et reformationem generalem ecclesiae Dei in capite et in membris». Κατὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ταύτην ἡ ἐν Κωνσταντία Σύνοδος θεωρεῖ ἑαυτὴν ἀνωτέραν τοῦ πάπα, ἐπομένως καταργεῖ τὸ πρωτεῖον ὡς τοῦτο εἶχε διαμορφωθῆ ἀπὸ τοῦ Νικολάου α' καὶ Λέοντος θ'. Ἡ Σύνοδος λέγει ὅτι κανονικῶς συνεκλήθη ἐν Πνεύματι καὶ ἀπετέλεσε γενικὴν (οἰκουμενικὴν) Σύνοδον, ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὴν στρατευομένην Ἐκκλησίαν, ἀρρομένη τὴν δύναμιν αὐτῆς ἀμέσως παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὅτι εἰς αὐτὴν ὀφείλει ὑποταγῆν πᾶς τις, οἰασδήποτε θέσεως καὶ οἰουδήποτε ἀξιώματος καὶ δὴ καὶ τοῦ παπικοῦ ἀξιώματος, εἰς ὅ,τι ἀφορᾶ εἰς τὴν πίστιν, τὴν ἄρσιν τοῦ σχίσματος καὶ τὴν μεταρρυθμισιν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη. Κατὰ τὴν ε' συνεδρίαν ἐπανελήφθη καὶ συνεπληρώθη ἡ ἀπόφασις αὐτῆς τῆς Συνόδου, ἀπεδέχθη δ' αὐτὴν ὁ Πάπας Ἰωάννης κγ' ὅτε ἡ Σύνοδος ἤτοιμάσθη νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν, δι' ἀναρίθμητον πλῆθος ἀμαρτημάτων. Ὁ Ἰωάννης κγ' καθήρεθη τέλος, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαρτίνου ε' (1417—1431) τοῦ ἀναγνωρισθέντος παρ' ἀπάντων. Οὕτως ἀνεγνωρίζοντο αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου καὶ ἐπομένως κατηγορεῖτο τὸ πολυθρόνητον *prima sedes a nemine iudicatur*. Ἡ Σύνοδος καὶ καθήρεσε τὸν ἀμαρτωλὸν Πάπαν καὶ ἐξελέξατο νέον, ὅστις δὲ δὲν θεωρεῖ κανονικὴν τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς δὲν δύναται νὰ θεωρῆ κανονικὴν τὴν

ἀπὸ τοῦ Μαρτίνου ε' καὶ ἐξῆς Ἱεραρχίαν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Hefele ἀνομολογεῖ ὅτι ὑπῆρξε σκοπίμος ἡ ἐνέργεια τῆς Συνόδου πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Ἐκκλησίας, ταρασσομένης ὑπὸ τῶν τριῶν τότε ὑπαρχόντων Παπῶν, ἀλλὰ παραδοξολογῶν φρονεῖ ὅτι δικαιώματα Οἰκουμενικῆς Συνόδου δύναται τις ν' ἀναγνωρίσῃ διὰ τὴν ἐν Κωνσταντία Σύνοδον μόνον κατὰ τὰς τελευταίας συνεδρίας, καθ' ἃς ἦτο ἠνωμένη μετὰ τοῦ νέου Πάπα Μαρτίνου ε'²⁸. Ἀλλ' ἐὰν ἡ Σύνοδος αὕτη δὲν ἦτο ἐξ ἀρχῆς κανονικὴ, δὲν ἦσαν καὶ αἱ πράξεις αὐτῆς, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Μαρτίνου, κανονικαί, δὲν ἠδύνατο ἡ Σύνοδος ν' ἀποβῆ κανονικὴ μετ' ἀντικανονικοῦ καὶ ψευδοῦς Πάπα. Ἀκριβῶς ὁ Ἰωάννης Ραγουσαῖος ἐν Βιέννῃ τῇ 15 Μαΐου 1430 διετύπου περὶ τῆς ἐν Κωνσταντία Συνόδου τοὺς ἐξῆς συλλογισμοὺς «aut fecit quod potuit aut quod non potuit... Si fecit quod non potuit, sequitur quod Johannes non fuit depositus, et per consequens nec papa Martinus non fuit papa, nec qui ei successit Eugenius»²⁹. Ἄλλως τε ὁ Μαρτίνος ἐπεκύρωσε πολλὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου, ἀνακηρύξας αὐτὴν οἰκουμενικὴν, ἡ δὲ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀποδέχεται ἔκτοτε τὰς δογματικὰς αὐτῆς ἀποφάσεις περὶ Βίβλεφ, Ἰωάννου Χοῦς καὶ ἄλλων³⁰.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ἕλληνος διδασκάλου Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ, ὅστις ἐν Κωνσταντία διαμένον ἀπῆλαυε πολλῶν τιμῶν, εἰς τὴν ἐν Κωνσταντία Σύνοδον, ὅπως τυχαίως, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, παρευρέθησαν καὶ τινες Ἕλληνες, ἀπεσταλμένοι τοῦ Βασιλέως τοῦ Βυζαντίου Μανουὴλ β' Παλαιολόγου (1391—1425). Οὗτοι ἦσαν ὁ Νικόλαος Εὐδαιμονοῦϊωάννης καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ὠλένης Θεόδωρος. Ἀποσταλέντες παρὰ τοῦ Βασιλέως διὰ πολιτικούς μᾶλλον σκοποὺς πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην κγ' εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εὐρεθέντες πρὸ τῶν προκληθέντων ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντία Συνόδου μεγάλων γεγονόντων μετέβησαν εἰς Κωνσταντίαν, παρηκολούθησαν τὰς ἐργασίας τῆς Συνόδου καὶ ἐνεργῶς μετέσχον τῇ ἐκλογῇ τοῦ Πάπα Μαρτίνου ε' εἰς ὃν ἐπέδωκαν καὶ τὰ παρὰ τοῦ Βασιλέως γράμματα. Ὁ πάπας ἐξεπλήρωσε τὴν παράκλησιν τοῦ Ἕλληνος Βασιλέως, φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Νικόλαος Εὐδαιμονοῦϊωάννης συνδεθεὶς καὶ μετὰ τοῦ Ἕλληνος τὴν καταγωγὴν λατίνου μοναχοῦ Ἀνδρέου, τοῦ ὕστερον Ἐπισκόπου Ρόδου γενομένου καὶ μεγάλως ἀγωνισθέντος ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, συνωμίλησε μετὰ τοῦ πάπα καὶ περὶ τῆς ἐνώσεως, διότι ἐπανακάμψας εἰς Κων/πολιν ἀπολλοὺς περὶ τῆς ἐνώσεως λόγους ἀνέφερεν ὡς ἀπὸ τοῦ πάπα, καὶ μεγάλην ἐπιθυμίαν ἔλεγεν ἔχειν τὸν πάπαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν πρὸς τὴν ἐνωσιν· τὰ αὐτὰ δὲ ἀνήγγεκε καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ πρὸς πάντας σχεδὸν ἔλεγε τοὺς αὐτῶ πλησιάζοντας καὶ παρεκίνει τὰ

28. Hefele, Conciliengeschichte VII, 104.

29. N. Valois, Le pape et le concile 1418—50, Paris 1909, T. I. Introduction.

30. Hefele, ἐνθ' ἄν. VII, 348 368. Denzinger, ἐνθ' ἄν. σ. 224 ἐξ.

27. Τὰ Πρακτικὰ τῶν Μεταρρυθμιστικῶν Συνόδων παρὰ Mansi τόμ. XXVII.

πρὸς ἔνωσιν πραγματεῦσθαι»³¹. Ἡ τοιαύτη τοῦ Νικολάου Εὐδαιμονοῦσάννου ὅπως προσωπικῆ ἐνέργεια παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς ἀνακριβῆ πληροφορίαν περὶ ἐπισήμου εἰς τὴν ἐν Κωνσταντία Σύνοδον ἀποστολῆς ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως Μανουὴλ β΄ Παλαιολόγου καὶ τοῦ Πατριάρχου Κων/πόλεως Ἰωσήφ β΄ (1416—1439)³², ἀνευ δὲ ἀποτελέσματος ἀπέβησαν αἱ πρὸς τὸν πάπαν Μαρτίνον ε΄ διαπραγματεύσεις περὶ ἐνώσεως. Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αὗται ἔχουσι τοῦτο τὸ σπουδαῖον ὅτι δὲν ἐθεωρεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν πάπαν ἀληθῆς ἡ γενομένη ἐν Λουγδούνῳ ἐκβιαστικῆ ἔνωσις, ἐζητεῖτο δὲ ὑπὸ τε τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπὸ τῶν λατίνων ἡ συγκρότησις Συνόδου πρὸς ἐξέτασιν τῶν τῆς ἀληθοῦς ἐνώσεως ζητημάτων.

Ἡ καταδικῆ ὡς αἰρετικοῦ καὶ ἡ καῦσις τοῦ προδρόμου τῆς Μεταρρυθμίσεως Ἰωάννου Χούς, ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντία Συνόδου, παρὰ τὸν μεταρρυθμιστικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, εἶχε προκαλέσει ἐξέγερσιν πανταχοῦ τοῦ κόσμου καὶ στάσιν τοῦ λαοῦ τῆς Βοημίας κατὰ τοῦ αυτοκράτορος τῆς Γερμανίας Σιγισμούνδου (1410—1437) καὶ κατὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Πάντες ἀπήτουν τὴν σύγκλησιν νέας Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅθεν ὁ πάπας Μαρτίνος ε΄ τῷ 1424 συνεκάλεσε τὴν Σύνοδον ταύτην ἐν Βασιλείᾳ διὰ τὴν 20 Φεβρουαρίου τοῦ 1431, ἀλλ' ἀμέσως ἀπέθανεν. Ὁ νέος πάπας Εὐγένιος δ΄ (1431—1447) ἔδωκεν ὄρκον κατὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ὅτι ἐμελλε ν' ἀφίση ἀπολύτως ἐλευθέραν τὴν Σύνοδον, ἀνεγνώρισε δὲ ὡς πρόεδρον αὐτῆς τὸν καρδινάλιον Ἰουλιανὸν Καισαρίνην. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Σύνοδος προῆλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν Βοημῶν, ὁ πάπας διέταξε τὸν Καισαρίνην ὅπως διαλύσῃ τὴν Σύνοδον καὶ συγκαλέσῃ ἄλλην Σύνοδον μετὰ ἐξάμηνον. Ὁ Καισαρίνης ἀντέστη εἰς τὰς σκέψεις τοῦ πάπα, ἀλλ' οὗτος τῇ 18 Δεκεμβρίου 1431 ἐκήρυξε τὴν διάλυσιν τῆς Συνόδου, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἡ Βασιλεία δὲν ἦτο κατάλληλος τόπος τῆς Συνόδου, ἐπειδὴ διεζήγοντο διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας περὶ συγλήσεως Συνόδου ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Ἀλλ' ἡ Σύνοδος τῆς Βασιλείας διεμαρτυρήθη, ἀρνηθεῖσα εἰς τὸν πάπαν τὸ δικαίωμα νὰ διαλύσῃ αὐτήν. Ὁ Καισαρίνης παρέμεινεν ἐν τῇ Συνόδῳ οὐχὶ πλέον ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα, ἀλλ' ἐκπληρῶν ἐπιθυμίαν τῆς Συνόδου, ὅπως ἐξακολουθήσῃ προεδρεύων αὐτῆς, ἐναντίον τοῦ πάπα. Προσεπάθησε δὲ ἡ Σύνοδος νὰ ἐλύσῃ πρὸς ἑαυτὴν τοὺς Ἕλληνας, ἀπέστειλεν ἀντιπροσώπους εἰς Κων/πολιν καὶ προχωρήσασα εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς, ἐκήρυξε σχισματικὸν τὸν πάπαν Εὐγένιον ἐπανέλαβε δὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Κωνσταντία Συνόδου, ὡς ἀνωτέρας τοῦ πάπα. Προσέθηκε δὲ ὅτι μόνον ὁ Θεὸς καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἶναι

ἀλάθητοι, ἐνῶ καὶ οἱ ἄγγελοι δύνανται νὰ σφάλωσι καὶ οἱ πάπαι νὰ πλανηθῶσιν, ὡς ἐπλανήθησαν ὁ Ἀναστάσιος καὶ ὁ Λιβέριος. Ὁ πάπας, κατὰ τὴν Σύνοδον, εἶναι τῆς Ἐκκλησίας μόνον *caepit ministeriale*, οὐχὶ τι πλέον, ἡ δὲ *plenitudo potestatis* ἀνήκει εἰς τὴν Σύνοδον³³. Ἡ Σύνοδος ὥρισε προθεσμίαν συμμορφώσεως τοῦ πάπα πρὸς τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, ἀπειλήσασα ὅτι θὰ θεωρήσῃ αὐτόν, μὴ πειθόμενον τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἐθνικὸν καὶ τελώνην. Τέλος προέβη εἰς καθάρσιν τοῦ πάπα Εὐγενίου. Οὗτος τῇ 1 Αὐγούστου διὰ τῆς βούλλης *Dudum sacra* εἶχεν ἀναγνωρίσει πλήρως τὴν Σύνοδον, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ προεδρεύσων αὐτῆς ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ, ἀλλὰ λαβὼν γνῶσιν τῶν καθ' ἑαυτοῦ στρεφομένων συνοδικῶν ἀποφάσεων, ἀνῆρσε ταῦτα πάντα. Τῇ 16 Ὀκτωβρίου, παρόντος καὶ τοῦ αυτοκράτορος τῆς Γερμανίας Σιγισμούνδου, διεζήχθησαν συζητήσεις περὶ τοῦ πρωτείου μετὰ τὸν πρόεδρον τῆς Συνόδου καρδινάλιον Ἰουλιανὸν Καισαρίνην καὶ τοῦ παπικοῦ λεγάτου. Ὁ Καισαρίνης ὑπεστήριξε τὴν ἰδέαν, καθ' ἣν ἡ Σύνοδος εἶναι ἀνωτέρα τοῦ πάπα, παρέπειψε δὲ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Κωνσταντία Συνόδου, εἰς τὰς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἰδίως τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι, εἰς τὰς γνώμας τοῦ Αὐγουστίνου, Ἰερωνύμου καὶ Γρηγορίου α'. Ὁ Καισαρίνης ἠρνήθη εἰς τὸν πάπαν τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν Σύνοδον. Ὁ Καισαρίνης ἐνίκησεν, ἠναγκάσθη δὲ ὁ πάπας νὰ δεχθῆ διὰ νέας βούλλης τοὺς προταθέντας ὄρους εἰρήνης, ἀναγνωρίσας τὴν Σύνοδον καὶ κατὰ γῆρας πᾶν ὅ,τι ἔγραψε καὶ ἔπραξε κατ' αὐτῆς³⁴. Βραδύτερον ὁ ἀνακλόουθος πάπας εἶπεν ὅτι εἶχε συμφωνήσει πρὸς τὴν Σύνοδον ὡς πρὸς τὴν ἐξακολουθίαν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, οὐχὶ δὲ ὡς πρὸς τὰς εἰλημμένας ὑπ' αὐτῆς ἀποφάσεις³⁵. Ἐν τῷ μετὰ τὴν ἡ Σύνοδος, ἀναγνωριζομένη καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 18 Ἰουνίου 1434, ἀνεπέσει αὐτῆς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Κωνσταντία Συνόδου. Ἀνωμολόγησαν δὲ καὶ οἱ παπικοὶ λεγάτοι, ὁ Καρδινάλιος Νικόλαος Ἀλβεργάτη de Santa Croce καὶ τρεῖς ἕτεροι ὅτι αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι εἶναι ἀνωτέρα τοῦ πάπα, ὅστις ὑπόκειται αὐταῖς, ἄλλως τιμωρεῖται³⁶. Ὡστε ὁ πάπας Εὐγένιος ἐδέχθη τὰς ὁρθὰς ταύτας ἀποφάσεις, παρὰ τὰ σοφιστεύματα λατίνων τινῶν θεολόγων, ζητούντων νὰ κολάσωσι τὴν σημασίαν τοῦ γεγονότος. Ὁ Hefele φρονεῖ ὅτι ναὶ μὲν ὁ πάπας ὡμολόγησεν ὑποταγὴν εἰς τὴν Σύνοδον καὶ συνεπῶς ἐδέχθη τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς καὶ τῆς ἐν Κωνσταντία, ἀλλὰ τοῦτο ἔπραξεν οἶονεὶ ἐξαναγκασόμενος ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, διότι καὶ αυτοκράτορες καὶ ἡγεμόνες καὶ καρδινάλιοι καὶ ἐπίσκοποι, κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ λόγιοι ἦσαν ὑπὲρ τῶν ἀποφάσεων ἐκείνων, ἐπεφυλάχθη δὲ ὁ πάπας νὰ ἐκφρασθῆ σαφέστερον ὕστερον³⁷. Ταῦτα λέγει ὁ Hefele, μὴ ἐννοῶν πόσον εὐτελίζει τὸν πάπαν.

31. Σι λ β ε σ τ ρ ο υ Σ υ ρ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐν Φλωρεντία Συνόδου, ἐκδ. Greyghton, Chagae 1660, II, 7, 5.

32. Ἀναίρεσιν τῆς πληροφορίας ταύτης ἴδε παρὰ Ἀ δ α μ. Ν. Δ ι α μ α ν τ ο π ο ὄ λ ω, Ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ ἰε' αἰῶνα, Ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 2. ἐξ.

33. Hefele, ἐνθ' ἄν. VII 477—8.

34. Hefele, ἐνθ' ἄν. VII, 563.

35. Valois, ἐνθ' ἄν. I, 305, 6.

36. Valois, ἐνθ' ἄν. I, 176. Hefele, VII, 565.7.

37. Hefele, ἐνθ' ἄν. VII, 567.

26. Τὸ πρωτεῖον ἐν τῇ ἐν Φερράρα καὶ ἐν Φλωρεντία Συνόδῳ.

Εἶναι δὲ γνωστοὶ οἱ ἐπὶ τετραετίαν ὄλην ἀγῶνας, οὓς κατέβαλον ὁ τε πάπας Εὐγένιος καὶ ἡ Σύνοδος τῆς Βασιλείας ἵνα ἐλύσωσι τοὺς Ἕλληνας, οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν ἐν Κων/πόλει καὶ αἱ δολοφονίαι³⁸. Ὁ πάπας κατώρθωσε τέλος νὰ ἐλύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ συγκροτήσῃ τὴν ἐν Φερράρα (ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1438) Σύνοδον, μετενεχθεῖσαν εἴτα εἰς Φλωρεντίαν³⁹. Ἡ Σύνοδος αὕτη ἀποτελεσθεῖσα ἐξ 8 μόνον καρδιναλίων, (οἱ λοιποὶ εὐρίσκοντο ἐν Βασιλείᾳ), δύο «τιτουλαριῶν» Πατριαρχῶν, 61 ἀρχιεπισκόπων (ὧν οἱ πλείους ἐν σπουδῇ προεχειρίσθησαν ἐν Ρώμῃ) καὶ 42 ἡγουμένων ἐκ τῆς Δύσεως, ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἀντεπροσώπευε πράγματι τὴν Δύσιν. Ἐκ τῆς Γερμανίας, τῶν Σκανδιναυικῶν χωρῶν, τῆς Πολωνίας, τῆς Βοημίας, τῆς τότε Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Πορτογαλίας καὶ ἄλλων χωρῶν οὐδεὶς σχεδὸν παρέστη, διότι πάντες ἐθεώρουσαν παράνομον τὴν Σύνοδον ταύτην τοῦ Πάπα, νόμιμον δὲ καὶ κανονικὴν τὴν ἐν Βασιλείᾳ συνεδριάζουσαν. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὰ 9/10 τοῦ τότε δυτικῆς κόσμου δὲν μετέσχεον τῆς παπικῆς Συνόδου. Ὁ Πάπας μετὰ κόπου κατώρθωσε βραδύτερον νὰ συγκεντρώσῃ περὶ τοὺς 50 Ἰταλοὺς Ἐπισκόπους, ὀλίγους τινὰς ἀποσταλέντας ὑπὸ τοῦ κόμητος τῆς Βουργουνδίας καὶ 2 Ἰσπανοὺς Ἐπισκόπους, ἐν ὅλῳ 62 Ἐπισκόπους. Διὰ τοῦτο ἡ Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας δὲν ἐθεωρεῖτο ἐν τῇ Δύσει «οἰκουμενικὴ» μέχρι τοῦ 15^{ου} αἰῶνος. Ἐν τῇ ἐν Τριδέντῳ Συνόδῳ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀντιπρόσωποι ἀπέκρουσαν τὴν «οἰκουμενικότητα» τῆς παπικῆς ἐν Φερράρα καὶ ἐν Φλωρεντία Συνόδου. Μόλις δὲ κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα ἤρξατο ὑπὸ τῶν δυτικῶν συγκαταλεγομένη μεταξὺ τῶν «οἰκουμενικῶν» ἡ Σύνοδος αὕτη⁴⁰. Ὁ Πάπας Εὐγένιος

ἐβεβαίωσεν τοὺς Ἕλληνας ὅτι καὶ μόνος ἔρκει ἵνα προσδώσῃ χαρακτηριστὰ «οἰκουμενικότητα» εἰς τὴν Σύνοδον, ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη, δὲν ἦτο ἀναγκαῖα ἡ σύγκλησις τῆς Συνόδου, ἡδύνατο δὲ νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ σκηνοθεσία ἣν εἶδομεν, τῆς οὕτω λεγομένης «οἰκουμενικῆς» Συνόδου ἐν Λουγδούνῳ, καθ' ἣν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἐδέχθησαν τοὺς ὄρους τῆς ἐνώσεως ἄνευ οἰασθήποτε συζητήσεως. Ἀλλ' ἐν τῇ Φλωρεντινῇ Συνόδῳ, παρὰ τὰς ἀκατονομάστους πιέσεις, εἰς ἃς εἶχον ὑποβληθῆ ἐπὶ μακρὸν ἐκ μέρους τῶν περὶ τὸν Πάπαν, ζωηρῶς ἠμφισβήτησαν οἱ Ἕλληνες τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα, συμφωνοῦντες ἐν τούτῳ πρὸς τὴν ἐν Βασιλείᾳ Σύνοδον, ἥς τὴν «οἰκουμενικότητα» εἶχεν ἀναγνωρίσει ὁ Πάπας. Δυστυχῶς τὸ ἔργον τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ Συνόδῳ διηύθυνε μᾶλλον ὁ Βασιλεὺς Ἰωάννης ζ' Παλαιολόγος (1425—1448) ἀπατόμενος καὶ προσδοκῶν παρὰ τοῦ Πάπα Εὐγενίου γενναίαν βοήθειαν κατὰ τῶν ἀπειλούντων τὴν Κων/πολιν Τούρκων, ἄλλως ἡδύνατο οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν κρισιματώτατην ἐκείνην στιγμήν νὰ λύσωσιν ὡς διαιτηγαὶ τὸ διαίρου τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην ζήτημα τοῦ παπικοῦ πρωτείου, νὰ προλάβωσι δὲ τὴν μεγάλην Μεταρρύθμισιν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος καὶ ἴσως νὰ σώσωσι τὴν Κων/πολιν. Δυστυχῶς οἱ πολιτικοὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ Ἑλληνος Βασιλέως καὶ τὰ πιεστικὰ μέτρα κατὰ τῶν Ἑλλήνων, μέτρα ἀπάνθρωπα, καταφθάνοντα καὶ μέχρι τῆς ἐπὶ μῆνας στερήσεως τοῦ σιτηρεσίου, καὶ αἱ ἀπειλαὶ⁴¹, ἠνάγκασαν πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων Ἱεραρχῶν νὰ φαίνωνται ἐνδοτικοί. Ἄλλως ἡ ἐκβασίς τῆς Συνόδου ἡδύνατο νὰ εἶναι διάφορος. Ὁ Πάπας Εὐγένιος ἦτο ἀργὸς παρὰ τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου· ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς συγκλήσεως τῆς ἐν Φερράρα Συνόδου διετέλει ὑπὸ ἀπαγόρευσιν in temporalibus et spiritualibus, ἡ δὲ παπικὴ αὕτη Σύνοδος κατεδικάσθη ὡς σχισματικὴ (24 Μαρτίου 1438) ὑπὸ τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας, οὓς, κατὰ τὰς ψευδεῖς ὑποσχέσεις τῶν περὶ τὸν Πάπαν, μάτην ἀνέμενον ὁ Ἑλληγ ἀυτοκράτωρ, ἡ εἶχον ταχθῆ ὑπὲρ τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου, ἡ τηροῦντές τινες οὐδετερότητα, ἐζήτουν τὴν σύγκλησιν τρίτης οὐδετέρας Συνόδου. Ὁ Πάπας Εὐγένιος, ταιπωρῶν καὶ ἐκνευρίζων τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας Ἱεράρχας, συνεζήτηε περὶ ἐνώσεως, καθ' ὃν χρόνον ὁ δυτικὸς κόσμος ἦτο διηρημένος. Τῇ 16 Μαΐου 1439 ἐν τῇ 32 συνεδρίᾳ αὐτῆς ἡ ἐν Βασιλείᾳ Σύνοδος ἀπεφάνθη ἔτι ἄπαξ ὅτι *veritates fidei catholicae* εἰσὶν α) ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἶναι ἀνωτέρα τοῦ Πάπα, β) ὁ Πάπας δὲν δύναται μῆτε νὰ μετατοπίσῃ μῆτε νὰ διαλύῃ τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, γ) ὁ ταῦτ' ἀρνούμενος εἶναι αἰρετικὸς. Τέλος τῇ 25 Ἰουνίου 1439 ὁ Πάπας καθηρέθη⁴². Διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ Φῆλιξ ε' (1439—1449), ὅστις καὶ ἀνεγνώρισε τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου, ὑπὸ πολλῶν

38. Σιλβέστρου Συροπούλου, ἐνθ' ἄν. Β, 5, σ. 4 ἐξ. Α.Ν. Διαμαντοπούλου, ἐνθ' ἄν. σ. 27 ἐξ. Μ. Ρενιέρη, Ἱστορικαὶ μελέται. Ὁ Πάπας Ἀλέξανδρος ε'. Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ ἐν Βασιλείᾳ Σύνοδος. Ἐν Ἀθήναις 1881, σ. 120 ἐξ.

39. Ἀδ.Ν. Διαμαντοπούλου, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός καὶ ἡ ἐν Φλωρεντία Σύνοδος, Σμύρνη 1899.—Τοῦ αὐτοῦ, Σιλβ. Συροπούλου καὶ τ' ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Φλωρεντία Συνόδου, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1923. Τὰ πρωτότυπα πρακτικὰ τῆς Συνόδου δὲν διεσώθησαν. Σώζονται μόνον ἐκτὸς τῆς πιστῆς ἀφηγήσεως τοῦ Συροπούλου, ἑλληνικὴ ἔκθεσις πρακτικῶν συνταχθεῖσα πιθανῶς ὑπὸ Δωροθέου Μυτιλήνης Harduin τόμ. IX καὶ παρὰ Mansi τόμ. XXXI, 459 ἐξ. Ὡσαύτως σώζεται καὶ λατινικὴ ἔκθεσις πρακτικῶν παρὰ Harduin αὐτόθι, σ. 669—1080 καὶ παρὰ Mansi, XXXI, σ. 1355 ἐξ. Διεσώθη καὶ τις ἔκθεσις, γραπτῶς ὑποβληθεῖσα εἰς τοὺς Ἕλληνας παρὰ τῶν λατίνων, περὶ τοῦ Καθηγητοῦ πυρὸς G. Hofmann, Concilium Florentinum. I, Erstes Gutachten der lateiner über das Fegfeuer (Orientalia christiana, vol. XVI—3), Roma 1929.

40. J. Friedrich, Tagebuch während des Vaticanischen Concils geführt, Beilage, Nordlingen 1874, σ. 437. Th. Frommann, Kritische Beiträge zur Geschichte des Florentiner Kircheneinigung, Halle 1872, σ. 250.

41. Ἀδ. Ν. Διαμαντοπούλου, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός καὶ ἡ ἐν Φλωρεντία Σύνοδος, σ. 9 ἐξ.

42. Hefele, ἐνθ' ἄν. VII, 778.9.

καὶ αὐτὸς ἀναγνωρίζομενος ὡς κανονικὸς πάπας Ρώμης.

Ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ οἱ περὶ τὸν πάπαν Εὐγένιον, συνεργῶντος δυστυχῶς καὶ τοῦ Ἑλληνος Βασιλέως, ἐξεβίαζον ἐν τῇ παπικῇ Συνόδῳ τὴν ἔνωσιν, διὰ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Filioque. Αἱ συζητήσεις δὲ διεξήγοντο κυρίως μεταξύ ὀρισμένων ἀντιπροσώπων, ἐκλεγέντων ἑκατέρωθεν. Ὁ διαπρεπέστατος μητροπολίτης Ἐφέσους Μᾶρκος Εὐγενικός, ὁ ὑπομνήσας τὸν Μ. Φώτιον διὰ τοῦ λαμπροῦ ἐν τῇ Συνόδῳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνος, ἀπέδειξε κατὰ τὰς ἐν Φερράρα συζητήσεις τὸ ἄθεσμον τῆς εἰς τὸ Σύμβολον προσθήκης, ἡττηθέντες δὲ οἱ λατῖνοι ἐζήτησαν τὴν ἀπὸ τῆς προσθήκης μετάβασιν εἰς τὸ δόγμα. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν δὲ τῆς προσπάθειάς αὐτῶν ταύτης συνετέλεσε καὶ ἡ μετάθεσις τῆς Συνόδου εἰς Φλωρεντίαν. Ἐγκαταλειφθέντος τοῦ ζητήματος περὶ τῆς προσθήκης διεξήχθησαν μακροὶ συζητήσεις περὶ τοῦ δόγματος ἐν μέσῳ μυρίων κακουχιῶν καὶ πιέσεων τῶν Ἑλλήνων. Προϋτάθη ὡς συμβιβαστικὴ λύσις ἡ ἔκφρασις «δι' Ἰοῦ», ἀφοῦ οἱ λατῖνοι ὠμολόγησαν ὅτι δέχονται μίαν ἀρχὴν τῆς Θεότητος, προσεπάθησαν δὲ κατὰ τὰς συζητήσεις νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ παρακεκομμένων χωρίων λατίνων συγγραφέων καὶ τοῦ ἁγ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καὶ ἐπὶ νενοθευμένου κειμένου τοῦ Συμβόλου ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Πατριάρχης Κων/πόλεως Ἰωσήφ β' ἀπέθανεν ἐν Φλωρεντίᾳ (10 Ἰουνίου 1439), μὴ δυνηθεὶς νὰ παραστῇ εἰς τὰς συνεδρίας τῆς Συνόδου⁴³. Βραδύτερον παρουσιάσθη ὑπὸ τῶν λατίνων ἐπιστολὴ τις αὐτοῦ, δηλοῦντος δῆθεν πλήρη ὑποταγὴν ὑπὸ τῶν πάπαν⁴⁴, ἀλλ' ἡ ἐπιστολὴ ἀπεδείχθη λῆθος⁴⁵. Οἱ περὶ τὸν πάπαν ἐπέσπευδον νῦν τὴν ἡξίαν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου, προσπαθοῦντες νὰ ἐκβιάσωσιν τοὺς ὀρθοδόξους εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν ἐτεροδοξαστικῶν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὁ Μᾶρκος Εὐγενικός ἀνέτρεπε τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν, οὕτως ὥστε ὁ χαρακτὴρ τῶν συζητήσεων ἐκ μέρους τῶν λατίνων ἀπέβη μᾶλλον ἀπολογητικὸς. Οἱ λατῖνοι προσεπάθουν νὰ δικαιολογήσωσι καὶ στηρίξωσι τὰς διδασκαλίας τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Εἰς οὐδὲν δὲ σημεῖον τῶν συζητήσεων ἐφάνησαν νικῶντες, διότι καὶ αὐτοὶ οἱ «ἐνωτικοί», ἐκπληττόμενοι ἐκ τῶν ἀβασίμων ἐπιχειρημάτων τῶν λατίνων, ἀνέτρεπον ταῦτα⁴⁶. Διὰ τοῦτο οἱ λατῖνοι ἐπέμειναν μὲν εἰς τὴν ὀρθότητα τοῦ Filioque, ἀλλὰ δὲν ἤξιώσαν ὅπως ὑποχρεωθῶσιν οἱ Ἕλληνες, ἵνα εἰσαγάγωσιν αὐτὸ ἐν τῷ Συμβόλῳ, καὶ ἐνῶ ὁ Λέων θ' ἐκήρυσσεν ὅτι εἶναι «ἀντίχριστοι» καὶ «προζυμῖται» αἰρετικοὶ οἱ μὴ δεχόμενοι τὰ ἄζυμα, ὁ Εὐγένιος ε' ἐδέχθη νὰ μὴ εἶναι ταῦτα ὑποχρεωτικά.

43. Συρόπουλος ἐνθ. ἀν. Θ. 16, σ. 276. Γενναδίου Σχολαρίου, Ἄπαντα τὰ εὑρισκόμενα. Oeuvres complètes de Gennadios Scholarios par L. Petit, [M. Jugie, X. A. Siderides, t. III, Paris 1930, σ. 194.

44. Mansi XXI, 1000—8.

45. Frommann, ἐνθ' ἀν. σ. 83 ἐξ. Δημητρακοπούλου, Ἱστορία τοῦ σχίσματος, σ. 134. ἐξ.

46. Ἄδ. Διαμαντοπούλου, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός σ. 89. ἐξ.

Μὴ δυνηθέντες οἱ λατῖνοι νὰ πείσωσι τοὺς ὀρθοδόξους ἐτράπησαν τὴν ὁδὸν τῶν κατ' οἰκονομίαν λύσεων ἐν ἰδιαιτέrais συσκέψεσι καὶ συζητήσεσιν. Οὕτως οὐδὲ κἀν συνεζητήθησαν θέματα, ἅτινα ἀνέγραψεν ὁ ἐκ συναρπαγῆς καὶ δι' ἐκβιασμοῦ ὑπογραφῆς ὄρος τῆς Συνόδου, οὐδὲ ψηφοφορία τις ἐγένετο ἐν ἐπισήμῳ συνεδρίῳ. «Παυσαμένων τῶν διαλέξεων, ὡς σημειοῖ ὁ Σίλβεστρος Συρόπουλος, οὐκ ἔτι ἐπραξεν ἡ Σύνοδος οὐδὲν, ἀλλ' ἰδίως καὶ κρύφα καὶ συνεσιασμένως πάντα ἐγένοντο. Αἱ τε γὰρ συνελεύσεις αἱ παρὰ τοῦ Βασιλέως μετὰ δέκα Ἀρχιερέων εἰς τὸν πάπαν ἰδίᾳ ἐγένοντο καὶ μυστικῶς καὶ οὔτε οἱ λοιποὶ τῶν ἡμετέρων Ἀρχιερέων, οὔτε οἱ ἐπίσκοποι τῶν λατίνων οἶδασι τὰ λαληθέντα ἐκεῖσε. Καὶ αἱ συνελεύσεις πάλιν αἱ παρὰ τῶν ἡμετέρων γεγυνοῦσι καὶ ἐν τῷ παλατίῳ καὶ ἐν τῷ πατριαρχείῳ κελλικῶς⁴⁷ ἐγένοντο. Καὶ οὐκ ἦσαν τὰ ἐν αὐταῖς ὡς πράξεις Συνόδου καθολικῆς, ἀλλὰ τρόποι καὶ ἐπίνοιαι ἐντεῦθεν κατεσκευάζοντο ὅπως ἂν στέρξωσιν ἀπλῶς οἱ ἡμέτεροι τὴν μετὰ τῶν λατίνων ἔνωσιν. Καὶ αἱ γινώμαι αἱ διδόμεναι ἐν αὐταῖς οὐκ ἐδίδοντο ὡς γινώμαι Συνόδου Οἰκουμενικῆς ἀλλ' ὡς γινώμαι τινῶν μερικῶν, ἀπαιτουμένων στέρξαι τὴν ἔνωσιν». Μετὰ τοιαύτας παρασκευαστικὰς ἐνεργείας συνετάχθη ὁ ὄρος, ἀλλὰ προστέθει ὁ Συρόπουλος «οὐκ ἤδεισαν οἱ ἐν τῇ Συνόδῳ ὅπως ταῦτα ἐπράχθησαν ἐπεὶ ἐν παραβύστῳ καὶ γωνίᾳ πάντα ἐγένοντο... Εἶδον οἱ γραῖκοι τὸν ὄρον ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ ὑπέγραψαν καὶ αὐτοί, εἶδον αὐτὸν καὶ οἱ λατῖνοι ὑπογεγραμμένον παρὰ τῶν γραικῶν καὶ παρὰ τοῦ πάπα καὶ ὑπέγραψαν καὶ αὐτοί, μὴ εἰδότες οἱ πλείους τὰ ἐν αὐτῷ γεγραμμένα. Πλὴν γὰρ ὀλίγων τινῶν ἐκ τε τῶν λατίνων καὶ τῶν γραικῶν τῶν διασκευασμένων τὸν ὄρον, ἢ καὶ τῶν παρατυχόντων ὅτε ἐγράφετο, οἱ πλείους οὐκ ἠπίσταντο τὰ ἐν αὐτῷ γεγραμμένα»⁴⁸. Ταῦτα διηγεῖται ἀτόπτως μάρτυς συνταλαιπωρηθεὶς ἐν Φλωρεντίᾳ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ὁ Σίλβεστρος Συρόπουλος, ὅστις ἐξανγκασθεὶς νὰ ὑπογράψῃ κατὰ διαταγὴν τοῦ Βασιλέως διεμαρτύρητο λέγων ὅτι «οὔτε τῇ γνώμῃ οὔτε τῇ προαιρέσει δοξάζω τὸ γεγονός ὡς ὑγιὰ δόξαν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν. Οἶδε γὰρ ὁ Θεὸς τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς μου ὅτι οὐ στέρξω τοῦτο, οὐδὲ ἔκουσιως ὑπογράψω»⁴⁹. «Ἐν μυχοῖς καρδίας στένοντες καὶ δακρύνοντες οἱ πλείους ὑπεγράφομεν»⁵⁰. Ἐκ τούτων δ' ἐννοεῖ τις ὅτι οὐδὲν κύρος δύναται νὰ ἔχη ὁ ὄρος, ὅστις λέγεται ὄρος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, οἰκουμενικῆς, κατὰ τοὺς λατίνους, χωρὶς νὰ προέλθῃ κἀν ἐξ αὐτῆς, χωρὶς νὰ συζητηθῶσιν ἐν συνεδρίαις ἐπισήμοις τὰ διάφορα ζητήματα καὶ χωρὶς νὰ ψηφισῶσι καὶ ὑπογράψωσι τὰ μέλη τῆς Συνόδου μετὰ τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, ἐν ἐπισημῳ συνεδρίῳ⁵¹.

47. Δηλ. ἐν τοῖς κελλίοις.

48. Σίλβεστρου Συροπούλου, ἐνθ' ἀν. I, 19, σ. 310.

49. Αὐτόθι, I, 7, σ. 291.

50. Αὐτόθι, I, 8, σ. 292.

51. Σημειώτεον ὅτι ἐγένετο ἐνίοτε ψηφοφορία μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀλλ' ἐν ταῖς ἰδιαιτέrais αὐτῶν παρὰ τῷ Βασιλεῖ συσκέψαν ἐν τῇ Συνόδῳ. Συρόπουλος, ἐνθ' ἀν. Θ, 8, σ. 295. 260.

Ὁ Σίλβεστρος Συρόπουλος ἀπέφυγε νὰ ἐκθέσῃ ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τὰς παρασκηνακὰς ἐνεργείας πρὸς διατύπωσιν τῆς περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα ἀποφάσεως («ἀ ἐλέγχειν οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ συντάγματος»), ἀλλ' εὐτυχῶς ὁ συντάξας τὴν ἐκθεσιν τῶν γενομένων ἐν τῇ Συνόδῳ φίλος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνωτικὸς διέσωσε σπουδαιοτάτας λεπτομερείας. Ἐσημείωσε μόνον ὁ Συρόπουλος ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ δὴ ὁ Πατριάρχης Ἰωσήφ β' ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, ἀποκλείοντες οἰανδήποτε σκέψιν περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου, τοῦ προσφάτως, ἄλλως τε, ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντία καὶ ἐν Βασιλείᾳ Συνόδων ἀπορροφθέντος. Ὁ Ἰωσήφ ἤλπιζεν ἔτι μᾶλλον νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἀξίωμα του διὰ τοῦ πάπα ἐναντίον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, «διὰ τοῦ πάπα ἐθάρρει ἐλευθερῶσαι τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς ἐπιτεθείσης δουλείας παρὰ τοῦ βασιλέως»⁵². Ἀπέβλεπον δὲ οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν καθαρῶς δογματικὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπὶ τῇ βᾶσει ἐλευθέρων συζητήσεων. Τοῦτο ἀπεδείχθη τὴν προτεραίαν τῆς συναντήσεως ἐν Φερράρα τοῦ πάπα Εὐγενίου καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ, ὅτε οὗτος μαθὼν παρὰ τῶν πρότερον ἀπεσταλμένων ἀρχιερέων καὶ λαϊκῶν τὴν παράλογον ἀξίωσιν τοῦ πάπα ὅπως ὁ τε πατριάρχης καὶ οἱ ἀρχιερεῖς «ἀσπασθῶσι τὸν πόδα τοῦ πάπα», ἠπειλήσεν ὅτι ἀμέσως θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κων/πολιν, ἂν ἐπαναληφθῇ τοιοῦτος λόγος. Εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ πάπα ὅτι τοῦτο εἶναι προνόμιον αὐτοῦ, ὁ Πατριάρχης ἔλεγε «πόθεν ἔχει τοῦτο ὁ πάπας; ἢ ποία τῶν Συνόδων δέδωκεν αὐτῷ τοῦτο; δείξατε πόθεν ἔχει αὐτὸ καὶ ποῦ καταγράφεται; ὅμως ὁ πάπας λέγει ὅτι ἐστὶ διάδοχος τοῦ ἀγίου Πέτρου, εἰ οὖν ἐκεῖνός ἐστι τοῦ Πέτρου διάδοχος, ἐσμεν καὶ ἡμεῖς διάδοχοι τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων. Ἡσπάζοντο οὖν οἱ Ἀπόστολοι τὸν πόδα τοῦ Ἀπ. Πέτρου; Τίς ἤκουσε τοῦτο;... τοῦτο ἐν καινοτομία καὶ οὐ στέρξω οὐδὲ ποιήσω τοῦτο ποτέ»⁵³. Οὕτω δὲ ἠναγκάσθη ὁ πάπας Εὐγένιος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀξίωσιν του καὶ ὁ μὲν πατριάρχης Ἰωσήφ ἠσπᾶσθη αὐτὸν ἀδελφικῶς εἰς τὴν παρεῖαν, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ σταυροφόροι ἠσπᾶσθησαν τὴν παρεῖαν καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Ἡ μόνη ἐκδίκησις τοῦ πάπα, ἐπὶ τῇ δῆθεν θυσίᾳ «προνομίου» αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ἡ ἀνεπίσημος ὑποδοχὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ περὶ ἰσοτιμίας δὲ τούτων ἐπιμονὴ ἐπεκράτησε καὶ κατὰ τὰς ἐν τῷ ναῷ ἐπισήμους συνεδρίας, ἔνθα μετὰ πολλὰς καὶ μικρολόγους συζητήσεις, μόλις ποτὲ ὑπεχώρησεν ὁ πάπας, ὥστε αὐτὸς μὲν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐκάθησεν ἐκ δεξιῶν οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξ ἀριστερῶν μετὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου, ἐν τῷ μέσῳ, ἐπὶ ἀναλογίῳ θεβέντος τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου⁵⁴. Ἡ ἔδρα τοῦ πάπα ἦτο τέσσαρας σπιθαμὰς ὑψηλότερα τῆς τοῦ πατριάρχου! ⁵⁵. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐξωτε-

ρικεύσεως τοῦ πρωτείου ἐν τῇ παραστάσει κατὰ τὴν Σύνοδον.

Τὸ περὶ πρωτείου θέμα, καίπερ ἀποτελέσαν τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον ἄρθρον τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῶν συνοδικῶν συζητήσεων, οὐδέποτε, ὡς εἴπομεν, ἐπισήμως συνεζητήθη. Ἄπασαι αἱ δημόσιαι συζητήσεις τῆς Συνόδου ἐν Φερράρα καὶ ἐν Φλωρεντία κατηναλώθησαν εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Filioque. Κατὰ τὰς συζητήσεις οἱ λατῖνοι ἰσχυρίσθησαν ὅτι τὸ Filioque δὲν εἶναι «προσθήκη» ἀλλ' «ἀνάπτυξις» τοῦ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δόγματος καὶ ὅτι «ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία κέκτηται ἐξουσίαν τὸ οὕτως ἀναπτύσειν»⁵⁶. Τοῦτο εἶπε κατὰ τὴν ζ' δημοσίαν συζήτησιν ὁ Ρόδου Ἀνδρέας, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν διαπρεπεστέρων, ἂν μὴ ὁ διαπρεπέστερος τῶν ἐν τῇ Συνόδῳ λατίνων θεολόγων, ἀλλ' ὅστις τόσον καλῶς ἐγνώριζε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ὥστε ἰσχυρίσθη ὅτι «ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ Συνόδῳ παρῆν ὁ (Ρώμης) Σίλβεστρος»⁵⁷. Ὁ Ἀνδρέας ἐπανέλαβεν ὅτι «ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἠδύνατο καὶ ὤφειλε ποιῆσαι ὃ καὶ πεποίηκεν»⁵⁸. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐπομένῃ συζητήσει λαβὼν τὸν λόγον ὁ «ἐνωτικὸς» Νικαίας μητροπολίτης Βησσαρίων ἀπέκρουσε τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Ρόδου, καταδείξας ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοιαύτης προσθήκης ἢ ἀναπτύξεως, καὶ προσέθηκε (περὶ δὲ τῆς ἐξουσίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἶχομεν πολλὰ λέγειν, εἰμὴ ἦν ἄλλο ἡμῖν τὸ προκείμενον, εἰδότες μὲν καὶ τὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας δίκαια καὶ πρωτεῖα, οὐδὲν δὲ ἤττον εἰδότες καὶ μέχρι πόσου αὐτῇ τὰ πρωτεῖα. Ὅμως δὲ εἰδέναι βουλόμεθα τὴν αἰδεσιμότητα ὑμῶν ὅτι ταύτην ἡμεῖς τὴν ἄδειαν ἀπὸ πάσης ἀφαιροῦμεν Ἐκκλησίας τε καὶ Συνόδου, καὶ αὐτῆς τῆς Οἰκουμενικῆς, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ μόνης τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ οὖν κἂν ὅποσα ἰσχύει ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, ἤττον ὅμως ἰσχύει Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἡμεῖς δὲ ἀπὸ πάσης Ἐκκλησίας τοῦτο ἀφαιροῦμεν, πολλῶ γε μᾶλλον ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας τοῦτο ἀφαιρήσομεν»⁵⁹. Οὕτω διὰ στόματος τοῦ «ἐνωτικοῦ» Βησσαρίωνος οἱ ὀρθόδοξοι ἀπέρριπτον τὸ παπικὸν πρωτεῖον, θεωροῦντες τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἥτοι τὸν πάπαν Ρώμης, κατώτερον Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ὁ Ἰωάννης Ἐπίσκοπος Forli, Forliviensis ἀπαντῶν εἰς τὸν Βησσαρίωνα ἰσχυρίσθη ὅτι εἰς τὸν πάπαν ὑπόκεινται πάντες οἱ Ἐπίσκοποι ὡς βικάριοι αὐτοῦ, διότι ὁ Ἀπ. Πέτρος ἐχειροτόνησε κατὰ τὸν ἴσον Πατριάρχας, Μητροπολίτας καὶ Ἐπισκόπους! Παρέπεμψε δὲ εἰς πλαστὸν κείμενον τῶν Ψευδοσιδωρείων διατάξεων (ἐπιστολὴ Ἀνακλήτου), εἰς τὸν παραπεποιημένον βον κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (τὸν παρουσιασθέντα, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Λέοντος α' ἐν τῇ Δ' Οἰκουμ. Συνόδῳ) καὶ εἰς τὴν ψευδοκωνσταντίνειον δωρεάν

52. Συρόπουλος, Δ' 19, σ. 92.

53. Αὐτόθι, Δ' 21, σ. 25.

54. Συρόπουλος, Δ, 26, σ. 102—3.

55. Mansi, XXXI, σ. 275.

56. Αὐτόθι XXXI, 598.

57. Αὐτόθι, σ. 513—4.

58. Αὐτόθι, σ. 600.

59. Hefele, ἐνθ' ἄν. VII, 733.

πρὸς τὸν Σίλβεστρον (Donatio Constantini), ἥς τὴν νοθείαν καὶ πλαστότητα εἶχεν ἀποδείξει ὁ Λαυρέντιος Βάλλας. Ἐπὶ τοιούτων ἐπιχειρημάτων καὶ πλαστῶν κειμένων ἐζητεῖτο νὰ στηριχθῆ τὸ πρωτεῖον. Ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς Καισαρίνης ἐν τῇ ιβ' συζητήσει εἶπε πρὸς τοὺς Ἕλληνας «ὅτι ἐὰν δυνηθῆτε ἀποδείξει ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐμπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐρῶ ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξῆν προσθεῖναι τοῦτο ἐν τῷ συμβόλῳ»⁶⁰ ἰσχυρίσθη δὲ τὸ ἀντίθετον, ἀλλ' ἀπαντήσας ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Μάρκος ἐν τῇ αὐτῇ συζητήσει εἶπε, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι ἐπέθυμει ὅπως εἰδικῶς ἐρευνηθῆ τὸ ζήτημα τῶν δικαίων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ πάπα καὶ λυθῆ ἀπαξ διὰ παντὸς ἵνα μὴ παρέχη κώλυμα εἰς τὴν κυρίαν συζήτησιν. Ἐζήτησεν ὅμως τὴν συγκατάθεσιν τῶν λατίνων, διότι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ ρηθῶσι λόγοι δυνάμενοι νὰ προσβάλωσι προσωπικὰς φιλοτιμίας καὶ ἀξιώσεις. Ὁ Καισαρίνης ἀπήντησεν ὅτι ἀναβάλλεται ἡ συζήτησις καὶ ὅτι ὅταν γίνῃ αὕτη, ἐλευθέρως δύναται νὰ ὁμιλήσῃ ὁ Μάρκος⁶¹. Κατηναλώθησαν ὅμως δέκα καὶ ἕξ δημόσιαι συζητήσεις ἐν Φερράρα, χωρὶς νὰ λυθῆ κὰν τὸ ζήτημα περὶ τῆς προσθήκης τοῦ Filioque, ἀπεφασίσθη δὲ ἡ μετάθεσις τῆς Συνόδου εἰς Φλωρεντίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατηναλώθησαν ἐπὶ μῆνας μακροὺς ἅπανσι αἱ συζητήσεις περὶ τοῦ Filioque, μετὰ δὲ τὴν κε' συζήτησιν ἤρξαντο ἰδιαίτεροι συσκέψεις, καθ' ἃς ἐκβιαστικῶς ἐζητεῖτο ὑπὸ τῶν περὶ τὸν πάπαν ὅπως ὑποχωρήσωσιν οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες Ἱεράρχαι. Κατὰ τὰς συζητήσεις ἐκεῖνας προεβλήθη καὶ τὸ πρωτεῖον ὡς ἐν τῶν τεσσάρων κεφαλαιωδῶν ζητημάτων, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐδήλωσαν κατ' ἀρχὴν «ὅσα προνόμια εὑρεθῶσιν ὅτι εἶχεν ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ τοῦ σχίσματος (ὁ πάπας) ἵνα ἔχη πάλιν αὐτά»⁶², ἡ συζήτησις ὅμως πάλιν ἀνεβάρητο. Ὁ πάπας καλέσας ἀντιπροσωπεῖαν τῶν Ἑλλήνων ἐπέδωκε σημείωμα, διαλαμβάνον, μεταξὺ ἄλλων, ζητημάτων, καὶ ταῦτα «ἵνα ὁ ἀποστολικὸς θρόνος καὶ ὁ βικάριος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἄκρος Ἀρχιερεὺς ἔχη τὰ προνόμια αὐτοῦ, ἥτοι ὁ μακαριώτατος πάπας, καὶ ὁ προσέθηκεν ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ ἕξῃσιν αὐτῷ προσθεῖναι καὶ ἔστι δίκαιον αὐτοῦ»⁶³. Οἱ Ἕλληνες ἀπήντησαν «ἡμεῖς οὐκ ἔχομεν ἄδειαν παρὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν ἀπολογησάσαι τὸ τυχόν, ἀλλ' ἰδίως ὡς φίλοι ἀπολογούμεθα καὶ λέγομεν, ὅτι τὸ πρῶτον ζήτημὰ ἐστὶν ἀδικώτατον, πῶς γὰρ ἔχομεν ἡμεῖς εἰπεῖν ἔχειν τὴν Ἐκκλησίαν Ρώμης ἐξουσίαν προσθεῖναι ἢ ἀφαιρεῖν ἄνευ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς, τῶν Πατριαρχῶν»⁶⁴. Ταῦτα ἔλεγον οἱ «φίλοι» τῆς Ἐκκλησίας Ρώμης, ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ Νικαίας Βησσαρίων, ὁ Ρωσίας Ἰσιδώρος καὶ ὁ Μυτιλήνης Δωρόθεος, οἵτινες, καίτοι εἶχον ἤδη ὑποχωρήσει εἰς τὰς λοιπὰς ἀξιώσεις τῆς

Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, δὲν ἀνεγνώριζον τὸ μοναρχικὸν πρωτεῖον. Προσεπάθουν δὲ καὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι «ἐνωτικοὶ» νὰ παρακάμψωσι τὸ ζήτημα τοῦτο⁶⁵. Εἰς νέας συναντήσεις προσέβαλον πάλιν οἱ λατῖνοι τὸ πρωτεῖον⁶⁶, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ἐδήλου «ἡμεῖς οὐδὲν λέγομεν, εἰμὶ ὅτι ὁ καιρὸς ἤγγικε καὶ ἔστιν ἀναγκαῖον ἐτοιμάσαι ἡμᾶς ἀπελθεῖν»⁶⁷. Οἱ περὶ τὸν πάπαν ἐπίεζον τὸν Βασιλέα εἰς ὑποχώρησιν, ἀντίστατο δὲ ὁ Ἐφέσου Μάρκος, προσεπάθουν δὲ οἱ «ἐνωτικοὶ» νὰ μεταπέσωσιν αὐτόν⁶⁸. Ὁ πάπας συνεκάλεσε παρ' ἑαυτῷ, ὡς πολλὰκις ἐπραξε, τὰ ἑλληνικὰ μέλη τῆς Συνόδου (τὴν 18ην Ἰουνίου) καὶ προέβαλε πάλιν τὸ πρωτεῖον, ἀναπτυχθὲν ὑπὸ δύο λατίνων θεολόγων «ὅτι ἐστὶ ἄκρος ἀρχιερεὺς καὶ διάδοχος τοῦ Πέτρου καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Χριστοῦ, κρίνει τε καὶ ἰθύνει τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ὡς διδάσκαλος καὶ ποιμὴν»⁶⁹. Συσκεφθέντες δὲ παρὰ τῷ Βασιλεῖ οἱ Ἕλληνες ἀπεφασίσαν τέλος νὰ δεχθῶσι «τὰ προνόμια τοῦ πάπα, πλὴν δύο τινῶν, ἵνα μὴ συναθροίξῃ Σύνοδον Οἰκουμενικὴν ἄνευ τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν Πατριαρχῶν, εἴπερ ἔλθωσιν, εἰ δὲ μνησθῶσι καὶ οὐκ ἔλθωσιν, ἵνα μὴ διὰ τοῦτο ἀπομείνῃ ἡ Σύνοδος, καὶ τὸ δεύτερον εἰς τις νομίζει ἀδικεῖσθαι παρὰ τινος τῶν Πατριαρχῶν καὶ ἔλθοι ὁ ἐκκαλούμενος τὸ ἐκκλητον, ἵνα μὴ ἔρχωνται οἱ Πατριάρχαι ἀπαντῶντες καὶ κρινόμενοι, ἀλλ' ὁ πάπας πέμπῃ ἐξεταστὰς κατὰ χώραν, κακείσε παρῶν τῶν ὑποθέσεων τοπικῶς ποιεῖν τοὺς ἀδικουμένους τὸ δίκαιον»⁷⁰. Ὁ πάπας διεμήνυσε πρὸς τὸν Βασιλέα διὰ τριῶν καρδινάλιων (τῇ 23 Ἰουνίου) «ὅτι θέλει ἔχειν πάντα τὰ προνόμια τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ θέλει ἔχει τὸ ἐκκλητον καὶ ἰθύνει καὶ ποιμαίνει πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ὡς περ ποιμὴν τῶν προβάτων πρὸς τούτους ἵνα ἔχη ἐξουσίαν καὶ δύναμιν συγκροτεῖν σύνοδον οἰκουμενικὴν ὅτε δεήσει καὶ πάντα τοὺς Πατριάρχας ὑπέκειν τῷ θελήματι αὐτοῦ»⁷¹. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Βασιλεὺς «ἀπήλπισε καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτοῖς, εἰμὶ οἰκονομήσατε ἡμᾶς ἀπελθεῖν, εἴπερ ἔχετε θέλημα»⁷². Ὁ Βασιλεὺς ἔβλεπεν ὅτι ἦσαν τόσον παράλογοι αἱ ἀξιώσεις τοῦ πάπα ὥστε ἐθεώρησε περιττὴν πᾶσαν περαιτέρω συζήτησιν. Ἐζήτηται μόνον τὸ ταχύτερον ν' ἀπέλθῃ, καὶ βεβαίως ἂν ἠδύνατο θ' ἀπήρχεται. Ἀλλ' ἦτο αἰχμάλωτος τοῦ πάπα, ὅστις δὲν θ' ἄφινεν αὐτόν καὶ τοὺς καταβασανισθέντας καὶ φρικωδῶς ταλαιπωρηθέντας Ἕλληνας Ἱεράρχας νὰ διαφύγωσιν. Ἐλάχιστοι μόνον ἠδυνήθησαν νὰ δραπετεύσωσιν ἐκ Φλωρεντίας.

Εἶχον παρέλθει πάλιν πολλαὶ ἡμέραι. Κατήφεια καὶ θλίψις ἐπεκράτει παρὰ πᾶσι. Ἀλλὰ τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν ἐνωτικῶν Ρωσίας Ἰσιδώρου, Νικαίας Βησσαρίωνος καὶ Μυτιλήνης Δωροθέου καὶ ἄλλων τινῶν,

65. Αὐτόθι σ. 1012.

66. Αὐτόθι σ. 1013.

67. Αὐτόθι σ. 1013.

68. Αὐτόθι σ. 1017.

69. Mansi, XXXI, σ. 1017.

70. Αὐτόθι.

71. Αὐτόθι.

72. Αὐτόθι, σ. 1020.

60. Mansi, XXXI, 680.

61. Αὐτόθι, XXXI, 684, 685.

62. Αὐτόθι, XXXI, 1004.

63. Αὐτόθι, XXXI, σ. 1005.

64. Αὐτόθι σ. 1008.

ἦλθον πάλιν εἰς ἐπικοινωνίαν ὁ Βασιλεὺς καὶ ὁ πάπας. Ἐγένετο νέα συγκέντρωσις ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ πάπα ὅστις περιποιήθη τοὺς «Ἕλληνας ἀκουφῆτα καὶ οἶνον κεράσας»⁷³, ὀκταμελῆς δὲ ἑλληνολατινικῆ ἐπιτροπεία συζητήσασα ἐπὶ ὀλόκληρον ἡμέραν δὲν ἠδυνήθη νὰ συμφωνήσῃ. Τέλος, ψυχικῶς συντετριμμένοι καὶ ἐξηντλημένοι ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ τῶν ἀφορήτων πιέσεων, οἱ Ἕλληνες, συνελθόντες παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἀπεφάσισαν νὰ προβῶσιν εἰς ὑποχωρήσεις τινάς, διετύπωσαν δὲ γραπτῶς ὡς ἐξῆς τὸ πρωτεῖον· «Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα ὁμολογοῦμεν αὐτὸν ἄκρον Ἀρχιερέα καὶ ἐπίτροπον καὶ τοποτηρητὴν καὶ βικάριον τοῦ Χριστοῦ, ποιμένα τε καὶ διδάσκαλον πάντων χριστιανῶν, ἰθύνειν τε καὶ κυβερνᾶν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, σωζομένων τῶν προνομίων καὶ τῶν δικαιῶν τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, τὸν Κωνσταντινουπόλεως δεύτερον εἶναι μετὰ τὸν πάπα, εἶτα τὸν Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας καὶ μετὰ τοῦτον τὸν Ἱεροσολύμων»⁷⁴. Διὰ τῆς διατυπώσεως ταύτης ἀνεγνωρίζετο μᾶλλον πρωτεῖον τιμῆς τοῦ πάπα ὡς πρωτοθρόνου, διότι ἡ τήρησις τῶν προνομίων καὶ τῶν δικαιῶν τῶν Πατριαρχῶν ἀνέτρεπε τὴν ἰδέαν τοῦ μοναρχικοῦ πρωτείου. Οἱ Ἕλληνες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ προβῶσιν εἰς ἄλλην ὑποχώρησιν, ἂν δὲν ἐδέχετο δ' ὁ πάπας τὴν ἀνωτέρω διατύπωσιν, σκοπὸν εἶχον νὰ μὴ γράψωσι πλέον τι καὶ νὰ μὴ εἰπῶσι περὶ τοῦ πρωτείου⁷⁵. Ὁ πάπας ἐφάνη εὐχαριστημένος ἐκ τῆς ἀνωτέρω διατυπώσεως τοῦ πρωτείου, ἦν κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ ἀφοῦ ἐπίσσε καὶ κατεβασάνισε καὶ διὰ τῆς πείνης ἐτι τοὺς Ἕλληνας. Διευμήνυσε δὲ πρὸς αὐτοὺς ὅτι εἶναι σύμφωνος καὶ ἐζήτησε ἀντιπροσώπους πρὸς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὅλου ὅρου τῆς ἐνώσεως, ὅπως οὗτος ὑπογραφῆ τῇ 29 Ἰουνίου, κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

Ἀλλὰ νέα πάλιν ἀδόκητοι δυσχέρειαι ἀνεφάνησαν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ὅρου ἐτέθη «Εὐγένιος ἐπίσκοπος δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ εἰς διηνεκή μνήμην», ἀνευ μνείας τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν Πατριαρχῶν. Ὁ Βασιλεὺς ἤξιον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ φράσις «συναινέσει τοῦ γαληνοτάτου Βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως καὶ τῶν ἐτέρων Πατριαρχῶν». Ἐπίσης ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐδέχετο τὴν ἐν τῷ ὄρω ἄλλοιωθεῖσαν διατύπωσιν τοῦ πρωτείου, διότι ἐλέγετο περὶ τῶν προνομίων τοῦ πάπα «ἵνα ἔχῃ αὐτὰ καθὼς ὀρίζουσιν ἡ θεία Γραφή καὶ τὰ ρητὰ τῶν ἁγίων». Λίαν ὀρθῶς ἐφρῶνει ὁ Βασιλεὺς ὅτι δὲν ἔπρεπε τυχαῖα φιλοφρονήσεις ἐν ἐπιστολαῖς ἁγίων πρὸς πάπας νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς προνόμια, «μήπως, φησί, τίς τῶν ἁγίων ἐν ἐπιστολῇ τιμᾷ τὸν πάπα καὶ ἐκλάβῃ τοῦτο ἀντὶ προνομίων». Διαρρήδη ἀποκρούων ταῦτα ὁ Βασιλεὺς ἐζήτησε τὴν διόρθωσιν αὐτῶν, ἄλλως ἠπειλεῖ ὅτι θ' ἀνεχώρει ἀνευ ὑπογραφῆς τοῦ ὅρου⁷⁶. Εἶναι ἀληθῶς πολύτιμοι αἱ λεπτομέρειαι αὗται, διότι ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἀπεκρούετο ὑπὸ τῶν ἑλλήνων τὸ πρωτεῖον, ὡς ἐφαντάζετο αὐτὸ ὁ πάπας Εὐγένιος.

Οἱ Ἕλληνες ἐδέχοντο μόνον πρωτεῖον τιμῆς καὶ τοῦτο ἐζήτησαν νὰ κατοχυρώσωσιν. Ἦρξαντο πάλιν νέα παρασκευαζομένη ἐνέργεια. Ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα καρδινάλιοι πρὸς τὸν Βασιλέα ἐδήλωσαν ὅτι δέχεται μὲν ὁ πάπας τὴν προσθήκην «συναινέσει τοῦ γαληνοτάτου Βασιλέως καὶ τῶν Πατριαρχῶν» ἐπέμενεν ὅμως εἰς τὴν φράσιν «κατὰ τὰ ρητὰ τῶν ἁγίων». Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐδέχετο τὴν φράσιν ταύτην, καίτοι ἐν μεγάλῃ ἀγωνίᾳ διατελῶν, ἐνεκα θλιβερωτάτων ἐκ ΚΠόλεως εἰδήσεων, ἐζήτησε δὲ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς διὰ τῆς φράσεως «κατὰ τὴν δύναμιν τῶν κανόνων», ὑποδεικνύων ὅτι τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα καθωρίσθη ὑπὸ τῶν κανόνων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ οὐχὶ ὑπὸ φιλοφρονητικῶν ἐκφράσεων τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἁγίου. Ζωηρόταται συζητήσεις διεξήγοντο κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας συναντήσεις, εὐτυχῶς δὲ οἱ Ἀρχιερεῖς πάντες ἦσαν σύμφωνοι. Προκειμένου περὶ τοῦ πρωτείου οὐδεμία διαφωνία παρουσιάσθη μετὰ τῶν ἐνωτικῶν καὶ ἀθηνωτικῶν. Ὁ πάπας Εὐγένιος, μὴ δυνάμενος νὰ πείσῃ τὸν Βασιλέα, παρεκάλεσε δι' αὐτοῦ ὅπως συνέλθωσιν οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ ὁμιλήσωσι πρὸς αὐτοὺς ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ.

Προσῆλθον πράγματι οὗτοι καὶ ὠμίλησεν ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς Καισαρίνης, εἰπὼν ὅτι ὁ πάπας ἐδέχθη νὰ τεθῇ ἐν τῷ ὄρω τὸ ὄνομα τοῦ γαληνοτάτου Βασιλέως καὶ τῶν Πατριαρχῶν, «πρᾶγμα μὴ ὑπάρχον ἀναγκαῖον μηδὲ τοῦ καιροῦ», ἐπιμένει ὅμως εἰς τὴν φράσιν περὶ τῶν ρητῶν τῶν ἁγίων. Μετὰ τὴν δημηγορίαν τοῦ Καισαρίνης οἱ Ἕλληνες, συσκεφθέντες ἰδιαιτέρως, ἔδωκαν γραπτῶς τὴν ἐξῆς διατύπωσιν «ὅτι ἵνα ἔχῃ ὁ πάπας τὴν προνόμια αὐτοῦ κατὰ τοὺς κανόνας καὶ τὰ ρητὰ τῶν ἁγίων καὶ τὴν θείαν Γραφὴν καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν Συνόδων»⁷⁷. Ὡστε ἐτέθησαν μὲν αἱ πολύπλοκοι λέξεις «τὰ ρητὰ τῶν ἁγίων», ἀλλ' ἐξουδετερώθη ἡ ἀποδιδομένη εἰς αὐτὰ ὑπὸ τῶν λατίνων σημασία διὰ τῆς προσθήκης τῶν κανόνων, τῆς Γραφῆς καὶ δὴ καὶ τῶν Πρακτικῶν τῶν Συνόδων. Ὁ πάπας, τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος καὶ ἐξαντλήσας πάντα τὰ μέσα τῆς πιέσεως καὶ τοῦ ἐκβιασμοῦ, ἐδέχθη τέλος, ἀπεφασίσθη δὲ ὅπως συνταχθῆ ὁ ὅρος ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ, ἀφοῦ ὁ Βασιλεὺς ἐνέκρινε κατ' ἀρχὴν τὸ σχέδιον. Συνετάχθη λοιπὸν ὁ ὅρος ἀλλ' οἱ περὶ τὸν πάπα κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου ἰδόντες τὴν λέξιν πάντων ἐν τῇ φράσει «σωζομένων (πάντων) τῶν δικαιῶν καὶ προνομίων τῶν τεσσάρων Πατριαρχῶν». Ἐζήτησαν νὰ τεθῇ ἀπλῶς «τῶν προνομίων» οὐχὶ «πάντων τῶν προνομίων». Ἐγερθείσης λοιπὸν νέας συζητήσεως ἀνεβλήθη ἡ ὑπογραφή τοῦ ὅρου. Μετὰ δύο ἡμερῶν συζητήσεις ὑπεχώρησαν ὀριστικῶς οἱ λατῖνοι καὶ ἐτέθη ἡ λέξις «ἀπάντων τῶν προνομίων καὶ τῶν δικαιῶν τῶν Πατριαρχῶν», ἐγκατελείφθησαν δὲ καὶ τὰ «ρητὰ τῶν ἁγίων», περὶ ὧν τοσοῦτος ἐγένετο λόγος. Τῇ 6 Ἰουλίου 1439 διὰ βοῆς ἐνεκρίθη, ὑπογραφεῖς πρότερον ἐκβιαστικῶς, ὡς εἶδομεν, ὁ ὅρος, ἀνεγνώσθη δὲ λατινιστὶ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ Καισαρίνη ἑλληνιστὶ δὲ ὑπὸ τοῦ Νικαίας Βησσαρίωνος. Μόνος ὁ Μᾶρκος Ἐφέσου δὲν ὑπέγρα-

73. Mansi, XXXI, σ. 1020.

74. Αὐτόθι σ. 1020.

75. Αὐτόθι, σ. 1020, 1021.

76. Αὐτόθι σ. 1021.

77. Mansi, XXXI, 1024.

φεν, ὁ δὲ πάπας τοιαύτην ἀπέδιδε σημασίαν εἰς τὴν ὑπογραφήν τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἱεράρχου, ὥστε, μὴ ἰδὼν αὐτήν, εἶπεν «λοιπὸν οὐδὲν ἐποιήσαμεν»⁷⁸, ἐζήτει δὲ νὰ δικάσῃ αὐτόν, ὡς ἐζήτει νὰ ἐκλέξῃ καὶ Πατριάρχην ΚΠόλεως, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε⁷⁹.

Μετὰ τοιαύτας ἐκβιαστικὰς τῶν περὶ τὸν πάπαν Εὐγένιον ἐνεργείας, δι' ὧν ἐξηφανίσθη τέλος πᾶν κῦρος τῆς Φλωρεντινῆς Συνόδου, οὐχὶ δὲ μετ' ἐλευθερίας συζητήσεις ἐν ἐπισήμοις συνεδρίασι, ἐδέχθησαν οἱ ὀλίγοι διαπραγματευόμενοι τὸ ζήτημα τὴν ἐξῆς διατύπωσιν τῆς περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα Ρώμης διατάξεως, συμπεριληφθείσης ἐν τῷ ὄρω τῆς Συνόδου καὶ θεωρηθείσης ἐντεῦθεν ὡς ἀποφάσεως αὐτῆς, χωρὶς πράγματι νὰ εἶναι τοιαύτη, διότι οὔτε κἀν ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος πρὸ τῆς ὑπογραφῆς, ἐν συνεδρία καὶ ἐνώπιον πάντων, «Ἐπι δρίζομεν τὴν ἀγίαν ἀποστολικὴν καθέδραν καὶ τὸν Ρωμαίων ἀρχιερέα εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ πρωτεῖον κατέχει, αὐτόν τε τὸν Ρωμαίων ἀρχιερέα διάδοχον εἶναι τοῦ μακαρίου Πέτρου, τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων καὶ ἀληθῆ τοποτηρητὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν πατέρα τε καὶ διδάσκαλον ὑπάρχειν, καὶ αὐτῷ ἐν τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ τοῦ ποιμαίνειν καὶ διθύνειν καὶ κυβερνᾶν τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληρῆ ἐξουσίαν παραδεδοῦσθαι, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἐν τοῖς ἱερεῖς κανόσι διαλαμβάνεται ἀνανεοῦντες ἔτι καὶ τὴν ἐν τοῖς κανόσι παραδεδομένην τάξιν τῶν λοιπῶν σεβασμίων Πατριαρχῶν, ὥστε τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχην δεύτερον εἶναι μετὰ τὸν ἀγιώτατον πάπαν Ρώμης, τρίτον δὲ τὸν Ἀλεξανδρείας, τέταρτον τὸν τῆς Ἀντιοχείας καὶ πέμπτον τὸν Ἱεροσολύμων, σαζομένων δηλαδὴ καὶ τῶν προνομίων ἀπάντων καὶ τῶν δικαίων αὐτῶν»⁸⁰.

Σάζονται διάφοροι ἐκδόσεις τοῦ ὄρου τούτου, ἐν τισι τῶν ὁποίων καὶ δὴ ἐν τῷ εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ἀποσταλέντι ἀντιγράφῳ, δὲν ὑπάρχει ἡ ἀνωτέρω διάταξις περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου. Ὅθεν διευπλώθησαν ὑπὸ τινῶν ἀμφιβολία περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῆς. Αἱ ἀμφιβολίαι, καθ' ἡμᾶς, εἶναι ἀβάσιμοι, ἀλλ' ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς ἀνωτέρω τραγικὰς λεπτομερείας, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ ἀνωτέρω διάταξις, ληφθεῖσα ὡς ἐλήφθη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας, οὐδὲν κῦρος ἔχει. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, καὶ κατ' αὐτήν ἔτι τὴν διάταξιν, τὸ ἀναγνωρισθὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν Φλωρεντία πρωτεῖον εἶναι πρωτεῖον τιμῆς. Βεβαίως λέγεται ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ρώμης εἶναι διάδοχος τοῦ Ἀπ. Πέτρου καὶ τοποτηρητῆς τοῦ Χριστοῦ, κεφαλὴ πάσης τῆς Ἐκκλησίας, πατὴρ καὶ διδάσκαλος, διευθύνων καὶ κυβερνῶν τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ταῦτα τὰ προνόμια ἔχει «καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἐν τοῖς ἱερεῖς κανόσι διαλαμβάνεται». Οἱ δὲ ἱεροὶ κανόνες καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν ἀρχαίων ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἃς εἶχον ὑπ' ὄψιν

οἱ Ἕλληνες, ὀρίζουσιν πρωτεῖον τιμῆς οὐχὶ δὲ πρωτεῖον ἐξουσίας. Τὸ λατινικὸν κείμενον τοῦ ὄρου τὴν φράσιν «καθ' ὃν τρόπον ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κανόσι διαλαμβάνεται» ἀπέδωκεν ὡς ἐξῆς: «quemadmodum et in gestis oecumenicorum conciliorum et in sacris canonibus continentur» ἀλλὰ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐκδοσιν τῶν Πρακτικῶν τὸ et μετεβλήθη ὡς etiam ὡς ἐξῆς: «quemadmodum etiam in gestis oecumenicorum conciliorum et in sacris canonibus continentur», οἱ δὲ λατῖνοι ἐξέλαβον ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ etiam συνηγορεῖ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀντιλήψεων περὶ τοῦ πρωτείου⁸¹. Ἄλλ' ὡς παρετηρήθη ἤδη⁸², πρόκειται περὶ παραποιήσεως τοῦ κειμένου, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ quemadmodum etiam—et—continentur. Ἄλλὰ καὶ μετὰ τῆς προσθήκης ταύτης ἡ διατύπωσις τοῦ ὄρου περὶ πρωτείου συνηγορεῖ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ὀρθῶν ἀντιλήψεων, ἰδίως δὲ ὑπὲρ αὐτῶν συνηγορεῖ ἡ προσθήκη τῆς φράσεως «σαζομένων δηλαδὴ καὶ τῶν προνομίων ἀπάντων καὶ τῶν δικαίων» τῶν Πατριαρχῶν, ὧν ἀνεεώθη «ἡ ἐν τοῖς κανόσι παραδεδομένη τάξις». Τὰ δίκαια καὶ προνόμια τῶν Πατριαρχῶν ἀποκλείουσι τὸ αὐταρχικὸν πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Οὐ μόνον δὲ θετικῶς ἀλλὰ καὶ ἀρνητικῶς ἐνισχύεται ἡ ἔννοια αὕτη ἐκ τούτου, ὅτι οἱ περὶ τὸν πάπαν ἀπέφυγον νὰ δηλώσωσιν ἐν τῷ ὄρω, ἐναντίον τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου, ὅτι ὁ πάπας εἶναι ἀνώτερος τῆς Συνόδου, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐδέχοντο τοιοῦτό τι καὶ διότι ὑπῆρχον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Φλωρεντινῇ Συνόδῳ ἐκ τῶν δυτικῶν μέλη, ὑποστηρίζοντα τὴν σχετικὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου περὶ τοῦ ὅτι ὁ πάπας ὑπόκειται τῇ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ. Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1439, μετὰ τρεῖς καὶ πλέον μῆνας ἀπὸ τῆς διαλύσεως τῆς Φλωρεντινῆς Συνόδου, ἐν Φλωρεντία, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πάπα Εὐγενίου, μεταξὺ τῶν καρδιναλίων καὶ ἄλλων διεξήχθησαν συζητήσεις περὶ τοῦ θέματος τούτου. Ὁ καρδιναλῖος Καισαρίνης ὑπεστήριξε τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου, ἄλλοι δὲ ἀπέκρουσαν αὐτάς, ἐπομένως δὲν ἐθεωρεῖτο τὸ ζήτημα λελυμένον⁸³ ὁ δὲ ὅρος τῆς Φλωρεντινῆς Συνόδου δὲν προϋποθέτει ὅτι ὁ πάπας εἶναι ἀνώτερος τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὅθεν, παρὰ τὰς ὑπὸ τῶν λατῖνων παρερμηνείας τοῦ κειμένου τῆς ἀποφάσεως περὶ τοῦ πρωτείου⁸⁴, ἐκ πασῶν τῶν ἀνωτέρω λεπτομερειῶν ἀποδεικνύεται ἀναντιρρήτως ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ Φλωρεντινῇ Συνόδῳ ἐδέχθησαν πρωτεῖον τιμῆς τοῦ πάπα, τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην, ὡς παρετηρήθη ἤδη, ὑποστηρίζει καὶ ἡ διατύπωσις αὐτῆς, γενομένη δι' ἀορίστων καὶ εἰκονικῶν ἐκφράσεων⁸⁵.

Ἐς γνωστὸν δὲ ἡ ἐκβιαστικῶς γενομένη ὑπογραφή

81. Hefele, ἐνθ' ἄν. VII, 733.

82. A. Chretien, Le pape Eugene IV, ἐν Revue internationale de Théologie, Berne, IX, 1901, σ. 353—354.

83. H. Valois, ἐνθ' ἄν. I. σ. 202—5.

84. Pichler, ἐνθ' ἄν. I, σ. 395, 6. σημ.

85. Th. Frommann, ἐνθ' ἄν. σ. 18—19. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ: Zur Kritik des Florentiner Unionsdecrets und seiner dogmatischen Verwerthung beim Vaticanischen Concil der Gegenwart, Leipzig 1870.

78. Συρόπουλος, ἐνθ' ἄν. I, 9, σ. 294.

79. Ἀδ. Διαμαντοπούλου, ἐνθ' ἄν. σ. 233 ἐξ.

80. Mansi, XXXI, 1032.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΛΗ

'Ανάγκη προσανατολισμού.

'Από τῶν στηλῶν τῶν ἐφημερίδων συνεχίζεται ἐντόνως ἡ συζήτηση περὶ τὴν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀναληφθεῖσαν ἀξιόπαινον προσπάθειαν πρὸς ἀναγέννησιν τῆς Παιδείας μας, τῶν μὲν κατηγορούντων τὴν προσπάθειαν ταύτην, τῶν δὲ ἀπολογουμένων αὐτῆς. Μάλιστα ἡ συζήτηση αὕτη ἐνίοτε φθάνει εἰς ἀκρότητα καὶ ὑπερβολάς.

"Ὅτι ἡ Παιδεία μας εἰς πολλὰ σημεῖα νοσεῖ καὶ χορρίζει γενναίως ἀνανεωτικῆς προσπάθειάς εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως. "Ὅτι ἐξ ἄλλου ἡ ἀνανεωτικὴ αὕτη προσπάθεια δέον νὰ γίνῃ μετὰ συνέσεως καὶ νηφαλιότητος, τῇ συνεργασίᾳ πάντων τῶν ἐπαϊόντων

καὶ «ἀνομοδίων προσώπων», ἀνεξαρτήτως τῶν κομματικῶν προτιμήσεων αὐτῶν εἶναι τι, ὅπερ ὀρθῶς ἐτονίσθη ὑπὸ πάντων, ὅσοι ἐκρίναν σοβαρῶς τὰ νέα σχέδια περὶ Παιδείας.

'Ιδιαιτέρα προσπάθεια δέον νὰ καταβληθῇ εἰς τὸ νὰ ἀποκοινοσταλλωθῇ κατὰ τρόπον σαφῆ τὸ ἑλληνορθόδοξον ἰδεώδες τῆς Παιδείας μας. Πάντες σχεδὸν ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ ἀλλὰ μόνον ἐξ ἐπόψεως εἰδολογικῆς ἢ μορφολογικῆς, ἐνῶ ἐξ ἐπόψεως ὕλης ἢ περιεχομένου τὸ ἰδεώδες τοῦτο εἶναι διὰ πολλοὺς ὅλως νεφελώδες καὶ ἀκαθόριστον. "Ὅθεν δέον πάντες νὰ συνεργασθῶν ἐλλικρινῶς πρὸς καθορισμὸν προώτιστος τῆς συγκεκριμένης γραμμῆς πλεύσεως καὶ προσανατολισμοῦ τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας ἰδρυμά-

τοῦ ὅρου τῆς ἐν Φλωρεντία Συνόδου, παρὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μάρκου 'Εφέσου, τοῦ μὴ ὑπογράψαντος αὐτόν, καὶ ἄλλων ἐλλήνων 'Ιεραρχῶν ἀπόδειξιν τῆς μὴ ὀρθότητος τῶν παρεισαχθεῖσάν εἰς αὐτόν διδασκαλιῶν τῆς Ρωμαϊκῆς 'Εκκλησίας, καὶ ἐν γένει ἡ διακηρυχθεῖσα ἑνωσις ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τῆς 'Ορθοδόξου Καθολικῆς 'Εκκλησίας⁸⁶. Οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ ἐθεώρησαν τὴν ἐν Φλωρεντία Σύνοδον ὡς «ληστρικὴν». Εἶναι δὲ γνωσταὶ αἱ μεγάλα ἀνωμαλίας, αἵτινες προὐκλήθησαν ἐν ΚΠόλει ἐκ τῶν ἀποπειρῶν πρὸς ἐπιβολὴν τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου ταύτης. 'Εκτὸς δὲ τῆς ἐκεῖ γενομένης καταδικῆς αὐτῆς, τῷ 1443 συνελθόντες ἐν 'Ιεροσολύμοις οἱ Πατριάρχαι 'Ιεροσολύμων 'Ιωακείμ (1431-50), ὁ 'Αλεξανδρείας Φιλόθεος (1435-1459), ὁ 'Αντιοχείας Δωρόθεος (1435-1452) καὶ ὁ μητροπολίτης Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας 'Αρσένιος κατεδίκασαν τὴν «συναθροισθεῖσαν κουστωδίαν, ἣτοι μιανὴν Σύνοδον ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ τῆς 'Ιταλίας, τὴν τὰ τῶν λατίνων σὺν τῷ Εὐγενίῳ πάπᾳ δοξάσασαν, ἄπερ οὐκ ἔδει»⁸⁷. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ΚΠόλεως τῷ 1482 συνῆλθε ἐν αὐτῇ μεγάλη Σύνοδος, ἐν ἣ ἀντεπροσωπεύθησαν καὶ τὰ Πατριαρχεῖα τῆς 'Ανατολῆς, ἣτις κατεδίκασε αὐτὰ κακῶς καὶ ἀπερισκέπτως ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ συνοδικῶς πραχθέντα καὶ δογματισθέντα ὡς δόγματα νόθα καὶ τῆς Καθολικῆς 'Εκκλησίας ἀλλότρια». 'Η Φλωρεντινὴ Σύνοδος ἐκηρύχθη «ἀργὴ καὶ ἀνενέργητος καὶ ὡς μηδὲ τὸ κατ' ἄρχαίς ὅλως συστάσα»⁸⁸. Μάτην δὲ προσεπά-

θησαν οἱ πάπαι νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτήν.

Ὅυχ ἦντο, πρὸς καιρὸν, ἡ Ρωμαϊκὴ 'Εκκλησία ὠφελήθη ἐκ τῆς Συνόδου ταύτης τῆς Φλωρεντίας, ἐξουδετερώσασα τὰς ἐνεργείας τῆς ἐν Βασιλείᾳ μεταρρυθμιστικῆς Συνόδου⁸⁹. Καὶ ὑφίστατο μὲν, ὡς εἶδομεν, ζήτημα περὶ τῆς σχέσεως τοῦ πάπα πρὸς τὴν Οἰκουμένην Σύνοδον, ζήτημα ὅπερ ἀρνητικῶς μᾶλλον ἐφάνη ὅτι ἐλύθη ἐν τῇ Φλωρεντινῇ Συνόδῳ, ἀλλ' ἡ ἐν Βασιλείᾳ Σύνοδος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποδώσῃ μόνιμα καὶ σταθερὰ ἀποτελέσματα. 'Ο πάπας Εὐγένιος ε', καίτοι καθαιρεθεὶς ὑπὸ τῆς Συνόδου ταύτης, ἐξηκολούθησε διοικῶν τὴν Ρωμαϊκὴν 'Εκκλησίαν, κατὰ τὰς τελευταίας δὲ στιγμὰς τοῦ βίου αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Γερμανίᾳ 'Εκκλησίας. Διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ Νικόλαος ε' (1447 - 1455) πρὸς ὃν συνεβιβάσθη ὁ Φήλιξ ε', παραιτήσας τὸ παπικὸν ἀξίωμα.

'Η ἐπακολουθήσασα ἄλωσις τῆς ΚΠόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453) καὶ μετὰ πάροδον ἡμίσεος καὶ πλέον αἰῶνος (1517) ἡ ἄλωσις τῆς Συρίας Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου, ὑπήγαγον τὰ Πατριαρχεῖα ΚΠόλεως, 'Αλεξανδρείας, 'Αντιοχείας καὶ 'Ιεροσολύμων ὑπὸ τὸν βαρύτερον ζυγὸν τῶν νέων μουσουλμάνων κατακτητῶν. Μάτην ἄρα ἠλπισαν οἱ αὐτοκράτορες τῆς ΚΠόλεως ὅτι ἡ ἑνωσις τῶν 'Εκκλησιῶν ἐμελλε νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον τοῦτον. 'Εκ τῆς ἐνώσεως δὲν θὰ προελαμβάνετο, δυστυχῶς, ὁ ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνος, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὴν τὴν ἑνωσιν παρεκάλυπεν ἰδίως τὸ μοναρχικὸν πρωτεῖον, μὴ ἐπιτρέψαν εἰς τοὺς περὶ τὸν πάπαν Ρώμης ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἐσφαλμένων θεωριῶν καὶ διαστροφῶν τῆς διδασκαλίας τῆς 'Εκκλησίας.

(Συνεχίζεται) ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ (†)
'Αρχιεπίσκοπος 'Αθηνῶν καὶ πάσης 'Ελλάδος

86. Οἱ 'Αρχιερεῖς κατὰ τὴν ἀφίξιν εἰς ΚΠολιν ἐρωτώμενοι, πῶς τὰ ὑμέτερα; πῶς τὰ τῆς Συνόδου; εἰ ἄρα ἐτύχομεν τὴν νικῶσαν; ἀπεκρίνοντο, «πεπράκαμεν τὴν πίστιν ἡμῶν, ἀντηλάξαμεν τῇ ἀσέβειᾳ τὴν εὐσέβειαν, προδόντες τὴν καθαρὰν θυσίαν ἀζυμίται γεγόναμεν... ἡ δεξιὰ αὕτη ὑπέγραψε κοπεῖται, ἡ γλῶσση ὁμολόγησεν ἐκρίζουσθαι, Δ ο ὄ κ α ε, Χρονογραφία, ἐκδ. Bonnae σ. 211.

87. 'Ι. Σ α κ ε λ λ ῖ ω ν ο ς, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς 'Ελλάδος, 'Αθήναι 1892, σ. 25—28. Χ ρ υ σ ο σ τ ὄ μ ο υ Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, ἀρχμ. 'Ιστορία τῆς 'Εκκλησίας 'Ιεροσολύμων, 'Εν 'Ιεροσολύμοις καὶ 'Αλεξανδρείᾳ 1910, σ. 439 ἐξ.

88. 'Α ν δ ρ. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ὄ λ ο υ, Ναθαναὴλ Χύζα 'Εγχειρίδιον περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα, Λεψία 1869, σ.

89.—ιδ'. Ε. Σ τ α μ α τ ῖ ἄ δ ο υ, 'Εκκλησιαστικὰ σύλλεκτα, 'Εν Σάμῳ 1891, σ. 26—29. Χ ρ υ σ ο σ τ ὄ μ ο υ Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, Πρῶται σχέσεις 'Ορθοδόξων καὶ Λατίνων μετὰ τὴν ἄλωσιν ΚΠόλεως, 'Εν 'Ιεροσολύμοις 1908, σ. 25 ἐξ.

89. T h. F r o m m a n n, Kritische Beiträge, σ. 21 ἐξ.

των. Ὄταν δὲν γίνῃ τοῦτο, πᾶσαι αἱ ἀξιόπαινοι κατὰ τῶν ἄλλων προσπαθεῖν εἰς τὸ τέλος θὰ ναυαγήσουν ἢ θὰ εἶναι ὅλως ἄκαρποι.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευσις.

Χαίρομεν, διότι ἡ Ἐπιτροπὴ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐκπαίδευσιν ἐπεράτωσε τὰς ἐργασίας της καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ὑποβάλῃ τὰ πορίσματά της εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ὀργανισμῶν καὶ Παιδείας πρὸς ἔγκρισιν.

Ἀσφαλῶς ἡ πρότασις περὶ δημιουργίας ἐκκλησιαστικῶν γυμνασίων, ἐκκλησιαστικῶν λυκείων καὶ δύο ἀνωτέρων ἐκκλησιαστικῶν φροντιστηρίων εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν νέαν διάρθρωσιν τῶν σχολείων. Ἐπίσης ἀξίον ἐξάσεως εἶναι, ὅτι δι' ὅλας τὰς κατηγορίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχολείων προβλέπεται ἡ ἴδρυσις οἰκοτροφείων.

Ἄλλ' ἵνα μὴ τὸ ὅλον ἔργον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ματαιοπονία, πρέπει πρὸ πάντων νὰ ληφθῇ πρόνοια διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν καταλλήλων διδακτικῶν βιβλίων τῶν σχολείων τούτων καὶ ἀκόμη περισσότερον διὰ τὴν ἐπάνδρωσιν αὐτῶν διὰ στελεχῶν, διαπνεομένων ὑπὸ γνησίου ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος καὶ ἐμπνεόντων τοὺς τροφίμους. Ἄν δὲν ληφθῇ ἰδιαιτέρα πρόνοια διὰ τὴν ἐπιλογήν τοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολείων, ταῦτα θὰ φρυζοῦν καὶ δὲν θὰ παρουσιάξουν καρπὸν ἑκατονταπλασίονα.

Συγκινητικαὶ προσφοραὶ.

Κατόπιν πρωτοβουλίας τοῦ Συλλόγου Γραμμάτων τῶν Καλαμῶν καὶ ὁμοφώνου ἀποφάσεως τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τῆς πόλεως ταύτης κατεσκευάσθη ὀρειχάλκινος ἀνδριάς τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου, ὅστις θὰ στηθῇ προσεχῶς εἰς μίαν τῶν κεντρικῶν πλατειῶν της.

Ἡ ὅλη προσπάθεια ἀνελήφθη ὑπὸ μεγάλης λαϊκῆς ἐρατικῆς ἐπιτροπῆς, τελούσης ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Σωκράτους Κουγέα. Αἱ εἰσφοραὶ ὀφείλονται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς συγκινητικὰς προσφορὰς τοῦ Μεσσηνιακοῦ λαοῦ, ὅστις θέλει νὰ τιμῆσῃ τὸν ἀειμνήστου Ἱεράρχην, ὅστις «ἀνεδείχθη κοινωνικὸς ἀναμορφωτὴς τῆς Μεσσηνίας».

Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουν ἔνθεν μὲν, ὅτι καὶ ἡ σημερινὴ Ἐκκλησία μας ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ Ἱεράρχας μὲ θανμαστὴν κοινωνικὴν δρασίαν, ἐτέρωθεν δὲ ὅτι τὸ Χριστεπώνυμον πλήρωμα γνωρίζει νὰ τιμᾷ τοὺς ἐκλεκτοὺς ποιμένας καὶ πνευματικοὺς ὁδηγούς του.

Ἀπαράδεκτον σημεῖωμα.

Σημεῖωμα τῆς «Καθημερινῆς» εἰρωνεύεται, κατ' ἀπαράδεκτον τρόπον, τὴν Πανελληνίαν Ἐνωσιν Θεολόγων, ἣτις δικαίως ἐζήτησεν ἐκ τῆς Κυβερνήσεως ἵνα τὸ μάθημα τῶν Ὀργανισμῶν θεωρῆται ὡς βα-

σικὸν καὶ εἶναι ὑποχρεωτικὸν καὶ διὰ τὰς τελευταίας τάξεις τοῦ «Λυκείου».

Εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σημεῖωμα λέγονται τὰ ἑξῆς: «Ἄλλ' ὅ,τι πρέπει νὰ διακριθῇ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως τῶν πιστῶν. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐπεβλήθη ποτὲ διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ τὸναντίον ὑπέστη τὴν βίαν καὶ ἐνίκησε. Τὸ νὰ θέλωμεν νὰ ἐπιβληθῶν τὰ θρησκευτικὰ εἰς τοὺς Ἑλληνοπαῖδας, μὲ τὸ νὰ χαρακτηρίζονται ὡς βασικὸν μάθημα, εἶναι ὡς νὰ ἐπιμένομεν νὰ ποτίσωμεν μὲ ἁγιασμὸν τὸ γνωστὸν ὑπομονητικὸν τετράποδον τῆς παροιμίας».

Ἄλλὰ μὲ τὴν λογικὴν ταύτην θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀπόβλητον ὁλόκληρον τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς μεταδίδει εἰς τοὺς νεαροὺς τροφίμους τῶν σχολείων τὴν ὠφέλιμον πείραν καὶ τὰ ιδεώδη τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι αὐτὸ στέγησις τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως; Ἄγωγή ἄνευ τῆς ὑποδείξεως καὶ μεταδόσεως ὀρισμένων ἀληθειῶν ὡς βασικῶν δὲν δύναται νὰ βοηθῇ ἢ νὰ ὑπάρξῃ. Ἐπομένως, ὡς ὀρθῶς ἐτονίσθη ὑπὸ ἄλλης ἐφημερίδος, οὐδόλως εἶναι δυνατὸν «νὰ καταργήσωμεν τὴν χριστιανικὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν Ἑλληνοπαίδων, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἕτερον σκέλος τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς ἰδεολογίας μας».

Περίπτερον Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς τέχνης.

Καθ' ἡ ἀνεγρᾶφη εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, μὲ ἰδικὴν της πρωτοβουλίαν καὶ ἰδικὰ της ἔξοδα, ἔχει ὀργανώσει εἰδικὸν περίπτερον ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς Τέχνης ἐντὸς τῆς Ἐκθέσεως τῆς Νέας Ὑόρκης, ἀνεξάρτητον τοῦ ἑλληνικοῦ περιπτέρου. Διὰ τὸν πλουτισμὸν δὲ τοῦ περιπτέρου της ἔχει ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν ἀρμοδίων τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀποστολὴν εἰς αὐτὸ ἐπὶ δανείῳ ἔργον τινῶν ἑλληνικῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Δοθέντος, ὅτι εἰς τὴν Ἐκθεσιν τῆς Ν. Ὑόρκης προβάλλεται σημαντικῶς ἡ σλαβονικὴ τέχνη, ἡ ἀποστολὴ ἑλληνικῶν καθαρῶς ἔργων εἶναι ἀπαραίτητος. Ὡς ὀρθῶς ἐτονίσθη, «εἶναι ἐπιβεβλημένον νὰ ἐγκοιμῇ τὸν δανεισμὸν αὐτὸν ἐκ τῆς συλλογῆς της ἡ Διεθνήσις τοῦ Βυζαντινοῦ μας Μουσείου. Ὄταν ὁ ἐν Ἀμερικῇ ἑλληνισμὸς διεξάγῃ τὸν ἡρωϊκὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξάγει, διὰ νὰ ἐπιβίωσῃ καὶ διὰ νὰ βοηθῇ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως τὴν βοηθεῖ...», δὲν δικαιούμεθα ἄρησιν συνεργασίας, δοθέντος ὅτι τὰ ἐκθέματα, τὰ ὁποῖα θὰ δανείσωμεν καὶ ἡσφαλισμένα θὰ εἶναι καὶ μὲ ἔξοδα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς θὰ μεταφερθῶν».

«Νέα Ἀφρικὴ».

Καθ' ἡ πληροφоруόμεθα ἐκ τοῦ ὁλονὲν καλυτέραν ἐμφάνισιν παρουσιάζοντος περιοδικοῦ «Πορευθέντες», ἡ προσέλευσις τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν εἶναι ἀθρόα.

«Τὰ μέλη τῆς νέας Ἐκκλησίας ἀνέρχονται εἰς δεκάδας χιλιάδων, κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 1963 ἡ Ἐκκλησία τῆς Ταγκανίκα ἀπέκτησε τὰ πρῶτα ἑκατὸν μέλη της. Οἱ «νεοφώτιστοι» οὗτοι Ἀφρικανοὶ Ὀρθόδοξοι, διεσπαρμένοι ἀνά τὴν Ἀνατολικὴν Ἀφρικὴν, ἀνήκουν εἰς διαφόρους ἠθαγενεῖς φυλάς, γλώσσας, νοοτροπίας, ποικιλίας ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἀκόμη καὶ κλίματος. Διὰ τοῦτο δλόκληρον τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα καλεῖται νὰ στρέψῃ μετὰ στοργῆς τὸ βλέμμα πρὸς τοὺς ἀδελφούς του. Ἰδιαιτέρως δὲ καλοῦνται ὅλοι νὰ ἐπισχύσουν με ὅλας τὰς δυνάμεις τὴν νεοσύστατον Ἐκκλησίαν».

Ἄς μὴ λησμονῶμεν λοιπὸν τὰς ἐναντι τῶν ἀφρικανῶν ἀδελφῶν μας ὑποχρεώσεις μας. Ἄς μὴ τοὺς ἀπογοητεύσωμεν. Ἄς συγκινώμεθα πάντοτε ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των. Ὡς γράφει ὁ εἰς Ἀθήνας ἐκπαιδευθεὶς ἠθαγενὴς ἱερεὺς τῆς Οὐγκάντα πατὴρ Θεόδωρος Νανκνάμα, «μόνον διὰ τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ θὰ δονηθῶμεν νὰ δημιουργήσωμεν νέαν Ἀφρικὴν. Διότι μόνον εἰς τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν εὐρίσκει τις τὴν ἐλευθερίαν σκέψεως, τὴν εὐσυνείδητον γραμμὴν τοῦ πιστεῦναι καὶ πρὸ παντὸς τὴν συμφωνίαν μεταξὺ Θεοσεκείας καὶ καθημερινῆς ζωῆς».

Τάσεις πρὸς ἐπιστροφὴν.

Νέον δείγμα τῆς τάσεως πολλῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τοὺς θεσμούς τῆς ἀρχαίας ἠνωμένης Ἐκκλησίας, οἵτινες διετηρήθησαν ἀλώβητοι ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ, εἶναι τὸ ὅτι ἡ Λουθηρανικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς συνέστησε προσφάτως εἰς τὰ μέλη αὐτῆς νὰ χρησιμοποιοῦν ὅσον τὸ δυνατόν συχνότερον τὸν θεσμὸν τῆς κατ' ἰδίαν ἐξομολογήσεως πρὸς ἄφασιν τῶν ἁμασιῶν. Ἰδιαιτέρως ἡ Ἐκκλησία αὕτη διεκήρυξεν, ὅτι «ὅσοι ἔχουν ἔνοχον συνείδησιν κατόπιν ἁματωλῆς διαγωγῆς» πρέπει «πρὸ τῆς Θείας Κοινωνίας ἢ εἰς οἰονδήποτε ἄλλον χρόνον» νὰ καταφεύγουν εἰς τὸν πνευματικὸν ἱερέα πρὸς ἐπανεξέτασιν τῆς ψυχικῆς γαλήνης.

Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐν συνδυασμῷ πρὸς παρομοίαν κίνησιν πολλῶν ἐυρωπαϊκῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν ἀποδεικνύει, ὅτι θάττον ἢ βράδιον ὁ προτεσταντικὸς κόσμος θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τοὺς ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ διατηρηθέντας σωτηρίους θεσμούς, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀπεμπολήσει ἢ μεταρροθίσει εἰς τοὺς χρόνους τῆς βιαίας ἀντιδράσεως ἐναντίον τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ.

Ἄπαιτεῖται ἐνότης.

Εἰς δημοσίευσμα τῶν «Νέων» ὁ ἀρχιτέκτων κ. Χρ. Παποντσάκης παραπονεῖται διότι ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ὑπουργείου Θεοσκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας διέπεται ὑπὸ στατικοῦ «βυζαντινισμοῦ», προσκεκολλημένον εἰς τὸν ἀρχιτεκτονικὸν παραδοσιακὸν ρυθμὸν. Οὕτως «εἶναι φανερό, ὅτι τεράστια ποσὰ χρημάτων δαπανῶνται γὰρ τὴν οἰκοδόμησιν νέων ἐκκλησιῶν, χωρὶς νὰ λαμ-

βάνεται πρόνοια, ὥστε οἱ ἐκκλησίες αὐτὲς νὰ εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ θὰ ἔπρεπε καὶ ποὺ θὰ μπορούσε... Μετὰ τὸν ἐμφύλιον ἄρχισε ἡ μαζικὴ οἰκοδόμησις τῶν κατεστραμμένων ἐκκλησιῶν μέσα στὰ ἴδια πάντα, ἀναλλοίωτα σχεδόν, καλοῦπια, ποὺ ἔδωσαν μίαν ἀπαράδεκτη ὁμοιομορφία».

Ἀσφαλῶς ἡ στατικότητα καὶ ἡ ἀπόλυτος ὁμοιομορφία εἶναι τι ὅλως ξένον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ὀρθοδόξου τέχνης, ἥτις χαρακτηρίζεται ὑπὸ ἐξόχου κινητικῆς δυναμικότητος. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρῆται ὡς «κάτι τὸ ἀσυγχώρητο» ἢ προσήλωσις εἰς τὴν καὶ ὑπὸ τῶν ξένων θαυμαζομένην σήμερον βυζαντινὴν παράδοσιν ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις. Ἡ πνευματικότης καὶ τὸ νόημα τῆς παραδόσεως ταύτης ἀπαιτεῖ, ἵνα αὕτη θεωρῆται ὡς ἡ καλλιέλαιος, ἥτις θὰ τροφοδοτῆ διὰ τῶν ζωτικῶν χυμῶν τῆς πάσας τὰς ἐπὶ μέρος πτυχὰς τῆς σημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης. Εἰς τὸν τομέα αὐτῆς ἀπαιτεῖται ἐνότης καὶ οὐχὶ διάσπασις. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ — ἔστω ὑπερβολικὴ καὶ δύσκαμπτος εἰς τινὰς περιπτώσεις — στάσις τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ὑπουργείου Θεοσκευμάτων καὶ Παιδείας.

«Λυτρωτικὲς προσπάθειες».

Ἡ ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας» παρ. ἀρχιμ. κ. Παντελεήμονος Μπαρδάκου κατευθυνομένη ἐν πτωχικῇ συνοικίᾳ τοῦ Πειραιῶς Ὀρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἀδελφότης «Ὁ Λυτρωτῆς» ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἀξιέπαινον κοινωνικὴν δοῦσιν, παρουσιαζομένην κατὰ τρόπον σεμνὸν ὑπὸ φυλλαδίου φέροντος τὸν τίτλον «Λυτρωτικὲς προσπάθειες».

Ἐν πρώτοις συγκινητικὴ εἶναι ἡ ὑπὲρ τῶν ἀπόρων καὶ ἀπροστατεῦτων γεροντισσῶν ἀνέγερσις εἰδικοῦ οἰκοδομήματος. Αὐταὶ ἐντὸς αὐτοῦ «ζοῦν μὴ ζωῇ προγραμματισμένη. Καὶ τὰ ἔχουν ὅλα. Τὸ πλούσιο φαγητό. Τὸ καφεδάκι. Τὴν διάιτα. Τὸν γιατρό. Τὸ φάρμακο. Τὸ νοσοκομεῖο. Ἀκόμη καὶ τὴν ἐξοχὴν τὸ καλοκαίρι... «Γαλήνη» ὠνόμασαν οἱ γιαγίες τὸ σπῆτι τους».

Ἐπειτα ἡ παροχὴ συσσιτίου εἰς δεκάδας πτωχῶν παιδιῶν, ἢ πρὸς χάριν τῶν ἀπροστατεῦτων κορασίδων ἰδρυσις τῆς Σχολῆς Ραπτικῆς-Κοπτικῆς «Ταβιθά», ἢ διοργάνωσις εἰς εἰδικὰς αἰθούσας «ἐστίας νεότητος» πρὸς παροχὴν ἀληθοῦς χριστιανικῆς μορφώσεως καὶ ψυχαγωγίας εἰς τοὺς νέους τῆς συνοικίας εἶναι μερικαὶ ἄλλαι ἐκ τῶν πτυχῶν τοῦ ἀναγεννητικοῦ ἔργου τῆς Ἀδελφότητος.

Ἀληθῶς οἱ δημοσιογράφοι μας θὰ ἔπρεπε κάποτε νὰ ἐνδιαφεροῦν καὶ διὰ τοιαύτας πτυχὰς τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας μας.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ κινηθοῦν.

Αἱ ἐφημερίδες ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπισημαίνουν τοὺς πνευματικὸς κινδύνους, οἵτινες ἀπειλοῦν τὰς ὠραίας νήσους μας κατόπιν τοῦ παρατηρουμένου

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

'Ιερά 'Αρχιεπισκοπή 'Αθηνών

Ο Μακαριώτατος 'Αρχιεπίσκοπος 'Αθηνών και πάσης 'Ελλάδος κ. Χρυσόστομος κατά τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς 26 'Ιουλίου μέχρι τῆς 10 'Αυγούστου ἐξέχοροστάτησεν εἰς διαφόρους ἱερούς ναούς, συνειργάσθη μετὰ Σεβασμιωτάτων 'Αρχιερέων καὶ τῶν παρ' Αὐτῷ Θεοφιλεστάτων Βοηθῶν 'Επισκόπων, προήδρευσε τῶν συνεδριῶν τῶν Διοικητικῶν Συμβουλίων διαφόρων 'Εκκλησιαστικῶν 'Οργανισμῶν, ἐδέχθη εἰς ἀκρόασιν διάφορα πρόσωπα κ.τ.λ.

Ἐχοροστάτησε: Τῆ 26ῃ 'Ιουλίου εἰς τὴν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ 'Αθηνῶν τελεσθεῖσαν θείαν Λειτουργίαν, τὸ δὲ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας εἰς τὸν 'Εσπερινὸν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ 'Αγίου Παντελεήμονος 'Αχαρνῶν.

— Τῆ 2α 'Αυγούστου εἰς τὴν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ 'Αθηνῶν τελεσθεῖσαν θείαν Λειτουργίαν.

— Τῆ 5ῃ 'Αυγούστου εἰς τὸν 'Εσπερινὸν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ('Αγιος Σώστης) Λεωφόρου Συγγρού.

— Τῆ 9ῃ 'Αυγούστου εἰς τὴν ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ 'Αθηνῶν τελεσθεῖσαν θείαν Λειτουργίαν.

Προέστη: Τῆ 5ῃ 'Αυγούστου τῆς Νεκρωσίου 'Ακολουθίας εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ στρατηγοῦ Γυαλλίστρα ἐν τῷ 'Α' Νεκροταφείῳ 'Αθηνῶν.

Προήδρευσε: Τῆ 7ῃ 'Αυγούστου τοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τοῦ Τ.Α.Κ.Ε.

ἐσχάτως ἐκτροχιασμοῦ τῆς ἐν αὐταῖς τουριστικῆς κινήσεως. Οὕτως, ὡς ἐγράφη, «τὸ δράμα τῶν νησιῶν μας ἐξελίσσεται ραγδαίως. Τὰ χιλιοτραγουδημένα νησιά τῆς 'Ελλάδος ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ-τουρισμοῦ κατανοτῶν ὄχαιοί, πὸν δέχονται κάθε λογῆς ἀμφιβόλους τύπους, ὑποπτα ἤθη, νοσηρὲς καταστάσεις. Ἰδιαιτέρως εἶναι λυπηρὸν ὅτι νησιά, πὸν ἐστάθησαν προπύργια τῆς ἐλευθερίας, ὅπως ἡ 'Υδρα καὶ ἡ Μύκονος, ὑποδουλώνονται εἰς κάθε τουρίσταν καὶ εἰς κάθε «καλλιτέχνην»... Εἶναι ἀκόμη πολὺ θλιβερόν, ὅτι μεγάλα καὶ ἔνδοξα νησιά, πὸν μὲ τόσην χαρὰν ἐωρτάσαμεν τὴν ἀπελευθέρωσίν των, ὅπως ἡ Ρόδος καὶ ἡ Κέρκυρα, λησμονοῦν τόσον εὐκολα τὸ παρελθόν τους καὶ παραδίδονται εἰς τὴν χωρὶς πνεῦμα τουριστικὴν βιομηχανίαν, εἰς μίαν ἀχαλίνωτον ὕλιστικὴν ἐμπορικότητα».

Πρὸς ἀποτροπὴν μεγαλυτέρας καταπτώσεως καὶ πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ, ἐκτὸς τοῦ 'Υπουργείου Προεδρίας εἶναι ἀνάγκη νὰ κινηθοῦν οἱ κατὰ τόπους ἐκπαιδευτικοί, αἱ νομαρχιακαὶ καὶ δημοτικαὶ ἀρχαί. Πάντες οἱ ἀρμοδίοι δέον νὰ συνεργασθοῦν μετὰ τῶν Σεβ. 'Αρχιερέων πρὸς λήψιν τῶν ἀναγκαίων μέτρων διὰ τὴν ἐξυγιάνσιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῶν ὠραίων νήσων μας.

Τὸ στεγαστικὸν πρόβλημα.

Κατὰ τὴν 'Επιτροπὴν τοῦ Τεχνικοῦ 'Επιμελητη-

— Τῆ 10ῃ 'Αυγούστου τοῦ Συμβουλίου τῆς Πανελληνίου 'Εταιρείας Αὐτοδιαθέσεως τῆς Κύπρου.

Προέπεμψεν: Τῆ 30ῃ 'Ιουλίου εἰς τὸν 'Αερολιμένα τοῦ 'Ελληνικοῦ τὸν ἀναχωροῦντα διὰ τὴν Κύπρον Μακ. 'Αρχιεπίσκοπον Κύπρου κ. Μακάριον.

Ἐπεσκεφέθη: Τῆ 3ῃ 'Αυγούστου τὴν Γυναικείαν Μοῆν Καισαριανῆς.

— Τῆ 4ῃ 'Αυγούστου τὸν νοσηλεύμενον εἰς τὸ Νοσοκομεῖον «Ἐυαγγελισμὸς» Πανος. 'Αρχιμανδρίτην κ. Αὐγουστίνον Καντιώτην.

— Τῆ 10ῃ 'Αυγούστου εἰς τὸ Πολιτικὸν Γραφεῖον τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως κ. Γεώργιον Παπανδρέου, τὸν ὅποιον διεβεβαίωσε ὅτι ἡ 'Εκκλησία τῆς 'Ελλάδος συμπαρίσταται εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως διὰ τὸ Κυπριακόν.

Τῆ αὐτῆ ἡμέρᾳ τὸν Σεβ. 'Αρχιεπίσκοπον 'Ιεραπόλεως κ. Διόδωρον.

Ἐδέχθη: Τῆ 27ῃ 'Ιουλίου τὸν Διευθυντὴν Ὀρησκευμάτων τοῦ 'Υπουργ. 'Εθνικῆς Παιδείας καὶ Ὀρησκευμάτων κ. Γιανναρᾶν καὶ τὴν ἐκ Καβάλας κ. Γρηγοριάδου.

— Τῆ 28ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. κ. Β. Κόγκαν.

— Τῆ 29ῃ 'Ιουλίου τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Πατρῶν κ. Κωνσταντῖνον, Τρίκκης καὶ Σταγῶν κ. Διονύσιον, Ρόδου κ. Σπυρίδωνα, Καρπάθου κ. 'Απόστολον, Κεντρῶος 'Αφρικῆς κ. Κυπριανόν, Κασσανδρείας κ. Συνέσιον, Γρεβενῶν κ. Χρυσόστομον καὶ Κεφαλληνίας κ. 'Ιερόθεον, τὸν 'Υφυπουργὸν Συντονισμοῦ κ. 'Αθανάσιον Κανελλόπουλον, τὸν Διευθυντὴν

ρίου, διὰ τὴν ἄρσιν τοῦ στεγαστικοῦ κενοῦ τῆς χώρας, ἀπαιτεῖται ἡ κατασκευὴ 675 χιλιάδων νέων κατοικιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 170 χιλιάδες εἶναι ἀμέσου ἀνάγκης. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ Κράτος, ἀφ' ἐνὸς μὲν προβαίνει, μὲ σαφῆ καλὴν θέλησιν, εἰς πλήρη μελέτην καὶ κατάστρωσιν στεγαστικοῦ προγράμματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπιταχύνει τὴν κατασκευὴν καὶ παράδοσιν λαϊκῶν πολυκατοικιῶν, τῶν ὁποίων βεβαίως ὁ ἀριθμὸς εἶναι λίαν μικρὸς.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀναλαμβανόμενον ἔργον εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον νὰ καλύψῃ τὸ ὑφιστάμενον κενόν, διότι δὲν ὑπάρχουν ὄλαι αἱ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμεναι ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ δυνατότητος. Ἄν ὅμως, μὲ τὴν ἀποφασιστικότητα ἢ ὅποια διακρίνει τὴν σημερινὴν Κυβέρνησιν ἐναντι προβλημάτων κοινωνικῆς προνοίας, γίνῃ ὅ,τι δύναται νὰ γίνῃ, ἀσφαλῶς σημαντικὸν μέρος θὰ καλυφθῇ καὶ ὁ τραυλοδυτισμὸς εἰς τὰ ἀστικά κέντρα καὶ τὴν ὑπαιθρον θὰ ἐκλείψῃ. Οἱ ἀρμοδίοι, ἄλλωστε, γνωρίζουν καλῶς, ὅτι τὸ βάρος τῶν ἀπαιτουμένων δαπανῶν δὲν ἐμπίπτει ὀλόκληρον εἰς τὸ Κράτος, διότι κατὰ μίαν σοβαρὰν μερίδα ἡ λαϊκὴ στέγασις εἶναι ἔργον, εἰς τὸ ὅποιον εἶναι δυνατόν νὰ συμβάλουν καὶ ἡ προσωπικὴ ἐργασία, ἰδίως εἰς τὴν ὑπαιθρον, καὶ οἱ πόροι διαφόρων ἐπαγγελματικῶν καὶ ἐργατικῶν Ταμείων, μέλη τῶν ὁποίων πρόκειται νὰ εὐεργετηθοῦν διὰ τοῦ προγράμματος.

Θρησκευμάτων του Υπουργείου Έθν. Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Γιανναράν, τόν Αρχιτέκτονα κ. Καραντινόν, τόν Μηχανικόν κ. Γαϊτάνον και τόν άδελφόν του Μακ. Πατριάρχου Άλεξανδρείας κ. Μιχαήλ Δανιηλίδην.

— Τῆ 30ῆ τοῦ αὐτοῦ μηνός τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Καλαβρύτων και Αιγιαλείας κ. Γεώργιον, Κορινθίας κ. Προκόπιον, Φλωρίνης, Αλωπιάς και Έφορδαίας κ. Βασίλειον, Δημητριάδος κ. Δαμασκηνόν, Τρίκκης και Σταγῶν κ. Διονύσιον και Γρεβενῶν κ. Χρυσόστομον.

Τῆ αὐτῆ ἡμέρα ἐδέχθη ἐν τῆ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελειῶν τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Μεγάρου τὸν Πρόεδρον τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου κ. Μακάριον, εἰς ὃν ἀντεπέδωκε τὴν ἐπίσκεψιν αὐθημερὸν εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον τῆς «Μ. Βρετανίας».

Ἐδέχθη ὡσαύτως τὸν γενικὸν Διευθυντὴν Θρησκευμάτων τοῦ Υπουργείου Έθν. Παιδείας καθηγητὴν κ. Μάριον Σιώτην και τὸν Διευθυντὴν τοῦ Περιοδικοῦ «Ἐκκλησία» κ. Θεοδόσιον Σπεράντσαν.

— Τῆ 31ῆ Ἰουλίου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Διδυμοτείρου κ. Κωνσταντῖνον, τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν Θρησκευμάτων καθηγητὴν κ. Μάριον Σιώτην και τὸν Προϊστάμενον τῆς Διευθύνσεως Ἐκκλησιῶν τοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Θεοδ. Μπάζιον.

— Τῆ 1ῆ Αὐγούστου τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας Γρεβενῶν κ. Χρυσόστομον και Κασσανδρείας κ. Συνέστον, τὸν Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπον Τιβεριαάδος και Ἐξάρχον τοῦ Παναγίου τάφου κ. Ανατόλιον, τὸν Ἱεροκήρυκα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Σύρου, Τήνου κ.λ.π. Παν. Ἀρχιμ. κ. Στέκαν και τὸν Πολιτικὸν Μηχανικὸν κ. Γαϊτάνον.

— Τῆ 2ῆ Αὐγούστου τὸν Θεοφιλ. Ἐπίσκοπον Ἀμαθοῦντος κ. Καλλίνικον.

— Τῆ 3ῆ Αὐγούστου τοὺς Σεβ. Μητροπολίτας Μονεμβασίας και Σπάρτης κ. Κυπριανόν και Θυατείρων κ. Ἀθηναγόραν, τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν Θρησκευμάτων καθηγητὴν κ. Μ. Σιώτην, τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν Τεχνικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Υπουργείου Έθν. Παιδείας κ. Πάντζαρην και τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. κ. Νικὸλ. Χατζηγιάννην.

— Τῆ 4ῆ Αὐγούστου τὸν Σεβασμ. Ἀρχιεπίσκοπον Τιβεριαάδος και Ἐξάρχον τοῦ Παναγίου Τάφου κ. Ανατόλιον, τὸν Στρατηγὸν κ. Βασιλῆν, τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. κ. Β. Κόγκαν, τὸν Ἱεροκήρυκα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Φιλίππων και Νεαπόλεως Ἀρχιμ. κ. Κωνσταντῖνον Χρόνην, τὸν Διευθυντὴν τοῦ Υπουργείου Παιδείας κ. Κυριάκον και τὸν δημοσιογράφον κ. Πέτρον Ρούσσον μετὰ τοῦ Τούρκου Βυζαντινολόγου κ. Ἐργκιν Ἀτασάρη.

— Τῆ 6ῆ Αὐγούστου τὸν Ὑφυπουργὸν Ἐθνικῆς Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Λουκῆν Ἀκρίταν και τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν Θρησκευμάτων καθηγητὴν κ. Μ. Σιώτην, μετὰ τῶν ὁποίων συνειργάσθη ἐπὶ μακρόν.

— Τῆ 7ῆ τοῦ αὐτοῦ μηνός τὸν Αρχιτέκτονα κ. Καραντινόν και τὸν κ. Μπέλλ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

— Τῆ 8ῆ Αὐγούστου τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Καρθαγένης κ. Παρθένιον, τὸν Διευθυντὴν τοῦ Περιοδικοῦ «Ἐκκλησία» κ. Θεοδόσιον Σπεράντσαν και τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ὁρφανοτροφείου Βουλαγμένης κ. Σ. Μάμαλην.

— Τῆ 10ῆ Αὐγούστου τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. κ. Βασ. Κόγκαν, τὸν Δήμαρχον Φιλαδελφείας κ. Τρυπιῆν, τὸν ἱεροκήρυκα τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν Πανος. Ἀρχιμ. κ. Παπουτσόπουλον και τὸν Πρωτοσύγκελλον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θυατείρων Παν. Ἀρχιμανδρίτην κ. Τιμόθεον Κατογιάννην.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ

Κατὰ δημοσιογραφικὰς εἰδήσεις, μεταδοθείσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διέφευσε τὰς φήμες περὶ προσεχοῦς ταξιδίου εἰς Α.Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἀθηναγόρου, δηλώσας ὅτι οὐδεμία σχετικὴ ἀπόφασις ἐλήφθη ἐν τῆ Ἱερᾷ Συνόδῳ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ ἐκπρόσωπος ὑπεγράμμισεν, ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐπισκεφθῇ ὁ Οἰκουμενικὸς Πα-

τριάρχης τὸν Πάπαν, μετὰ τὴν διάσκεψιν τῆς Ρόδου. Ὑπέμνησεν ἐπίσης, ὅτι ὁ Παναγιώτατος δὲν κατώρθωσεν εἰσεῖτι νὰ καθορίσῃ πότε θὰ πραγματοποιήσῃ ταξίδιον εἰς Λονδίνον πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τοῦ Καντέρμπουρου και εἰς Γενεύην, ἐνθα ἔδρευει τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν.

ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ἀνηγγέθη ἐπισήμως ἐκ τοῦ Ἀστέως τοῦ Βατικανοῦ, ὅτι ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ' ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Γραμματέα τῆς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματείας τῆς Ἀγίας Ἐδρας καρδινάλιον Ἀμλέτον Ἰωάννην Τσικονιάνι, ὅτι αἱ ἐργασίαι τῆς τρίτης φάσεως τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου θὰ ἀρχίσουν τὴν 14ην Σεπτεμβρίου ἐ.ε., ἑορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ.

— Ἡ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τῆς Ἱταλίας «Ὀνάριμο» ὀργάνωσε τὴν πρώτην ἑβδομάδα κοινωνικῶν μελετῶν περὶ τῆς ἀπουσίας και ἀποστολῆς τοῦ ἱερέως ἐντὸς τῆς ἐργατικῆς κοινότητος.

— Ἡ συντονιστικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ καρδινάλιου Τσικονιάνι ἠσχολήθη περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀναφορῶν ἐπὶ τῶν τεσσάρων ἀπροσχεδίων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὰ θέματα «Περὶ Ἐκκλησίας», «Περὶ ἀποκαλύψεως», «Περὶ ἱεραποστολῶν» και «Περὶ τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κόσμῳ». Ἐπίσης ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Ἐπιτροπὴ ἐξήτασεν ὠρισμένα θέματα τῶν ἐργασιῶν τῆς τρίτης περιόδου τῆς Συνόδου. Συνεζητήθη ὁ περιορισμὸς τῶν γενικῶν συνεδριάσεων ἐκ πέντε εἰς τέσσαρας και ἑβδομάδα, διὰ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὰς διαφόρους ἐπιτροπὰς νὰ συγκεντρῶνται συχνότερον πρὸς ἐπεξεργασίαν τῶν διαρθουμένων κειμένων. Ὡσαύτως αἱ συνελεύσεις τῶν ἐπισκόπων θὰ ἔχουν περισσότερον χρόνον, διὰ νὰ προετοιμάζονται και νὰ καθορίζουν ἐπ' ἐκάστου θέματος ἓνα ἢ δύο ὁμιλητάς.

— Τὸ δημοσιογραφικὸν ὄργανον τοῦ Βατικανοῦ «Ρωμαῖος Παρατηρητῆς» εἰς τὸ φύλλον τοῦ τῆς 8ης Ἰουλίου ἐδημοσίευσσε σχόλια, δημοσιευθέντα εἰς ἑλληνικὰς ἐφημερίδας κατὸ πιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ Πάπα περὶ ἐπιστροφῆς τῆς ἱερᾶς κάρας τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Μητρόπολιν τῶν Πατρῶν.

ΑΓΓΛΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Κατὰ συνέντευξιν τοῦ πρὸς τὴν ἐφημερίδα «The Economist» ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Καντέρμπουρου δρ Ράμσεϋ ἐδήλωσεν, ὅτι «εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Πάπαν ἐντὸς τοῦ ἐγγὺς μέλλοντος».

— Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Καντέρμπουρου και ὁ πάπας Παῦλος Στ' ἀπέστειλαν μηνύματα πρὸς τὸ «Συνέδριον Νιούμαν», ἐνθα Ρωμαιοκαθολικοὶ και Ἀγγλικανοὶ ἐμνήσθησαν τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ ἔργου «Apologia pro vita sua», ὅπερ εἶναι ἡ κλεις τῆς κατανοήσεως τῆς σκέψεως τοῦ Νιούμαν.

ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΣΜΟΣ

Ὁ Παγκόσμιος Σύνδεσμος τῶν «Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν» ἐδέχθη ὡς 95ον μέλος αὐτοῦ τὴν Προσβυτεριανὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κογκό. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀμερικανικῆς ἱεραποστολῆς και ἀναγνωρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ κράτους τῷ 1960 ὡς ἀνεξάρτητος, ἀριθμεῖ 130.000 μέλη, ἐξ ὧν 70.000 ἔχουν δικαίωμα προσελύσεως εἰς τὴν Θεῖαν Κοινωνίαν. Ὁ Παγκόσμιος Σύνδεσμος τῶν «Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν», ὅστις ἀπὸ τῆς 3ης μέχρι τῆς 13ης Αὐγούστου εἶχεν ἐν Φρανκφούρτῃ τῆς Γερμανίας τὴν 19ην Γενικὴν Συνόδον του, ἀντιπροσωπεύει μὲ τὰς 25 ἐκκλησιαστικὰς μέλη του ἐν 66 χώραις τῆς γῆς περίπου 50 ἑκατομμύρια χριστιανῶν. Μὲ τὴν εἰσδοχὴν τῆς Προσβυτεριανῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κογκό εἰς τὸν Σύνδεσμον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν αὐτῷ ἀφρικανικῶν μετερρυθμισμένων ἐκκλησιῶν-μελῶν ἀνήλθεν εἰς 27.

— Τὸ ἐν Brooklyn Λουθηρανικὸν Ἱατρικὸν Κέντρον ἀπεφάσισε νὰ μελετήσῃ ψυχολογικῶς και γλωσσικῶς τὸ φαινόμενον τῆς «Γλώσσολαλίας», ὅπερ παρατηρεῖται συχνάκις εἰς τινὰς προτεσταντικὰς ὁμάδας τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Τὰ ἀμερικανικὰ ὑπουργεῖα ὑγιεινῆς, παιδείας και κοινωνικῆς

προνοίας ἐνίσχουσαν οἰκονομικῶς τὸ Λουθηρανικὸν Ἰνστιτούτον διὰ τὴν ἔρευνάν του ταύτην. Ἡ μελέτη τοῦ φαινομένου θὰ γίνῃ ἀπὸ κοινουῦ ὑφ' ἑνὸς ψυχιάτρου, ὑφ' ἑνὸς κλινικοῦ ψυχολόγου καὶ ὑφ' ἑνὸς γλωσσολόγου, οἵτινες συγχρόνως εἶναι χειροτονημένοι ἱερεῖς.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Προτεσταντικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συνδέσμου τῆς Γαλλίας πάστορ Charles Westphal εἰς συνέντευξίν του ἐν τῇ γαλλικῇ ἔφημερίδι «Le Figaro» τονίζει, ὅτι ἀληθῆς οἰκουμενικὸς διάλογος μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ πρὶν ἢ αὕτη ἀλλάξῃ τὴν στάσιν αὐτῆς ἐναντι τῶν μικτῶν γάμων. Αἱ προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι, ὡς τονίζει ὁ πάστορ Westphal, ἀνέμενον ἐκ τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, ἵνα αὕτη ἀναγνωρίσῃ καὶ διὰ τὸ καθολικὸν μέλος τῆς οἰκογενείας τὴν ἰσχὺν τοῦ προτεσταντικῶς τελεσθέντος μικτοῦ γάμου.

— Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ ἐν Heidelberg Πανεπιστημίου ἀνεκήρυξεν ἐπίτιμον διδάκτορα αὐτῆς τὸν Διευθυντὴν τοῦ ἐν Bossey Οἰκουμενικοῦ Ἰνστιτούτου καθηγητὴν Dr. Hans Heinrich Wolf.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Αἱ κυβερνητικαὶ ἀρχαὶ τῆς Οὐγγαρίας ἀπεφάσισαν νὰ παύσουν τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἱεραῶν, οἱ ὁποῖοι χειροτονήθησαν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ ἐντεῦθεν. Τοῦτο βαρύνει ἐτι περισσότερον τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν νέων ἱερέων, ἡ ὁποία ἦτο ἤδη δύσκολος.

— Τὸ Ταχυδρομεῖον τῆς Ἀργεντινῆς ἐξέδωκε νέον γραμματόσημον, ἀξίας 4 «πέζος», φέρον τὴν προσωπογραφίαν τοῦ θανόντος Πάπα Ἰωάννου ΚΓ' καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Α.Α. Ἰωάννης ΚΓ' 1958—1963».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἱερά Μητρόπολις Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰ διατάξεις τῶν ἀρθρῶν 46, 47, 48, 49 καὶ 51 παραγράφ. 4 τοῦ Α.Ν. 2200/1940 «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἐφημερίων» ὡς ἐτροποποιήθη καὶ διὰ μεταγενεστέρων Ν. Διαταγμάτων, καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ τε κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως καταλάβωσι τὴν κενὴν δευτέραν ἐφημεριακὴν θέσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Νικολάου Πάργης, ἰδρυομένην κατόπιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 756/6-10-1962 Β.Δ., δημοσιευθέντος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 199/62 Τεύχος Β' Φ.Ε.Κ., ὑποβάλωσι δὲ ἡμῖν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρουσίας προκηρῦξεως ἐν τῷ Δελτίῳ «Εκκλησία» σχετικὴν αἴτησιν μετὰ τῶν δικαιολογητικῶν ἐγγράφων.

Ἐν Παραμυθίᾳ τῇ 5ῃ Αυγούστου 1964

† Ὁ Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου ΤΙΤΟΣ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 46 παράγραφος 1 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2200/1940 Α.Ν. «Περὶ Ἐνοριακῶν Ἱ. Ναῶν καὶ Ἐφημερίων» ὡς ἐτροποποιήθη καὶ συνεπληρώθη διὰ μεταγενεστέρων Ν. Διαταγμάτων, καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ κεκτημένους τὰ τε κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα νὰ καταλάβωσι τὴν κενὴν ἐφημεριακὴν θέσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ταξιαρχῶν τοῦ συνοικισμοῦ Ποταμιᾶς Κοινότητος Γλυκῆς ἐπαρχίας Σουλίου, ὑποβάλωσι δὲ ἡμῖν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρουσίας προκηρῦξεως ἐν τῷ Δελτίῳ «Εκκλησία» σχετικὴν αἴτησιν μετὰ τῶν δικαιολογητικῶν ἐγγράφων.

Ἐν Παραμυθίᾳ τῇ 5ῃ Αυγούστου 1964

† Ὁ Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου ΤΙΤΟΣ

« ΕΚΚΛΗΣΙΑ »

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐκδιδόμενον κατὰ δεκαπενθήμερον

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

† Ὁ Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

† Ὁ Φλωρῖνης, Ἀλμωπίας καὶ Ἑορδαίας ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

† Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Κ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ

Ναῶν Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν:

Δρχ. 50, 75, 100 ἔτησίως.

Λοιπῶν Ναῶν Ἐπικρατείας:

30 ἔτησίως.

Ἐξωτερικοῦ: δολάρια 3.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Θεοδοσίου Σπεράντσα, Ἡμέρα ἐπιφανῆς καὶ μεγάλη.

Μητροπολίτου Παραμυθίας Τίτου, Ὁμιλία πρὸς τοὺς ὀπίτας τοῦ 3167 Τ.Ε.Α.

Ἐπισκόπου Μελόης Αἰμιλιανοῦ, Ποιμαντικὴ τοῦ Μετανάστου.

Ἡ ἐν Παρισίοις «Ἐνδεκάτη ἑβδομάς λειτουργικῶν σπουδῶν».

Κωνσταντίνου Π. Καβαρνοῦ, Ὁ Ἑλ Γρέκο καὶ ἡ Βυζαντινὴ τέχνη».

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης.

Παρατηρήσεων στήλη.

Ἐκκλησιαστικὰ χρονικά.

Προκηρῦξεις.

ΜΟΝΟΤΥΠΙΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ ΤΣΙΡΩΝΗ
Μενάνδρου 4—Ἀθήναι—Τηλ. 533.805

Ἐπεύθυνος Τυπογραφείου Γεώργιος Σ. Χρυσάφης
Ἰασωνίδου 22 — Σούρμενα